Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

Поредицата
„БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“ излиза
благодарение на любезното
спомоществователство на

МИНИСТЕРСТВОТО
НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
и
НАЦИОНАЛНИЯ ДВОРЕЦ
НА КУЛТУРАТА

1000 екземпляра от всяко заглавие
са предназначени
за библиотеките в България.

ИЗДАНИЕТО Е ОДОБРЕНО
И ПРЕПОРЪЧАНО ОТ **МОН**

КИРИЛ ХРИСТОВ

ХЕЙ, ПРОЛЕТ ИДЕ!

Издателство
•ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ•
София, 2002

ХИМНИ НА ЗОРАТА

СКИТНИК

Потекоха като насъне дните,
пониса се скиталец по светът,
че млад бе той; морето и вълните
не можеше да гледа от брегът.

Замина той – завинаги замина
по непознати крайща и земи, –
но вред намери весела дружина,
но вред намери вино и моми.

Минаваха години след години...
То беше сън, то беше дивен сън...
И той живя – и без да си почине,
без да скъпи ни младост, ни огън.

А пак не свари да си отживее,
защото драг му още бе света,
кога сетѝ десница че слабее,
кога го изненада старостта.

И дойде ден... Зачуден той се взира
какъв е оня непознати бряг?
А корабът лети натам, запира,
оставя старци – и потегля пак.

Тогаз едвам събуди се моряка.
Тогаз едвам се старецът свести...
Но своите младини той не оплака!
Но клетва му сърцето не смути.

* * *

Ти знайш: по цялата вселена
едни са твоите уста –
затуй ли неприкосновена
е тая чудна красота?

Турни на жарки си целувки
цена върховна: гроб студен!
Но тез детинските преструвки
жестоко днес ме мъчат мен.

Едничко само мигновенье
тез устни аз да бях допрял –
и мировото разрушенье
със радост дива бих призвал...

ПРОСТИ

Откак се помня – окол мен мъртвило;
сърце трепти, не трай. –
Не, мене днес не ми... не ми е мило
за теб, о роден край!

Кой в радости тук младини си мина?
Кой взел е своя дял? –
Прощавай, сбогом, тихичка родина,
напущам те без жал!

НЕАПОЛИТАНСКА ВЕЧЕР

Отмина тежкий душен ден, угасна
с последните на слънцето зари,
мечтателност и сянка сладострастна
всъде брега на любовта покри.

След малко – гледай, татък в небесата,
далечен хълм се в пурпур открои –
какво ли е? Пожар? Или луната
зад тъмни чукари се потаи?

Кокетката... Надникна тя, и ето
усмивката й трепет благ разля,
събуди се, разшава се морето
и към брега притисна се, преля.

Сърцето се в чаровен мир пренася:
море, Везувий срещу нас дими...
И ние на прохладната тераса
до късна нощ останахме сами.

И дълго хубавелката сияйна
на трепетни колене аз държах...
Нощта е тъй тържествена, омайна –
да минем без любов, ще бъде грях.

ПЕСЕН

Майка за любов те е родила –
не да туряш примки ти за мен:
да се любим ние днес, о мила, –
що ни трябва утрешния ден?

Остави ме с огнени целувки
да обсипя твоето лице!
Ах, недей с тез дяволски преструвки
в робство кани моето сърце.

То е птичка, що се мъчно вдава,
днес е тука – утре отлетя:
но във всяка шубрака оставя
по една вълшебна песен тя.

ЧЕРНИТЕ ОЧИ

„Розалия, кога? Три дена стават! –
Не мога повече – не ме мъчи!...
Очите твои мира ми не дават –
тез, черните очи...“

Тя трепва, бузи руменец залива,
и бяга, и от кът във кът се крий:
„Недей... Джовани е ревнив... Не бива!...
Да чуй – ще те убий...“

„Да ме убие!... Нека!... Остави ме!...
Очите!... Още!... Та не крий лице!...“
И хубавицата, що подлуди ме,
аз грабнах на ръце.

И тез очи безумно-сладострастни
със хиляди целувки аз покрих,
и в устните ѝ трепетни, безгласни
аз своите устни впих.

И лудо ме притисна тя самата:
И чудните на любовта цветя
разцъфват... И Джовани, и камата
не спомни вече тя.

ПЕПИНА

„Девойко, подлуди ме!“ – Тя се смее,
върти се окол мен, подскача, пее
и дума ми: „Потрай...
кога си легне мама...“ – Обещава –
Е-хе, но колко ума дотогава
ней до-щат – кой я знай!

Не! Няма где сега: един е края...
Оставям я, отивам в свойта стая
и чакам... Див и лих,
от кът във кът, залутан в тъмнината...
Но ето че открехва се вратата
и чу се шепот тих.

„Ох, Санта Вѐрджине... да знае мама...“
„Да знай!“ „Не сме с ума си ний и двама...“
„И по-добре!“ „Я виж!“
„Какво да видя – видях го отколя:
не ме обичаш – искаш да те моля...“
„Хлапако, да мълчиш!“

А месецът в прозореца надничa,
да види, знае ли тя да обича,
таз палава мома...
Погледнахме се: сякаш има трети
край нас... Но току-виж, че се досети:
„Я пакостник!... На други нека свети!...“
„Пепина!... О, тъма!...“

ЖЕНИ И ВИНО! ВИНО И ЖЕНИ

I

Прости мъртвило, роден край, прости!
Пред мене нов живот се днес открива,
с нов трепет се сърцето ми опива
и моят дух неудържим лети
към щастие – към бури и вълненѝя?
Пиян съм аз от моите младини!
Тъй хубаво е всичко окол мене!
Жени и вино! Вино и жени!

II

Колиба кривнала е ваший храм,
кандило слънцето ви е... – Пълзнете
по призраци, а мене оставете
да поживея, както аз си знам:
в безумства и вов вихрени наслади!
И погребалний ми ли чуйте звън,
не ме окайвайте, че сили млади
прахосвал съм: то беше дивен сън!

III

О, нека отлети живот крилат –
ала със пълна чаша във ръката,
кога тъй сладостно шуми главата,
когато цял е в рози Божий свят!
И нека отлежала се отпусне
на топломраморните ѝ гърди,
несвестно нека шепнат бледни устни:
– Ах, тихичко ми пей, не ме буди!...

ХЕЙ, ПРОЛЕТ ИДЕ!

Хей, пролет иде! Дигат се мъглите:
къде ги вихри влачат, дявол знай.
Дерат се ризите на планините –
хей, пролет иде в нашия роден край!

Кокичето отдавна се подаде:
предвестниче на пролетта не трай
за него друго цвете да обади; –
хей, пролет иде в нашия роден край!

Хей, пролет иде! Сепна се хъшлака
и викна сетен път: „Кръчмарю, дай!
Налей, обеснико, дружина чака!...“ –
Хей, пролет иде в нашия роден край!

И пълват харамии... А гората
чернее още; ала кой ти хай!
Напред, вестители на свободата –
хей, пролет иде в нашия роден край!

СТАРАТА ПЕСЕН

Край синора на златокласа нива
под завета на бедна трънка-слива
цедилка стара излек се люлей,
а в нея румен младенец почива.

Нататъка, сред класове високи,
запели са жетварки черноoки
тъжовна стара песен, що се пей
навред по български поля широки.

Ох нека спи дете, да не научи –
със мляко майчино да не изсуче –
таз песен, що се като сълзи лей:
то някога само ще я налучи.

ЕЛА!

Ела! Натам е нашата родина:
натам, където Божий звяр търчи!
Ела със мен в безкрайността пустинна –
где видят ни очи!

За нашата любов прегради няма!
Отворен е към щасте пътят нам!
Накрай света, да бъдем само двама!
Аз царство ще ти дам!

Като на звяр пустинен е и мене
природата подвластна! Дай ръка! –
С уста в уста, до кърви прилепени –
и цял живот така!

Дихание в дихание – жив пламък: –
света да озари! – Дигни глава! –
Кой смъртен дръзнал би да хвърли камък
на нас – две божества?

САМОТА

Фучи фъртуната. Навънка зима люта
с дълбоки преспи е затрупала света.
Фучи фъртуната, нетърпеливо бута,
същ пътник закъснял, залостени врата.

Премръзнала е – хе, припира тя, не чака...
Да ѝ отворя ли? Ще ли ми донесе
от живи хора вест?... – Открехвам; тя изплака
и взря се бедната като бездомно псе.

ЖИВАТА ПЕСЕН

Те свързват безднините със небесата –
безбройни струни, арфа от лучи.
Докосвам се – и мракът на съдбата
започва като химна да звучи.

Но късно... Вгледам ли се в теб унесен –
и глъхнат звукове един след друг:
Изпята е най-хубавата песен,
изтръгнат е от всяка струна звук.

НАЗДРАВИЦА

Другари по съдба, да дигнем пълни чаши –
да пийм за род, призван в добро да израсте!
Да пийм за внуците на враговете наши:
нас, огорчените, ще спомнят с гордост те!

О, иде времето спокойно и честито,
озърна-щат се вси очудено назад
и паметниците на горда скръб, които
вдигнали сме ний, тепърва ще дивят.

Ще бъде късно ли, че няма да сме живи?
Че съдено е нам живот и смърт в беда?
Та ние ще умрем спокойни, горделиви
за жертвите, кои сме дали на труда!

Награда? Стига нам дълбока вяра, с време
че ще се чудят те, потомците ни, как
посред несгодите, в кои живейм и време,
и туй немного ний създали сме все пак.

ТИХИ ПЕСНИ

КЪСНО ЛЯТО

Лист първа отронила, бука кръстата
полюшна се, цяла настръхна;
глух ропот изпълни за миг самотата
и татък в гората заглъхна.

Тъй тихо е! Сякаш не искат пред есен
зефири лист с листа да свадат.
Самотно над своята бездна надвесен
като че е спрял водопадът.

УТРО КРАЙ МОРЕТО

Звездите гаснат в дъжд от изумруди,
тъй бавно татък слънцето изгре.
Блестят далеч в пустинното море
рибарски лодки – леки пеперуди.

Обтегнат възнак, люшка се денят,
отново като че се с дрямка бори.
Вълната тихичко с брега говори
и му разказва нощния си път.

НЕПОЗНАТА ГОСТЕНКА

Бог знай отгде дошла и дъб многовековен
намерила, и хаос от листа,
гнездо си птичка сви – и пя, догдето есен
прокуди я по други пък места.

Но мина зимата и птичката прехвръкна
пак към дъба, гнездо где лани сви;
и светна тя с криле, и лудо извиши се,
и с весела го песен поздрави.

А той изглежда я с листата си безбройни –
и като че я вижда първи път...
О, колко гостенки таквиз от толкоз века
посрещал и изпращал е дъбът!

ПОЛУНОЩ

Месец зад облак окъсан се скрива.
Вятър във рàлупи черни се вре.
Дъжд самодивско хорѝще облива.
Вещица ссухрена билки бере.

Утро лъжовно тъмата разлюшка –
месец усмихнато лице отви.
Сред самодивско хорѝще вихрушка
вещица в лунните стълпове сви.

ПЕСЕН ПОД ЛЕДОВЕТЕ

Ех що че последно листце се отрони
и ледче водите скова –
виж: току привеждат се голите клони
и радостна чуй се мълва.

Да висне намръщено сводът небесен
и вихърът да ги ломи:
те вслушват се жадно във чудната песен,
що под ледовете гърми.

И сякаш потокът е хвърлил окови,
и припка, и свети, а те
оглеждат пак своите накити нови
във него дене иноще.

ПЕПЕРУДА

Над непознати пролетни цветя
виѐ се пъстрокрила пеперуда
и сякаш сили се да кацне тя,
а трепка все, като че във почуда.

Най-после упоена от листица
на цвят, полюшван на стълбце тъй стройно,
докосва се; но трепетни крилца
подигнаха я мигом неспокойно.

САМОТЕН ГРОБ

Извие ли пътя, ей гробът самотен,
обрасъл със полски цветя;
над него ръце е кръст дървен разперил
и пази дене и нощя.

Минуват си пътници мирно нататък
във утро, през ден и по мрак;
чий е тоз гроб? – те отдавна не питат, –
но всеки поглежда го пак.

ОСТАВЕНА

Във мрежа връхари петната на рой
притихнали врани. –
Тъй бавно в алеи със шума постлани
изгуби се той!

Над нея листец закъснял се отрони,
невиден, нечут –
и сякаш припада безпаметен студ
от голите клони.

ЕСЕННА НОЩ

Месец из грамада облаци проглежда,
вихър над гори стъмнени вей,
стар букак сърдито върхове привежда,
като бурно ги море люлей.

Щурат се и шетат сенки из гората,
сякаш вихрен самодивски рой,
тука облак листе грабнат от земята,
татък в урва сринат, сринат се със вой.

ВИХЪР
КРАЙ МОРСКИ БРЯГ

Притиснаха вълни брега,
наскочи вихър от морето,
сбра где що найде капнал лист
и стълб изви, подпря небето.

След миг в помътений лазур
тук-там отбягнал лист се вие,
а где го вихърът? – В брега
вълна подир вълна се бие.

ПОД СЯНКАТА
НА ОБЛАКА

Надига се мрак иззад сини балкани,
тъмнеят усойни гори;
пониса се облак и сянка широка
поле изгорено покри.

И сепна се радостно пътник из друма
със поглед към облака лек,
че няма нататък дръвче да се мерне,
а лятната нощ е далек.

Но дъхнал-недъхнал прохладата чудна,
съвзел-несъвзел се юнак,
повлече се облак и сянката хукна
натам из пустинята пак.

И става, и като че още по-морен,
той крета по прашния път,
и дълго, и жадно очи уморени
изменница сянка следят.

СМЪРТТА НА ОРЕЛА

Предсмъртен час при своята орлица
тъй стар орел унел се бе в зори!
В миг трепна, плясназа криле широки
и в модра вис като стрела се скри.

И, сякаш камък нейде от звездите
запратен, мярна се и падна там –
о, хвръкнал беше той, душа си царска
в небето да издъхне – волен, сам!

ПО НАСОКАТА

Планински хълбок сняг дълбок покрива,
едно е навсъде и няма път.
Но във премрежений от вихри въздух
побити камъни тук-там стърчат.

Върви отпаднал пътник и не снема
очи си от насоката в снега.
Познат му е тоз път така отколе,
а като всички дири го сега.

СУХАК

През цялото лято печален и ням
простира сухакът очупени клони.
Замахне той с някой отсечено там
и прасне... Видът му и птичките гони.

Но дойде ли есен – поглеж, разлюлей
лудешки връхари, и радва се, радва,
че капят листата, че всичко линей
край него, очакващ дърварската брадва.

ОКТАВА

Преваля лятна нощ. Досетила зори,
тук-там из клоните насъне птичка цръкне.
Кога ли бе: едвам в гнездото си се скри –
и светнало, и пак към изток тя ще хвръкне.
И всеки лист в роса елмазна ще гори,
съгледал я възбог... Че щяло пак да мръкне –
не я е грижа ней: във тъмния листак
със толкоз светлина тя ще се върне пак!

В ЦАРСТВОТО НА БУКИТЕ

Притискано, задушено от стадо
на буки, що се ширят в тез гори,
закрея посред лято дъбче младо
и бързо с жълта шума се покри.

И бука го през бука там притули
околовръст, та вятърът проклет
изсъхнали листѐ да не обрули –
с тях тайната да разгласи навред.

Ала еднаж във сухите му клоне
случѝ се, малка птичка долетя –
и чу как тъжно лист по лист се рони...
Ох, всичко в песен ще разкаже тя.

ЗАПУСТЕЛИ ГНЕЗДА

Размятала скути, ранилата есен
по орляка орляк подгони;
и осиротяха гнездата от песен
на показ по голите клони.

Подхвъркват в рой палави снежни звездички
последни листа из гората
и свият, и погнат се те като птички,
и сирото гледат гнездата.

МАРАНЯ

До вратнята, под трепетлика стара,
седи старица, сложила ръце
на колене, и дреме. Грей, прегаря.
Не се помръдва ни едно листце.

Навремени, увиснал в небесата,
лениво махне ветрецът криле,
зафъфлят нейде по върха листата,
затрепкат – дъжд като че завале.

И сепне се старицата, подигне
премрежени очи: „Вали невям...“
Па шавне стари пръсти тя, премигне
и пак си тихичко задреме там.

ЖЕРАВИ

Спускат се жерави, кацат на морския бряг
и насъбрани на орляци, дигат се пак.

Чезнат нататък в омара полета, гори,
брягове морски – и орляк след орляк се скри.

Дълъг безкрайно и мъчен е техният път:
колко ли дена така над море ще летят!

Ще се прекършат там много, о, много крила –
пътя във блясък объркали или във мъгла.

ВИЕЛИЦА

Из тъмни улици виелица се тири,
като че глутница, която плячка дири:
Ту вие стръвно, ту притихнала скимти,
псе вярно сякаш пред залостени врати.

Честит прибралий се, кой слуша тая лиха
фъртуна в топъл кът, унесен в дремка тиха;
А още по-честит е пътник окъснял,
прозорче светнало през бурята съзрял.

ПРИ ЗОРИ

Полъхна утренникът, смаен,
че лятна нощ се още рей
и в дар на либе – ден нехаен –
цветенца сребърни пилей.

А дебне я приятел стари,
изнича татъка денят,
и радва се, че ще я свари
насред небе, наполвин път.

НА ВРЪХ ТОПОЛАТА

Кацнала е пъстропола птичка
на тополата на гор връшец,
кацнала е и от ранно утро
пее, кърши сребърен гласец.

Слуша я тополата печално
и листце да пошуми не смей;
гол връшец се само кротко свежда
и певеца тихичко люлей.

СТАРИТЕ ПЪТИЩА

Сред буки, притиснати рамо до рамо,
катери се шеметен път.
От дълги години към работа само
планинци по него пълзят.

Но лани по-лани чевръсти дървари,
що бродят в тъдешни гори,
прекараха други, по-пряк път, а старий
тревяса, в шумака се скри.

Минà-щат години, планинците смели
ще найдат път още по-пряк;
брой имат ли пътищата, запустели
из тоя вековен букак?

ОКОТО НА ПЛАНИНАТА

О, езеро, око на планината,
в теб свети тъмна нощ дори. Блести.
Безкрай пустините на небесата
оглѐдало във своята мисъл ти.

Преминат утрин тежко по водите
керваните на бисерни мъгли
и пак през целий ден във глъбините
вият се само царствени орли.

ЛЯТНА НОЩ

Мяркат се в утринна дрямка унесени
сини далечни гори,
ясни лазури върху им надвесени,
пурпурен блясък покри.

Чезнат в небето звездици изгубени,
чезнат по шеметен път –
сякаш прощават се погледи влюбени,
сякаш сълзици горят.

ЗАМРЪЗНАЛАТА РЕКА

Виелица снега на кълбоци премята
и носи го в дола. Изплашена реката
търчи, па току-виж притихва изведнъж
и преспи тежки я затрупват в шир и длъж.

Тъй пусто е натам без нея! Тъй голяма
е безнадеждността! На пролет сякаш няма
тя да издигне пак дебели ледове
и да ги повлече край сънни брегове.

ВЪРХЪТ НА ПЛАНИНАТА

Под мене модро езерце светлей,
притиснато между скали, где тае;
отсам до среща пряспа се белей,
а нея слънцето отвека знае.

Нататък къдраво поточе вий,
премята се по бездните и тича
подплашено, и като звяр се крий
в леса прастар, где слънце не наднича.

ЛЯТНО ПЛАДНЕ

Препекло слънцето, прежуря,
трепти на дъжд горещина.
Припълнят като че пред буря
безмълвие и тишина.

От прозореца ми разтворен
лъхти на пещ. Нарядко вън
премине някой: крета морен
и клюмнал, като че за сън.

Разсеян зяпам аз. – Безстрастна
и потна мърша в срещний двор
спи сладко в сенчицата тясна
на тъжно кривналий стобор.

НАСТЪПВАНЕ НА НОЩТА

Тъмнеят далечни балкани
и сякаш че раснат.
Залязло е слънцето, месец се кани;
несетно просторите гаснат.

Люлее се мека мъглица
натам по реката.
Притрепна нанейде самотна звездица
и пламват завчас небесата.

ОБРОЧИЩЕ

Сивей пустинята и прашен друм се вие
пред скитник, тръгнал за далечен небосклон.
Препича – пладне е. Напусто да се скрие
на сянка дири той: ни шубрака подслон.

Все то пред морен взор, едно и също: само
оброчище над гроб забравен се мержей.
Пристига. В прахове икона стара тамо
под бедна стрехица намръщено черней.

И спира скитникът пред старата икона,
и триж прекръства се, и хваща пътя пак,
и гони бодро той отново небосклона,
като че станал е от нощен отдих благ.

РАННИ ПРЕДЧУВСТВИЯ

ТЪРЖЕСТВО

Споглеждаха се те в недоумение:
тъй непринудено аз весел бях! –
Тъй не възбуди сянка подозрение
престореният мой безгрижен смях!

Те искат зрелище: аз да се сложа
пред бедствието като мъченик.
Пред тях ли? – Сварил маска да наложа,
в смеха ми чуха тържествуващ вик.

СТАНСИ

Така! ти още вярвай в тоз народ,
в туй малодушно, подло рабско племе!
Че то ще найде най-подире брод,
че ще заякне, че ще се съвземе!

Заякка – ала крехкий младенец
(чиято немощ никой бог не съди!),
а в моите очи е той мъртвец,
изровен, пак погребан за да бъде.

Печална неговата бе съдба:
да изгори във неразумна сила.
Не, него и гръмовната тръба
на Страшний съд дори не би свестила!

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

О, Левски! отдавна дойде и замина
тъй дълго желания час.
Но как си честит ти, че с време загина,
че няма те днес между нас!

Честит си ти, който с надежда в душата –
надежда в онез времена! –
от гордост пред врага разби си главата
в тъмничната влажна стена.

Да, с вяра, с младенческа вяра в доброто
завърши ти бурен живот!
Но ти бе борец всемогъщи, защото
не знаеше своя народ:

тогава не спрели би мощна десница
пророчески грозни слова, –
а днес ти разбил би пак – в братска тъмница
безумната своя глава!

ОТ ВРЪХ ПЛАНИНАТА

Поле неизгледно под мене се простира.
Градини бухнали, ливади и нивя.
Тук селце, друго там очите мои спира.
Аз гледам, вслушвам се: като да доловя
кипежа затаен на тежкий робски труд,
що скоро в градове селата ще превърне.
Аз гледам, вслушвам се във тоз живот нечут,
а във сърце бодят въпроси като трърне... –

О, Боже, тоз народ дали ще съумей
във своя хубав край честит да заживей?
Или земята му ще стане рай за чужди,
а ще си бъде той до века роб на нужди?

* * *

Аз казвал съм си сам: „Словата ти са чужди
за българина. Те са гавра с него днес.
Народът бедствува. О, пей за черни нужди!
Пей – ако е дарил теб Бог с гражданска свест!“

Но той и с друг ме дар дари: да виждам ясно,
че преброени дни живей туй племе бясно, –
че безполезно е да спрем дори за ден
да бъде роб честит тоз, който е за роб роден.

ПОГРЕБЕНИЕ

Тържественото шествие премина
със знатния мъртвец през целий град.
Над пресний гроб витии десетина
със часове държаха сбраний свят.

Как тоя мъж живя и как почина –
те всичко (бе им повече от брат!)
разправиха: да знае стар и млад,
кого изгубва клета ни родина.

Що бе той всъщност? Изрод! Вечно криво
в ума човече! Подъл и пиян
привърженик на всичко старо, диво!

И между многохилядната сган
мнозина честни хора търпеливо
стояха, слушаха без свят, без свян.

ЗНАНИЕ И РАЗУМ

Едно е знанье, друго разум благ,
непомрачен от хитрина и злоба,
с куп чужди мисли жалкият глупак
по-глупав сякаш е, пò роб от роба.

От знание до разум е далек –
от калната земя, та до небето.
И мечката се учи, и човек
със мечищината си във сърцето.

Разкряскал се актьор не е герой!
Не е магичен жезъл всяка клечка!
Негодник учен – все е нищо той!
Все звяр си е дресираната мечка!

Жрец на науката – не значи то
контрабандист на пустозвънки фрази;
жрец на науката – с това светò
призвание не сеят се омрази!

Жрец на науката – той знай добре,
че време истината не затрива:
под нож и на бесило тя не мре,
в земята натъпчи я – тя е жива!

Жрец на науката не носи мрак.
Той сам издига правдата из гроба. –
Блажен познаващий чрез разум благ,
непомрачен от хитрина и злоба!

ЕЛЕГИЯ

Кога се взра в нощта на миналото наше,
в живота варварски на нашите деди
или в сегашното, що повече ме плаши
със робския си дух, с безбройни си беди –
О, как желая аз, макар за миг едничък,
да се почувствувам на друго време син
и син... син на такъв народ, що е самичек
на съдбините си върховен властелин!
Да дам живота си за теб, съм аз готов,
о, блян! Жадувам мир, любов и труд разумен!
Но няма храм за труд във мир и във любов
сред нашия живот безсмислен, празнодумен!

ПРЕРАЖДАНЕ

Повтор да се родя ли дойде време,
желая аз да видя свят в страна,
где разумът по припеци не дреме
или – дървар във Стара планина!

Книжовник български? Поет? Звездите
дори да снемеш – все това си пак:
Ще крееш ти и ще си влачиш дните
чужд в своя роден край, немил-недраг.

Душа ти в дрипи бе, ще я оставя
във багреница аз, народе мой!
Теб пак допада, който знай да вдява:
надминал бил и майстора си той.

ЛЕГЕНДИ И БАЛАДИ

ОБСАДАТА НА СОЛУН

Нахалост... Надвисва се нощ над земята
и стихва по бойници рат.
Зловещо и злобно прaщят знамената,
повръща се трети път вече войската,
повръща се срамно назад.

Прииждат и падат. – Ей царят обходи
дълбоко заспалия стан.
Почиват войници, почиват войводи...
О, спете, че утре той сам ще ви води
във Солун – сам цар Калоян.

И мълком заканил се към враговете,
той връща се в шатра си пак.
Но сън му отгониха мисли проклети...
А гаснат един подир друг огньовете
на стражите в нощния мрак.

Най-после и нему се склопват очите,
задрямва угрижений цар,
но буден е още – вторачен в тъмите,
где стражите нощни покапват, надвити
от дрямка – заложникът стар.

Ох, ще ли отдъхне той, ще ли почине?
Отхранен със вражески хляб,
все в подли войни ли живота ще мине –

и все срещу свои?... Безславни години,
безславни... Велможа и раб!

А ето че утре родина му мила
с земята врази ще сразят:
довел е самичък той вражата сила,
която е с шатри полето покрила –
той иде ведно със врагът.

„Предател на края си роден? Изменник? –
Час дойде да ви отмъстя!"
И скоква, и ето към царския сенник
прокраде се тихо мъстителний пленник
със дъх, затаен на уста.

И светна лице му от радост зловеща
за бъдните вражи беди...
Той влезе, десница повдигна се веща
и стон се зачува, и бликва гореща
кръв царска из царски гърди.

Разбуждат се, скачат заспалите войни
и втурват се в шатра завчас.
Тревожно засвириха рогове бойни
и сбраха се мигом войски многобройни
пред сенника царски тогаз.

Но ето спокойно убийцът застана
и – „Ратници!" – викна им той:
„Аз видех: светецът на Солун возстана
и сам той нанесе на царя таз рана –
грях, братя, бе днешният бой!..."

И млъкна той хитро. Безмълвие гробно.
Вси таинствен страх завладя,
пращят знамената зловещо и злобно –
и ето, пророчество чу се злокобно:
„Беда ви там чака, беда!..."

И дигна се около глъчка и свада,
и клетви към трепналий град...
Войниците бягат, войната пропада
и снемат безпаметни тежка обсада,
и всички се връщат назад.

* * *

Между бежанците, отвръх планината,
обърна той радостен взор –
и виде спасена родина си свята
и грейнала в пурпур и злато зората
над синия морски простор.

В ПЛАМЪЦИТЕ НА СТАРА ЗАГОРА

Прииждат, насилват... А помощ не иде...
Изгубен е днешният бой...
Къде го московецът? Нито се виде –
самички остави ги той...

Отвсякъде свити, отвред оградени,
те падат и гинат що миг... –
„Юнаци да мреме!" – И в кърви облени,
нахвърлят се дружно на щик!

Настръхнали, срещат ги дивите орди
и теглят се плахо назад;
и шепа юнаци – разбити, но горди –
промъкват се в пустия град.

Навалят им в дирите палач низами
и пушкат, и викат натам;
девети, десети ли дигнал е знаме –
и него... влече се едвам...

Роб хванат? И пряпора на поруганье
оставил в ръцете на враг?
Отпаднал е той, изнемогва от рани,
но сили ще найде все пак!

Ей кривна натагъка и го откъсва,
и скрива го той... И летя,
догдето сганта се за обири пръсва
по черкови и по къщя.

И спря се – на бащини дом пред вратите
пристигнал в последний си час...
Как пусто е! В миг притъмня му в очите
и нàземи грохна без свяст.

И никой не зярна го; вярна дружина –
не чу се тя, ни се видè...
И враг, претършувал къщята, отмина,
потирен бог знае къде.

И късно привечер се той оборави
в невиждан, в друг някакъв свят...
И бързо на слаби нозе се изправи,
и хукна през пламналий град.

По всичките улици къщи горяха,
от всичките крайща гори,
из всеки прозорец, над всякоя стряха
изскачат рояци искри.

Що завой, що крачка – то нови прегради
препречват му трудния път;
отвред оголели и рухнали сгради,
отвред е във огън градът.

Запре се и пътя отново улавя –
и бърза през пек нетърпим;
скриви и задъхва се, и се задавя
във бликнал отвсякъде дим.

Той близо е вече... Но свят се замая,
полита, нозе се плетат...
Усиля последни... и мярна се края,
и чело облъхна му хлад.

Пред него простират се голи баири,
настръхнали в светнала вис.
„Отвъде са наште...“ – И той се затири
нагоре по хълма скалист.

И сили се, бърза – и повеч слабее,
а върхът е още далеч.
Обилно кръвта се из раните лее,
нозе подкосяват се веч.

И стене, и маха, като че се бори,
и спира се... Тук ще се мре...
И падна... И поглед обърна отгоре –
и виде той: огън – море...

Люлее се, шири се буйно пожара
и носи се прасък зловещ...
Кът роден, дом бащин – бе в пламъци Зара,
топеше се като във пещ.

А татък, на другия край на небето,
запряла бе лятната нощ;
и мяркат се, мяркат се сенки в полето,
и писъци чуват се още.

Надигна се, вгледа се той и устата
скривиха нечути слова.
И с болка, и с мъка безкрайна в душата
склони натежала глава.

Погина юнакът и с мисъл последна
и враг той, и смърт победи:
Тъй яко прядора ръката му ледна
притиснала бе на гърди!

ИВАНКО

I

Три пъти сам той стражите прегледа,
триж сам изменниците ободри
и връща се, и мисли си: „Победа! –
Асене, днес не чакай ти зори!"

О, скоро, скоро царската порфира
ще види той на своите плещи!
Какво му път преграждa? Що го спира?
Край дойде на безсънните нощи!

Отдавна той скроил е всичко вещо:
войски готови са като за бой. –
И ето във очакване зловещо
оттегля се в покоите си той.

II

И скоро глуха тъмнина нависна.
Не пална тоя път звездите Бог.
А щом нощта Трапезица притисна,
там всичко сви се гузно в сън дълбок.

Самин, на глъхнали покои в мрака
тревожно ходи вождът и слухти;
и бдят изменници, и всеки чака...
Изгубен си, о цар Асене, ти!

Ей свирна някой някъде – подава
там стражата уречения знак;
Иванко се за нож широк улава
и втурна се навън, и спря се пак.

Той сети, страх сега че го обзема,
небивал страх пред почната борба;
че път назад за него вече нема,
че гибел му отрежда зла съдба.

Но в миг – и виква гневно: „Аз велможа,
а пък Асен цар български ли? Срам! –
Над всичките!... Високо!... Воля Божа:
Той слаб е – вижда и народът сам!"

„Народът?"... И пред таз безумна мисъл
той сепва се и спомня си смутен
как целият народ се е понисал
натам, където почвал е Асен.

„Той слаб?" – И спомни си потоци кърви,
пролени с песни в толкова войни,
и спомни сам как хвърлял се е първи
във боя... Ех, то бяха чудни дни!

И милостите спомни той, с които
обсипван е... Забравени са те...
„Раб, подъл раб!" – И във душа му скрито
забива угризение ноктѐ.

Но скоро други глас му заговори:
„Роден за цар – слуга се ти глави!..."

А в същий миг вратата се отвори
и царски вестник там се появи.

И чу Иванко, че при цар Асена,
от сън без време станал, го зоват.
И втурна се настръхнал той... „Измена!
Предателство!" – му мина през умът.

III

Той грабна плаща си и като хала
изхвръкна преди вестника навън...
И виде стража стражата изклала,
и вмъкна се при царя като в сън.

„Сега е късно... Връщание няма!
Асеню всичко е известно веч!" –
И гневно там намериха се двама,
и светва, и звънти о меча меч.

Тогава за последен път очите
величье, царски блясък замъгли
и със ръце, притиснали гърдите,
Асен се на земята повали.

И вгледа се Иванко – и остана
като очуден той, че победи...
Издръпна бързо меч – и зина рана,
и блика кръв из царските гърди.

И сякаш сам не вярва, в своята жертва
очи безумни вожд Иванко впи,

и грабна царската десница мъртва,
и с трепет сухи устни прилепи.

А в тоя миг от вси страни влетеха
изменниците с голи ножове –
и спират сепнати, и пак подеха
безпаметни победни викове.

БЕЖАНЦИ

Току залетѝ се, вест грозна обходи
къщя и колиби поред,
че юрнали пак даалии; че броди
зла напаст от село на село, че води
Емин кръвопийци безчет.

Където поминаха, дим се извива:
на пепел са двайсет села –
а Горня Кремена все още се свива
под стрехици сламени, кацнала дива
на сипейна гола скала.

Назъртат селяците: село, градище –
светът е във огън! Беда!
А чака пак всеки край родно огнище
да стане и дом, и имот пепелище –
покорно си чакат реда.

Тъй дойде Илинден – от тъмно са сбрани
те в двора черковен; а там
поп Камен придумва ги... Млъкне, подхване
отново реч мъдра, – че с думи отбрани
едничка утеха е тям.

„Първица не е! Да причакаме гости
пак с хляб като лани и сол.
Какво им са сторили хорица прости? –

Посрещнеш ли турчина харно на гости,
глава не побива на кол!“ –

Но ей тичешком се задава из друма
към сбраните селский пъдар...
„Какво ли е?“ – питат се. – „Идат!“ – издума
там някой. И хукнаха като от чума
да бягат от плен и пожар.

Забързват по дворове млади и стари,
със свити, премрели сърца:
запрягат воловете, да ги не свари
бедата, и струпват те като чергари
покъщнина, дрипи, деца.

И теглят нагоре. А над планината
небето чер облак покри.
Керванът извива, навлязва в гората;
притулва се там и разпряга колята,
та летни да чака зори.

Затрупани с дрипи, децата заспаха
по скути и пазви без страх,
а сироти майки превити остаха
да охкат, да стенат: чергилото стряха
и дом е отсега за тях.

А между колята, край плахи огньове,
навели мъжете глави
и спомнят теглата си стари и нови
премислят – и мъка сърцата им трови:
Ех, вси ли неволи надви?

Ту мълком споглеgат се, ту се сприказват –
и ровне там някой жарта;
ту gигнат се и нанагоре възлязват,
и нещо нататък в полето показват,
вторачени плахо в нощта.

Но Божий служител сърцата им сгрява:
„Във огън е, чеда, светът,
а читава още Кремена остава...
Каквато е волята божия... Слава
на него! Такъв е реgът!..“

И виж ги повръщат се окол жените,
по-боgри, по-смели: цял свят
gа би им таз нощ изгорял преg очите,
наgежgа все имали би бежанците,
че пак ще се върнат назаg.

И чакат зорницата... Току gогеgето
във село петел gа пропей,
поглежgат: поg сам планината в полето
извиват се пламъци, грейва небето
и gим се на облак люлей...

В миг gигна се гълчка; и кучета gиво
вият като глутница пак:
и писват gеца-пеленаци сънливо;
проклинат жени, а мъже мълчаливо
запрягат и теглят по мрак.

ВЛАДИМИР И КОСАРА

I

Войските се връщат със песни и слава,
гръб всеки поg плячка превил.
Жупанство, велико жупанство се сgава
на български цар Самуил!

Отвеgоха княз Влаgимира в тъмница,
че царят отсъgил е сам:
„Къс хляб като камък и стомна воgица –
па бог gа го храни натам.“

Празнуват побеgа и цар, и боляри,
щоgен е у Бога – то пир.
А тъмна мълва из нароgа превари,
че жив е жупан Влаgимир.

„Светия е!“ – шепнат си царските стражи
и слушат го псалми gа пей
от сутрин gо вечер... Но никой gа каже
на цар Самуила не смей.

II

Те пазят... А щом като тегли се царя
в покоите свои нощя,
Косара скривалища тъмни отваря:
Царкиня е – щеgра е тя...

И точат войниците в шлемове стари
най-скъпи вина и пият,
догдето налягат, кой гдето завари,
и сън непробуден заспят.

Тогава раззинва безумно вратата
пред живопогребаний роб,
и бързо нарежда трапеза богата
евнухът ѝ, ням като гроб.

И шепот и кикот сподавен се чува,
и вино се лей до зори,
и страстно се пленник с Косара целува,
и буза до буза гори.

А щом чучулига в небето запее –
отново безмълвен и глух
в затвора, где щастье безумно се смее,
явява се верний евнух.

Разсъмва. Ей стража се сепнато буди
и вслушва се: пее се пак...
И всеки се кръсти, и всеки се чуди:
„Светия е – лошав е знак...“

III

Отдавна мълви се за чудото боже,
мълви и последний дървар...
Дочуват най-после и светли велможи
и казват на грозния цар.

Отварят тъмницата. Стража изтръпва,
народът се тегли назад.
А пленникът кротко пред царя пристъпва –
по-хубав, по-нежен, по-млад...

Тогава сляп божек пред всички застана,
глас чу се пророчески-строг:
„Грях тежък е, царю! Върни на жупана
земите, що дал му е бог!

И прошка за теб и народа да моли
жупану ти щерка си дай!
Върни му земите! Ой виснат неволи
нечути над родния край!...“

IV

И старецът княз Владимира прегръща,
тъй мил му е – сякаш е свой.
И трона и всички земи му възвръща,
и щерка си дава му той.

И Пряспа престолна с небивала слава
изпраща Великий Жупан;
а той като стар патриарх благославя
безумно ридаеща сган.

РОБ

I

Разшава се селцето: бирник проклети
пак клокнал е. – Давайте пак,
че царщина давнини иска! Режете
последний накитен петак!

Тук тича сюрмах по волове и сипе
псувни подир бирника той,
там влачат из къща бакрачи и дрипи
със баби и псета във бой.

Видяло се: давай! Кавга не помага:
челякът е царски – беда!
Пищи сиротинята кански и бяга
при върли лихвари в града.

Жита на зелено – залагай! За семе
лихваринът все ще даде:
каквото пожънеш, зер друг ще го вземе?
Хе, пак той... Но няма къде...

II

Нощ блага звездици в небото пилее.
Налягали сенки без шум.
Самотен се конник в полето мержее –
далеко по белия друм.

Завърши я... Май с душегубец кръчмарин
цял ден го пои и лъга:
цял ден го оплита проклетий лихварин,
па – хайде пилей се сега!

Но даде за бирника. – Карай, че чакат:
на тебе е царят остал...
„Ди, шуго!“ – сумти и сърдито селякът
подшибва си конят постал.

„Агите са криви... Ех, бог да ги бие:
оставиха царството нам...
Бе, хора, за царщина свят ли сме ние?...“ –
мърмори си клетникът сам.

„Каквото изкараш – едвам да ти стигне –
виж оня, че пак се влече:
за царя половината труд ти задигне...“
„Законът го иска“ – рече.

„Законът ли?... Турчинът и без закони
не грабеше толкоз. Уж псе,
а види, че имаш – и другиго гони...
тез красти – наопаки се?...“

III

Тъй данъкоплатецът, пийнал селячки,
мърмореше своите тегла,
когато пред него, на няколко крачки,
заскърца волска кола.

Той шибна добичето и я застигна –
зер път със дружина е лек.

„Добра ти е стига!“ – Уплашен се дигна
задрямал в колата човек.

Селякът се вгледа: в колата седеше
османец прегърбен и стар –
едничък във селото. Клетникът беше
и той закъснял на пазар.

„Поганецът н'едни! Я, божем се плаши,
а легнал – не иска да знай...
Зер кой ще го бутне: по царството наше
за всички слободно е – рай...“

И конникът мрачно колата последва.
Полето наокол пустей...
Османецът плахо под вежди погледва –
волове да сбута не смей.

Ех, старче... видяло се... Гледай го, клетий
тоз роб от тегло е пиян...
На теб било писано зло да те сцети:
то яд със години е бран...

На теб ще се струпа... – Ей мълком присегна
ездачът с пестник като чук –
плюс! – Турчин се възнак в колата обтегна:
приспа го железен юмрук.

Почаква – не мръдва. И пот го избива
селяка. Остава едно:
да бяга... Във миг се той с коня отбива
през пътя, към купня сено.

Заграбва що може и струпва в колата,
и пак се повръща назад...
под него посталото конче се мята,
настръхнало пръха кат ат.

Зацъка огниво. Сви в шепа, подухна...
Кат в треска ръце се тресат...
Цък-цък! Подир малко бръз огън избухна –
треви като прахан горят.

Настръхна добитъкът – сякаш угади...
Поспря се – зора да е? – не!
И търтиха плахо през росни ливади
воловете като коне.

Пияний погледна, във страх като пред чудо,
летящата в огън кола –
и слабото конче зашиба той лудо,
и скри се в нощта кат стрела.

IV

Залаеха псета в далечни кошари,
стопаните скачат от сън.
Огледват се, чудят се сънни овчари,
не зервят блудящий огън.

Имане играе! Наяве – не в съне!
Голямо имане играй!
И хукват през мочури, трапища, тръне
овчари по кучешкий лай.

МАЙКА

Топовете близо бучат и куршуми
прелитат и ръсят из целия град,
а той бежанците пресреща със глуми;
нехае, докле са московци отзад.

И чак като пукна пред него, сред двора,
прехвръкнало ядро и пламна градът,
тогава и той като всичките хора
пое със децата планинския път.

Отдире им жива душа не остана:
спасява се старец и болник, и хром...
Навалят, преварят се, бягат в Балкана,
зарязали всичко – покъщнина, дом.

Той – снажен мъжага – взе две от децата,
бозайника тя, премаляла от страх;
две други, хванали я пък за полата,
и още две припкат и плачат по тях...

А хора – потоци! Планинското гърло
поел бе в зори още един върволяк,
друг право нагоре по страшното върло
в небето намръщено губи се чак.

Последни са те останали. Ще тряба
да бързат, догдето враг благо плени.

Но дека със тия, но где с тая слаба
женица – родилка на двадесет дни?

Потирват се и планината поеха,
и почват света да настигат и те.
Навалят. – Тя грохна, нозе отмалеха,
но гледа: простря се сред пътя дете...

„Жена, я го дай на гърба ми!" – той рече
и хукнаха пак. Подир малко запре
пък друго... Хвана го тя и го повлече –
напусто: то тръшна се, сякаш ще мре.

А около бързат голдглави, боси.
Тук мъж отминава жена си, натам
оставила майка детето, що носи,
и бяга самичка, без милост, без срам.

Запира стопанът: „Не ще да го бъде!
Ей, жено, тъй всичките тук ще измрем!
По-харно туй, малкото... Бог да ни съди:
сложи го... Големките да отървем!"

„Що думаш бре, мъжо!" – И страх от раздяла
с бозайника сили ѝ в миг възкреси:
тя взе го под мишца, търчи запъхтяла...
но болка в полвината я прекоси.

Запира се, смъртно измахната, бледна:
очи ѝ посипват рояци искри...
И глухо простена, и сви се, и седна
и рожбица клета в полите си скри.

„Дебела глава!“ – той извика, па сложи
децата и грабна бозайника мал...
„Казах ти еднъж: остави го!“ – „Ох, боже!...“
Но тръсна детето той татък без жал.

Па погна големките: двете удари,
и ритва едно като никога той;
те хукват. С останалите се натовари,
па крясна: „Хей, дигай се, жено, без бой!“

„Убий ме!“ – И болната одве полазва
към своята мъничка рожба, и в миг
с все сила я стисна на майчина пазва
и див из гърди ѝ изтръгна се вик.

Бащата пристъпва настръхнал и бледен:
„Не чуваш? Сложи го – теб думам, жена!“
Тя дигна очите си тъжни; приведен,
над нея мъжът вкаменен остана̀.

Тъй лудо прегръща го тя и притиска,
тъй нежно го гледа, тъй страшно мълчи...
То само еднъж като в съне изписка
и стихна, и склопи невинни очи.

* * *

Виѐ се, пълзи върволякът безкраен,
озъртат се хора назаде със страх:
дочуват те някакъв писък отчаен
по урвите нейде, далеко зад тях.

БОРБА

Все менците си плакне, все налива,
а Рангела го няма... Плакне пак,
излей, налей... Сърцето ѝ се свива
и мъка ѝ е – да заплаче чак.

Ей дружките ѝ – с либето си всяка –
отминват си към село. Смях, шеги...
Ех, нея Рангел ли да не причака
на извор? Цвето моме откоги?

Та да не сте си лоша дума рекли,
я твойте девет братя да не би
и Рангела в Пирин да са завлекли?...
И него май гърбината сърби...

Наведе се угрижено момата
и дигна си котлите. Изведнъж
из шубръките около чеимата
изскочи непознат и страшен мъж.

Троица!... Турци!... И догле извика,
нахвърлиха се върху нея те:
единът пош в устата ѝ натика,
двоица сграбват я като дете.

„Отидох, майко!“... хлъцна и примира!
Но скоро освести се и разбра.
Че някой носи я и се провира
натам из харамийската гора.

Като мрянà момата се преметна
и скочи: ала той я улови
и я на рамо – дреха сякаш – метна,
и яко ѝ глава под мишци сви.

„Ох, майчице!...“ – И мигом крехки стави
превръща в стòмана моминский срам:
напнà, издръпа се и се изправи,
и почна се борба неравна там.

Те блъсват я в главата и гърдите,
тя зъби бисерени, где допре –
кръв блика; те я влачат за косите,
тя с нокти като с кремък ги дере.

Отскубне се и пак сама се хвърли;
очи ѝ като въглени горят...
Замаеха се три кръвника върли,
невидели туй чудо други път.

Изгледа ги и сегна тя, откъсна
листо от бука, тури го в уста
и свирна триж, и като писък пръсна
неволята си тежка във нощта.

Завчас от две места се отзоваха
и сякаш чу се някаква мълва...
Миг турците попарени остаха,
па пъртиха да бягат презглава.

Оприцат те един през друг... А свири
момата като луда подир тях
и изведнъж се спря, и ги сподири
нататък в дола кръшният ѝ смях.

ВАМПИР

I

Комуто да кажеш – прекръсти се... Снощи
да стигне юнак от гурбет,
а днеска – носило... Не беше го още
споходил ни свой, ни съсед.

„Магия е – мъдра билярка говори, –
магия левент умори...“
Събира се село у Балюви двори,
приижда от ранни зори.

Изглеждат, окайват. А булчето клето
от смъртника се не дели:
Превило се одве и писка – сърцето
от мъка да те заболи.

Придумвай я колкото искаш: – носило –
утехата ѝ е това.
Зер свят посветува, откак под венчило
приведе по-лани глава?

От есен до пролет, па хай на зенгия
видя го да тури нога...
От Бога ли бъде такваз орисия?
Порадва ли му се? Кога?

Ех, радост за нея едната надежда,
че все ще се върне... Търчи,

улисва се в труд тя и току поглежда –
изгледаха ѝ се очи...

Що мъка бе, Господи! Конник ли зърне –
изтича да види... Нощe
ослушва се тръпна... Еднъж да се върне,
та да заживеят и те.

Но ето че иде си Балю, и слязва
здрав, читав от конче; и ей
прегръща разплакано булче, приказва
и радостен, весел се смей.

А щом повечеря – и дрямка го хвана,
и чело пот хладен изби.
И легна юнакът, и вече не стана...
Дотук ѝ надеждата би...

II

С добро не бъде – силом я хванаха;
не страя, свика ѝ и дядо поп.
Откъсват я и буци загърмяха
по дъските на зиналия гроб.

Повличат я, тя дърпа си ръцете,
пищи; а там, при гроба – околвръст
лопати са размахали мъжете,
и трупат нàдве-нàтри ровка пръст.

Привършват и нарамват сечивата,
но тъкмо се опътват, трепна там

един от селяните: из земята
той слабо охкане дочу едвам.

Ослушаха се те, па някой каза:
„Де пакост върла: нещо ми се чуй...
На чиста тази работа не мяза..."
И кръстят се: „На лошо сочи туй..."

Разбързаха се... – А във гроба мудно
опомня се примрял човек... За миг
той пипа – нещо вижда му се чудно...
Почаква малко, па надава вик.

И свяст и сила мигом се повърна,
и здравият като скала селяк
възви се, и се по очи обърна,
сви колене, напнà с гърба си як.

Изпука похлупакът, поотстъпи...
Но рукна пръст... Той сети изведнъж,
че се задушва и във пот се къпи...
И сбира всички сили який мъж.

Отмистат се дъски и гробът тесен
изпразва се от мрака на смъртта:
ей клетника облъхна въздух пресен;
провира се, изпъпля из пръстта.

III

Думат, придумват – дойде им до гуша...
Де, утешавай я: като се свре

в къта – ти думай ѝ, ако те слуша...
Писка, нарежда, па току примре.

Свои, съседки, и млади, и стари,
щурат се слисани. Друга беда!
Скорőте, злото дано се превари!
Тичайте, бре, за светена вода!

Хукнаха двама хлапака за попа,
трет – за билярката... Току под тях
вратнята някак лудешки изхлопа –
трепне в сърцето на всякоя страх.

И омълчаха се... Някой помина
вънка през пруста, потънал във мрак...
Попът е... Боже! Вратата раззина –
Балю застана на къщния праг.

Двайсет жени изведнъж изпищяха...
Скочи примрялата... Като на сън
Балю стъписа се... И не видяха
как до една се изсипаха вън...

Тичат, събарят се – вихър ги мята;
млада стопанка от всички напред...
Пискат, що глас им е... Лавнаха псета,
стичат се мъже стотини отвред.

Слисано Балю излезе на двора –
сбират се, всеки със сопа в ръка...
– „Хей, вампирясал се!“ – „Тичайте, хора!“ –
Той оборави се – бежте крака!

Зярват го... – „Дръжте! Удрете!“ – Той бяга,
всяка отдръпва се, струва му път...
Вятър: че сопата щом не помага,
камъните ли са станали кът?

Бръмнаха молози във тъмнината –
който път искаш сега улови...
Вика той: – „Чакайте, жив съм бе, братя!“
Кой ще те чуе? Във гроба върви!

Тирят се псета, баучат в тъмите,
брява във близки, в далечни къщя;
пискат безумни от ужас жените,
булката Балюва – писка и тя...

РУСАЛКА

I

Момче, не кърши ни плетйщата криви –
не става то тъй крадешком:
Жени се – що чакаш? Нивята ти ниви,
дал Господ воловце и дом.

Не чуе, заряза я! Цяла година
по нея се влече, а нà,
до сватба допря ли – подсвирна, отмина:
„Не съм, кай, аз още за жена!...“

Зер еня го? Камо да беше честита,
да има тя татко, я брат?
А то – стара майчица само. Подрита
сирачето целия свят.

Кой сметка за пакости дири му? Е' я –
хè сметката: Дунавът... Дръж,
дави се... И струпаха всичко на нея...
Той – нищо му: все си е мъж.

II

Проврял се е месец през облак, огрява
далеко пустинни води.
Спят хижи рибарски. Среднощ превалява;
девойка край Дунав седи.

Тя гледа как бърза вълна по вълната,
прехласнято гледа ги тя
и сладостен шемет ѝ люшка главата,
накичена с росни цветя.

Тя гледа: девойки, големи и малки,
изскачат, разплитат коси,
и погват вълните рой мили русалки,
и песен нощта огласи:

„Щом месец се в облак затули,
не чакай, девойко, дойди
във нашите бисерни кули,
сестрица ни мила бъди.

Ний пеем весден в глъбините
и чудни играем игри,
а зайде ли слънце – с вълните
подгоним се, та до зори.“

Те спират на устници с блага усмивка
и нежно простират ръце;
водата изплисква... И найде почивка
измъчено младо сърце.

III

Умисли се пакостник. Гдето се смяха
преди на момата – все тез
отритват пък него сега; че видяха
кой крив е, кой прав е те – днес...

Ех! – Мисли, не свърта го клетника. Ходи
край Дунава... – „Я ще се мре,
я... зная ли... Нож ми в сърцето забоде –
и Влашко да ме не сбере.“ –

Реши се: що имаше свое – продаде,
и конче купува си той,
и тръгва по тъмно – да се не обади
нито на съсед, ни на свой.

Я дека е Влашко, завчас ще прецапа,
огре-ще го слънце отвъд. –
Нахлупи над вежди той рунтава капа
и литна му кон от брегът.

Притихва реката, едвам се вълнува;
възпира се месецът, грей.
Попръхва си Дорчо и весело плува.
Брежѝще отсреща белей.

Но стигнал средината, пустна се конят
надолу... Кога е тъй бръз
бил Дунава!... Лудо вълните се гонят,
налитат и блъскат отвръст.

Напразно махмузите дупчат корема
на кончето: сили се то,
но бързей понел го... спасение нема,
влече го той като листо.

В миг конникът сети, че някой го дръпна,
че сплете му нещо нозе –

потегли се сепнато той и изтръпна,
и мраз го до кости обзе.

Краката им беше коса омотала –
и коню, и нему! – Във миг
под него заплакна се бездната цяла
и кикот зачу се и вик.

Той гледа безумен: подаде се малка
ръчица и се улови
за гривата конска... Той гледа: русалка
засмяна се там появи.

Надига се, трепкат ѝ страстно гърдите,
усмихват се мили уста
и дивно блаженство ѝ свети в очите,
и кротко запитва го тя:

„Къде си ми тръгнал? Сега ли е доба
за път?“ – тя му шепне едвам
и гледа го нежно – ни укор, ни злоба –
и шепне по-близо: „Аз знам...

Ти бягаш: ти памет от мъка загуби.
Та що ми си тъй наскърбен?
Нà, утре влахинка ще теб да залюби...
Забрави-щеш, душо, за мен!...

Не давам те!“ – викна му тя и увисна
на шия юнашка завчас,
и лудо на млади гърди го притисна –
безумна от ревност и страст.

Вълните се втурнаха, плиснаха, свиха –
оглежда се шеметен той:
Изскочиха и за ръце се словиха
русалките – палавки рой.

И с песни, със смехове, с шеметен крясък
понесоха те напокон
из бездни със златен помътени пясък
русалка, и конник, и кон.

IV

Спря месец на залез, насбрал парцаливи
по себе си облаци, грей
замислено. – Трепкат вълни като живи
и Дунавът цял се люлей.

ОСЛЕПЕНИЯТ ИСТУКАН

I

Жреците се оттеглят. Глухо в храма
заглъхват тежките им стъпки. Вън
вратите са подлостени. Задряма
весталката край Вечния огън.

Смрачава се. Ей зашумя гората
свещена, где се тули старий храм.
Повлякоха се сенки в небесата
и тежка, душна нощ нависна там.

Люлеят се маслинените клони
в прозорците замрежени. Нощта
надзича вътре, вмъква се и гони
сънливий шепот на безброй листа.

Подухва жертвеникът. Ала свети
на идола окото и чевръст
и чуден бляск трепти по сводовете
и по колоните околовръст.

II

Във сянката на стълб далечен – черна
и таинствена – шавна призрак лек,
и скри се, и по-близо пак се мерна...
Весталката бе доближил човек.

И лъска нож. Десница се издигна –
И дигната оста... Задъхан, бляд
стои убиецът – сила ли не стигна,
ръка ли някой улови отзад?

Тя спеше. Гъстото ѝ покривало
не криеше от никого сега
лице, човешки поглед не видяло,
милувки – млада девствена снага.

Под блясъка, що пръскаше окото
на идола, тоз смъртен беше пръв,
кой видя красоти, на божеството
обречени... И пламна млада кръв.

Очите са разтворени широко,
той гледа я и в огън цял гори...
Що стана? Що въздъхна той дълбоко
и ножа под одеждата си скри?

„Живей – той шепне и се доближава, –
цъвти, макар за тоя камен бог!...“ –
И от вълшебен възел той ѝ дава
да дъхне... И заспа тя сън дълбок.

Тогава – сам като унесен – стана
и се огледа... Полумрак, покой...
Пред него ням стоеше истукана
и сякаш нещо спомняше му той.

III

Припомни си. И идола погледна –
тъй непристъпен е като стена! –
Но впи се той и подир миг възседна
спокойно връх гранитни рамена.

Богат бе той – стада му мор измита,
сеитбите засипа ураган;
обичаше – девойката е скрита
във храма на бездушен истукан.

И да се не заслуша как бунтува
несретници размирник-мъченик?
„Тоз бог е камък – каза той, – не чува
ни нашите молби, ни нашия вик!

Кой, кой от нас му не пренесе в жъртва
бозайниче, ръка, я пръст? Уви...
Окото – то е всичко... Скала мъртва
е другото!...“ – размирникът мълви.

„Блазе му, кой тоз камък скъп извади:
о, ще се радува той като цар
и ще отгатват хубавелки млади
прищевките на своя господар!

Нà, нека като грозд в земя ме вбие –
мен, богохулника!... Защо търпи?“ –
Реши несретника: нея ще убие,
бездушний истукан ще ослепи...

И скръцна там острило във окото
на идола – и като тежък чук
заблъска бързо-бързо до длетото
ръка железна, свита на юмрук.

IV

Потрепна жрицата и се събуди –
сън грозен сякаш ѝ се присъни –
и дигна тя очите си в почуди
към страшний идол и се вкамени.

Позна го – и като че гръм я трясна,
позна го тя – и схваната от страх,
почака миг, десницата ужасна
да стрие нечестивеца на прах.

Но истуканът дръзкий не отблъсна
със тежката си каменна ръка!...
След малко светотатът се откъсна
от идола и падна на крака.

Озърна се и като звяр отскочи
от нея и сам сякаш изумен,
с пламтящий камен във ръка посочи
на истукана жалък, ослепен.

V

С глух трясък се раззинаха вратите
на храма. Съмна. Рика гладен лев.
Ей идат в стройни редове жреците.
Треперят сводове от див напев.

Пристъпиха – и слепий бог съзряха,
и секна в миг тържественият химн. –
Пристъпиха – и в ужас се запряха
пред жертвеника, изостал без дим.

Безмълвие. Маслиновите грани
помахваха отвън като ръце.
Стоят жреците – неми истукани –
на слепий бог пред страшното лице.

МИЛКАНА И РАЛЕ

I

Я дека е – близко е момково село,
петлите се чуят нощем.
Но писнала майка: не дава момата
и зет другоселец не ще.

Какво я не правиха: думат, придумват,
опитват и зло, и молби...
Пищи, та се къса – оплаква я жива...
Видя се; не стана, не би!

Повръщат се стройници. Що да му думат? –
Момчето е спиха: къде
ще скрият момата от тоя поразник –
бегалка ще я доведе.

То харно, но гледай я, че се отрича
от него Милкана сама:
нà, три дни поплака, па – здраве! Да дирял
на долната вратня мома...

А още след три дни – ни помен. И ей я
Милкана с момци на хоро.
Почуди се всеки: дотам ли ѝ беше? –
„Не носи таквази добро...“

Диви се и момкова вярна дружина,
че Рале по други лудей:

цял ден се задява той с тая, с оная,
нощем по седенки се рей.

Уж думаха, щял от севда да забегне –
иди му сега помени...
Каквото разправяха – всичкото вятър!
Забрави се... Ех, младини!

II

Седянка е дружка отсреща наклала
и сите ергени бере.
Нагизди се, напремени се Милкана –
ни татко, ни майка я спре.

Изскочи. Белеят се низките стрехи,
и дворища, и дръволяк.
Изцъклено грее небето и трепкат
алмази по смръзналий сняг.

Озърна се, мина отсреща, надникна
у Кунини – сбрали се... Я,
и песни... Пак нейната песня запели,
що Рале ѝ лани запя.

И сянка из сенките на плетищата
дваж само се мярна натам,
но псе се не сепна. Под стъпки ѝ леки
снежецът поскръцва едвам.

Изскочи на крайщето. Откъм реката,
що будна под преспи лежи,
зададе се някакъв конник и бързо
девойката той доближи.

„Милкано!" – Кат птичка бегалката литна
и мигом се тя озова
отпред на седлото. И essentially кончето – ветри
понисат го... Луда глава!

Белее се чудно и светка полето,
пощипва го люто студа,
но нищо им – тям им е топло отвътре:
нали е то, пусто, севда!

Голяма севда е: що стройници върна
за него тя – нямат ни брой;
голяма севда: във вода и във огън
за нея се хвърлил би той!

За прѝказ да бъде! – Те близко са: ето
и старата селска гора –
край нея сега, и... Но кончето сецна –
и цяло настръхна, и спря.

Подшибна го Рале – предат му ушите,
пръхти... А стопанът е млад:
не сеща се – шиба... То повеч се мята
и тегли се плахо назад.

Зачудено, сепнато вгледа се Рале
натам към гората – и страх
кръв в жили смрази му: бе глутница вълци,
потирена право към тях.

Изскачат като из земята, те, стадо
нечетено – тъмна мъгла:

снегът почернял е нататък... Не с конче
отбегнали би им – с крила!...

И докат опомни се Рале, зачу се
рев стръвен – и в ужас нечут
добитъкът връцна, и хвърли товара,
и търти назад като луд.

Милкана изписка във пряспа край пътя
и скача, и – гледа: търчи
нататък и Рале... Той бяга самичек,
където му видят очи!

„Остави ме звярът!..." И хукна по него
със злоба в примряло сърце.
Тя сети къде е забързал: хе татък
мержей се самотно дръвце...

И пада, и става... Нозете поривват,
нечакано хлътат в снега;
тя припка – и сеща; зад нея са... Боже!..
Къде да се дене сега?...

Отпада, колени ѝ се подкосяват,
очите посипват искри...
И писва: „Ох, майко! Умирам!" – Но Рале
нито се обърна дори.

И мярна се мигом в ума ѝ: „Оприда,
а хукнал да кradне жена!" –
И силите ѝ утрояват се... Преспи,
трапища – що са за сърна?

И стигна го тя и задмина – и първа
дотичва... То брястe висок!
Подскача тя, мята се, като че чува:
„Де, скачай – помогна-ще Бог!...“

А ето и той дотърчава под бряста...
„Дигни ме бре, Рале!“ – Ех, туй
ще мисли! Безумен от ужас, той своита
Милкана ни вижда, ни чуй.

Подрипна – и той не достига; по-силно;
допипа се, дига нозе...
Погледна девойката и изведнъж я
умраза и злоба обзе.

И без да му повече мисли, Милкана
връх Рале се хвърли тогаз:
и – котка по него се там покатери,
и в клоните скри се завчас.

А ето я гладната глутница – вихър
довтаса във същия миг –
и в стръвний на вълците вой се изгуби
отчаян, безпаметен вик.

Боричкане късо, глух прасък на кости,
ръмжене със пълни уста...
Догде се Милкана прекръсти – ни косъм
от клетника там не оста.

Но дълго, до утрото чак, неспокойно
там гладната глутница ви;
въртят се в полуда кръвниците бесни
със вирнати горе глави...

III

Събират се свои във момкови двори,
наидват съседи отвръст:
дивят се, че няма ги... Някои тръгват
да видят каква ще е тъз...

Па ей и от момино село, ранили
да чуят що става отвъд.
Пресрещат се друмници – питат, разпитват,
запрели наполвина път.

А татък в полето, заринато цяло
до над колене в снегове,
самотно дърво ги изглежда и маха
накичени клоне, зове...

Ех, има то да им разкаже защо е
край него снежецът облян
със кърви; то вика, да видят добре ли
харманът е там овършан.

И свети от радост, че чудо девойка
на гости му дойде нощес, –
о, вижте, как кротко тя спи си, върщеца
пригърнала дору без свест...

Помаха, помаха, па стихне: „Що знайте –
поизприкажете напреж...“ –
А вятърът милва момата и цяла
със сребърен кичи я скреж.

ГЮРГЯ

I

Седянка е Стойнина Гюргя наклала –
седи ли ти младо дома? –
Забързало с хурка на пояс по цяла
Клисура – где що е мома.

Ех, Гюргини пусти седенки! И стари
младували уж младини,
а чудят се... Кой ще се с Гюргя удари
по хубост и по лудини!

Три години – все то! Та как се не насити?
Моминство, но – уж се момей,
а само се гаври, подбива момците:
ерген ли е – ще го припей.

Не иска да знае тя, че ще остане
последня от дружки си. На:
изпозадомиха се лани, по-лани –
отиват една по една.

Не иска да знае, че вси, за които
праг триха ѝ свати, накрай
свъртяха се и заживяха честито
със челяд... Не иска да знай.

Хе, само един от онез, що лудяха
по нея, до днеска търпи

бездомен; – и той непрокопса, сюрмаха:
отчая се, па се пропи.

Но още Стоичко по Гюргя се влачи:
хоро ли, попрелка ли – вред.
Оттам – в механата... Да ти се доплаче:
Що момък по-лани бе!... Свет!

Я виж го, и тука е... Старите жалби
прелял е пак... Пуста севда
невидена; огън да бе – прегорял би,
утекла би – да е вода...

II

Подви крака Стоичко, па изпъшка –
да кажеш сто години е живял,
отпуснала се е оная мъжка
снага – запустил се е, одрипял.

Споглеждат се момците: то се знае,
боли ги за Стойчка всички тях,
па сбира ги и гняв: гори, а трае;
с добро не би – вземи я със пердах.

Да я отмъкне! Всеки ще помага!
Ще клекне... Хе, еднаж ли е било! –
Налагай после колко щеш – не бяга!
Дебелий край! На злото дохак зло!

Сто пъти му загатваха. Не иска...
Зер харно му е тъй! Навел глава,

разпъшкал се, а тя се само киска,
подмята го... На хаплю мъж – това!

Ала и той не страя: – „Море, дò-ще
голям ден малка пита. Ще търчиш
пред конче ми ти три дни и три нощи:
Опъна-щеш големия каиш...“

Тя прихна: „Тъй ли? Де, възсядай коня!
Що чакаш още? – Ух! Мъж бил и той...
Мома съм, но с таз хурка ще подгоня
троица като теб на водопой.“

Стоичко трепна: – „Хе, голяма дума –
бял бивол, Гюргьо...“ – „Черен, бял, – не знам;
това, що рекох...“ – кльцна. – „Море чума
за тебе!“ – някой злобно съвкка там.

– „Що? Шумата е за юнаци, лудо –
не за невредници. Да бе юнак –
Стоичко досега би сторил чудо...“ –
Халосано подби се Гюргя пак.

Момците се разшаваха – не чини
това. Та има край и на шега.
Без пакост тая нощ не ще да мине.
Скоквà делия. Спирай го сега...

Но Гюргя само стрелна го през рамо
и спря се той – скова го поглед строг:
– „Хе, свидно ти е станало голямо
имане! Божем чинихме облог...

Облог сме, дружки, чинили с Стоичка:
на врачкин гроб да иде нощем – там
да ми забучи хурката... Самичка
оти-ща ази да си я донязм...“ –

Стоичко се извърна и остана
като вкопан: той сети изведнъж,
че Гюргя го във харна примка хвана,
но няма що... Нали е, пусто, мъж!

Посегна той, взе хурката, изскочи,
без дума да продума. Околвръст
момците се споглеждат: лошо сочи –
тук сякаш самий дявол има пръст...

И омърлушиха се вси. Зер знаят,
че е нечисто татък; но ги страх
и от вампир, па и от Гюргя... Траят;
продумай – Гюргя дава пей за смях...

III

Месецът бисерно облаче гони,
вятърът есенен свири в нощта,
свири нехайно по голите клони –
опнати струни. Подхвъркват листа.

Сламени хижи, загради от тръне –
мяркат се около като насън.
Някой от тъмните улици пъне –
в камък се блъсне, докàчи се в трън.

Свреди се сенки покрай плетовете
кривнали – таят се; псе изръмжи,
пиле изцърка... Плетат се нозете;
крета Стоичко, главата тежи.

Ей и ливадите. Месецът пръска
в облак, почупени сякаш лучи.
Долу реката припълпала – лъска
и като че ли сърдито гълчи.

Дека бе тръгнал? Запря се Стоичко
и се огледа. Насън ли е то?
Хурката... Спомни си клетникът всичко...
Вихри го духнаха – сухо листо.

Кривна през мочури той и изскочи
право при селските гробища. Грей
месецът: мяркат се кръстове, плочи;
татък наблизо дъбрава черней.

Спря се несретник и пак се озърна:
вятър във сухите билки шуми...
Тръгна надолу, след миг се повърна:
Боже, как страшно реката гърми...

– „У! невидяло се!“ – Сякаш го свари
Гюргя... Размаха Стоичко ръце,
свирна нехайно с уста, па удари
пряко... Но свило се пусто сърце...

„Мигар не им е по-харно на тия
в черната? Я ги, как тихо си спят!

Вълци ме яли! Каква прокопсия,
дека се влача по белия свят?

Санким младувах? Ех, пуста остала
хвръкнала младост по Гюргя мома!
Щурай се, люшкай глава отежала,
кретай от тая в оная кръчма...“ –

Мяркат се около кръстове криви,
току прескача ги като елен,
те му простират ръце – те са живи...
Тръпне той, пот го избива студен.

Ей го и гроба на врачката Цвята –
снишил се татък, черней под дъба...
Той доближи се. Тресат се краката,
мравки му сякаш пълзят по гърба...

„Думат, била вампирясала! – Може:
врачка бе мъртвата – пръв ли е път?
Връзва, развързва – магии все... – Боже!
Как зашумял е зловещо дъбът!“

Стигна и тръпен да бучне понечи
хурката... Месец се в облак навря,
вятърът бързо се татък отвлече,
зла шумотевица в листето спря.

„Господи!“ – клетникът плахо пошъпна –
слуша: реката дори се не чуй...
Птица в миг писна в дъба, той изтръпна
и се озърна: – „Вампирът е туй!“ –

Ала насили се, търпен прекрачи,
мушна той хурката в ровката пръст –
Бягай! – В миг нещо потегли го: гаче
враг го обхвана през кръшния кръст.

Хльцна Стоичко, разпери ръце
и върху гроба захлупи се той…
Клетий застъпил бе, без да досети,
с хурката Гюргина пояса свой.

IV

Чакат го момците търпни
с ядно сведени глави.
Рядко някой ще пошъпне.
Бавно времето върви.

Млад левент – на вси се свиди:
мъчно, криво им е тям.
Има нещо – то се види:
пакост станала е там.

Тя пък… Лудо полудяло!
Смехове ѝ само дай:
– „Бре да бе отишло цяло
село да го варди“ – кай.

Скокна момък: – „Ей, акрани!
Още ли по Гюргин ум?
Дигайте се! Зло ще стане!“ –
В миг избухна злобен шум.

„Таз магесница проклета
цяло село подлуди!“
„Ставайте!“ „По мен, момчета!“ –
Разтуптяха се гърди.

Ала Гюргя пак препречи!
– „Ей, юнаци, накъде!
В къта сопите!“ – тя рече:
„Гюргя ще го доведе…

Няма дека да се дене –
черна чума да го бий!
Жив ли, мъртъв ли – от мене
искайте Стоичка вий! –

Нà, моми за вази!“ – крясна,
па навън като стрела
и вратата тя затрясна –
не мома, а баба зла.

V

Навъртял се на кривналий Гюргин комин
вихър нощен насмешливо свири:
сякаш гаври се, че не посмя ни един
да отиде по Гюргини дири.

Из градината брулено листе шуми,
вретената са вътре запяли.
– „На седянка ли мяза туй мари, моми?
Та що сте се таквиз омълчали?“ –

И показва се старо: „Девойките – цвет,
а на смъртник ми се наредили!“ –
Па изгледа ги смаена всички наред
и на сърце я нещо ужили.

– „Камо щерка ми?“ – викна тя. Ала догде
дружка Гюргина ней отговори,
тропот в пруста се чу, вънка някой дойде –
и глух удар вратата разтвори.

Като вълк изгладнял вихър стръвно зави
във коминя. Моми и ергени
потрепераха, дигнаха плахо глави
и останаха в миг вкаменени.

От плещите на Гюргя мъртвец полетя
на земята. Девойката охна
и погледна безумно наоколо тя,
и сама върху смъртника грохна.

СЛЪНЧОГЛЕДИ

ПЪРВА ЛЮБОВ

I

Глъч, песни, смехове – като във баня врява.
Жени, мъже, деца – креслив до бога свят...
Шуми очудено вековната дъбрава,
що лази пръснато въз полегатий скат:
че още там не бе изсъхнала росата,
мъглица още се виеше над реката,
когато няколко талиги от града
изсипаха ги тук – при сянка и вода.

II

То наши хора са: търговци, еснафлии
от близкия градец. Избрали хубав ден,
па с пепелчука си – роднини и комшии
дошли да хапнят на зелено. – Вир студен
из дънер престарял приветно татък блика,
а там примъдрили се вече три биндлика
с претакан дваж и триж като сълза пелин,
утеха в мъката, на радостта амин.

III

Черджета, ѝлища... Но кой ти още сяда? –
Тук червендалест мъж избира клон за шиш
на тлъстия кебап. Отвъд невеста млада
ръце е в кошница наврялa. Татък виж
старица огън е запалила и чака

децата, пръснати за съчки из дъбака.
По-татък паламник дърво пък е избрал
за люлка – и се е за въже разревал.

IV

Кебапът е готов. Омазани, космати
ръце там важно го изнизват на листа
от папрат. Хъ сега – порязници, комати,
странички лъснати, размляскани уста...
Тук вирнал се бинлик, там някой мръвки иска,
оттатък скромно псе захрупало огризка.
(То дпаша си що да стори днес не знай:
ще го почупе от въртене – няма край...)

V

Обрядът свършен е; бинлиците са празни...
очите сънено изглеждат; дай насам
възглавници сега... Бради, мустаци мазни
захъркаха завчас. – Децата – виж ги там:
избутали въже и всяко тича, бърза
дърво да избере. Ей люлката се върза. –
Ура! – Със светнали от щастие очи
те надпреварят се кое да се качи.

VI

Изреждат се едно по друго – пак и още,
и пак... Но стига им. – Ей хукват презглава:
в дъбравата – нали сговарят се от снощи...
И светят пак очи – като че на халва...
Потъват в сенките девойки и момчета

и се загубват из столетните дървета.
След миг край поройно долище рой деца
се пръскат с румени от бързий бяг лица.

VII

Туй киселки бере, там друго пък къпини,
рев трето и бодли; четвърто чак в дола
по задник свлякло се, катери се да мине
отвъд... И глъч, и смях. – „У! Тичайте! с кола!“
„Бах! трънки! Божичко!“ – „Я, гущер бре, Стоенчо!“
„Ох, мале, гащите си скъсах!“ – „Леле, Пенчо,
мисли си!“ И във миг тоз пъргав млад народ
донася в пустий дол и радост, и живот.

VIII

Встрани от малките самотно се зарели
две по-големички – девойче и хлапак,
деца не са я: виж как важно се навели
и късат някакви треви по срещний бряг,
откъсне Петърчо, подава на Еленка,
а тя зарумеей – не ябълка червенка,
а мак. И бърза той по-хубави цветя
да найде; и търчи подире му и тя...

IX

Полянка – сякаш са я сели самодиви;
треви до колене и цвете колко щеш;
и чемерига, и невен – виж като живи
навсякъде – ръце да имаш да береш. –
И пръпват двамката – две пеперуди мили;

през ум не иде им, че са задълбочили
навътре много те – не мислят те за туй,
ни глас от другите деца че се не чуй...

X

И драго им е тям, залутани самички
из пущинаците. Сърченцата трептят
от радост някаква незнайна... Като птички
подхвъркват те все по-нататък... Първи път
тях тръпки сладостни и неизказан шемет
обхващат като в сън... Едвам се те съвземат,
когато в напращял чер облак върху тях
изпука нещо... – И обзе децата страх.

XI

Те хукват презглава, без път и без насока.
Светкавица и гръм. Запират изведнъж
от ужас втрещени. Край тях тъма дълбока
е плъпнала отвръст... Пак гръм – и летен дъжд
на шикалки върху главите им затупа.
Огледаха се те – натам черней ралупа
на престарял гигант, с живот в едничък клон
остал. И свират се децата на подслон.

XII

Небето се троши от тътен и от трясък,
злорадо около дъбравата шуми;
ту мяркат се пред тях в зловещ обляни блясък
вековни дънери, ту черните тъми
нагълнат всичко пак. – Хванати за ръцете,

децата сврели се едно о друго двете:
брат сякаш и сестра, прегърнали се те,
непроумели още какво ги сполете.

XIII

И струва им се тям, не ще дочакат краят
на бурята... Трещи, земята се тресе...
Те гушат се едно о друго, без да знаят
кога са се така... Тях страх ги е – но все
ней чудно ѝ е как реши се да прегърне
това момче... Ами отнейде да надзърне
баща ѝ? Сепне се – но блясък раздере
тъмите – и завчас тя в него пак се свре.

XIV

Треперят; ала пак – виж, мисли си момчето,
как щеше хубаво да бъде все така
да би останали... Как гали му лицето
дъхът ѝ сладък! Как увила е ръка
около кръста му, па се притиска здраво,
доверчиво и го в очите гледа право...
О, тръпки сладостни, о, чудно благ топлик!
Любов, разбраха ли те дивний твой език?

XV

... Дъждецът, летен дъжд, изсипа се набърже,
търчи, оттича се тук-там порой чевръст,
несварил разговор с тревите да завърже.
Прохлада, мирис благ. Дъбакът околвръст
изглежда подмладен, напѐрен – сякаш съмна.

Децата изведнаж оставят своята тъмна
ралупа, шеметни като от чуден сън,
и се потирват из дъбравата навън.

XVI

Те тичат. Капнаха... Та дека са? Край няма...
Поспират се – и страх отново ги обзе.
Назад сега. И пак търчат... Нали са двама –
все ще излязат... Но несвикнали нозе –
съвсем прекапаха... А като че захвана
и да тъмней – ей-нà че мръква се... Горкана!
Момата писва и отчаяна се спря:
назад, напред, встрани – гора и все гора!

XVII

Запира се и той. Сърцето му се стисна:
Какво да ѝ рече? – Не иде му наум...
А тя погледне го – и още повеч писна.
Но – чуй: като че ли далечен вик и шум
до тях вечерникът донесе... Те се сепват
и хукват по шума. Нозете им окрепват;
навалят. Ясно веч се чуе, че зове
там някой... Не един, а много гласове!...

XVIII

Край тях все пò тъмней. Най-после запъхтени
до урва пòройна те стигат – и завчас
познават днешний дол. Ала под тях се пени
поройт закъснял... Надават вик тогаз –
отчаен вик... И щом като се омълчаха,
отдолу двадесет гърла се отзоваха –
далеко някъде... Те крясват пак: сега
от радост вече – и се втурват край брега.

XIX

Как бù, що бù и ах, и ох, и н'ам какво си...
Героите на деня от всичките страни
завчас обсипани са с хиляди въпроси,
със строги укори, дори и със псувни...
Но те оправят се така разумно, живо!...
Че мрак благословен притулил е грижливо
и гузний руменец, що бузите гори,
и някак чудните в очите им искри.

ПЕСЕН ЗА МОЯ НОС

Riman, se un plè si perde, l'altro pier de,
se si taglia una man, l'altra vi versta
se un occhio va, collaltro ci si vede;
ma se va il naso, termina la festa.
A. GUADAGNOLI

I

Загледате ли се във моя нос – съмнене
ще ви обхване, че по-стар е той от мен:
Така солиден е! – Но ние сме родени,
повярвайте ми, във един и същи ден.
На туй сам може би не щях да хвана вяра,
да се не пазеше такваз легенда стара.

Разправят – бабата, която ме причака,
тъй сепва се, щом аз явил съм се на свят,
че виква: „Господи! Та то са два близнака!
Слепени!" – И от страх стъписва се назад,
намества очила, па хубаво се взира
и работата най-подире се разбира.

II

Да, то било сме аз самичък и носа ми!
И всички гръмнати останали са там
и викнали: „Тежкò, тежкò ни! Ще посрами
рода ни целия! Отсèга тъй голям,
ако ли тоя нос расте ведно с детето,
где място, Господи, за друго на лицето?"

И вест за моя нос по цялата Загора
се пръсва като гръм, и бащиний ми двор
бил пълен дълги дни със любопитни хора,
и като във хамам кънтял там разговор:
моми и булки, и вдовици – старо, младо
търчи да види нос – на носовете дядо.

III

Години от тогаз. Растяхме ний двамина
със моя славен нос за приказ на света,
растяхме ний и от година на година
обиквахме се. – А по хорските уста
смях весел виждах аз навсякъде, където
явях се с тоя нос солиден на лицето.

И аз обвесвах го, и мислех тъй: най-сетне
природата току-така не дава нос –
кроячът не крои, преди да си пресметне:
това носище е един голям въпрос!
Тук има тайна, хе! Отгде да знаем ние,
понявга че в носа късметът се не крие?

IV

Жени, жени, защо когато поглед спрете
на моето лице – в очи ви светва смях
и после шепнешком за моя нос речете:
„У! Боже, колчав нос! Да те побие страх!..."
Жени, природата току-тъй не създава:
скъперница е тя – без сметка нос не дава.

Скъперница е тя на носове! Да беше
нос нещо без цена – по два или по три
ний бихме имали. Природата не щеше
тогава да даде нос по за две пари
на повечето свят! – Носът! – премъдрий Боже,
дълбока смисъл ти във носовете вложи.

V

Затуй... ако виси ми пакост над главата,
ако е писано за мене ощ тегло –
прати ми, Боже, що беди си в небесата
събрал: прати ми бяс и чума – всяко зло:
от нищо няма аз пред теб да се оплача,
но магистралния ми нос недей закача!

О, тоя чудо-нос през възрастта прекрасна
прочут направи ме – с беди що ден, що час;
нима сега, като окрепна и порастна,
възможно е да се лиша от него аз? –
Пази ми, Боже мой, единствената слава –
недей ме ти без нос на този свят остава!

ХОРО

Пролог

Утре – черна робска мъка:
утре пак е ден работен.
Ала днеска е неделя
за сюрмах и за имотен.

Ей нагиздени невести
мяркат се по дворищата;
дремят бабите по вратни,
дядовците – в механата.

А момите – пакост върла –
на хорѝщето се сбират;
купом подир тях ергени
със закачки ги задират.

* * *

Изстъпи се момко сред сбраните млади –
не момко: босилкова китка на чело –
па бръкна във пояс, цафара извади,
цафара за приказ по цялото село.

Поглади я с пръсти той и натъкми я,
па – тъжба да тъжат за младост невести! –
провикна се млад хороводник – делия,
и ситно нозе по свирнята замести.

Мома до ерген на хоро се нарежда,
ерген до мома на хоро се улавя.
Свирачът под вежди момите изглежда,
а пък хороводник го с песен задява.

Хороводникът

Щуряло младо с медна цафара:
луд ходи – песня чуе ли стара.

Години писка, младост изсвири;
имот не сълта – нито подири.

Та па отиде в момини двори.
Тогай му моме вели-говори:

„Що дириш, дядо? Хайде със здраве!
Постеля – тръне, камен ти взглаве!"

Момците

Грошовете
в кошовете,
бешлиците
в шиниците,
двояците
в чепчаците!
И-и-их-их-их-их!

Ей, че затропаха ситно момите!
Пукат колани,
гръннат гердани.
Па дяволито поглеждат се сите:
Песен гласят да припеят момците.

Току при тях се невяста улавя –
ненаиграна,
ненапеяна –
тропна-потропна, сърце ѝ не страя
и хороводнику върна със тая:

Невястата

Бележило е лудо-младо
във село моме синеоко,
гергьовско ягне в рудо стадо,
в дъбравата дърво високо,
а на пазар самур-калпак
бележил е добър юнак.

Бележи благо, па киниса
и за гурбет ми заминува:
години по света губи се,
години кярове кярува.
Че иде си при дом и род
с керван товари скъп имот.

Ала кога се лудо върна –
момата старо-харо взело,
вълк ягнето отколе зърна,
дърврар дървото смъкна в село,
а и самурови калпак
откупил беше друг юнак.

Хор от механата

Жена мъжа стяга
с дрянова тояга,
мъж от жена бяга,

във коприва ляга.
Коприва го пали,
той жена си хвали.

Момците

Иху-ху! Хайде-де!
Де, невясто, де!

* * *

Писна ми цафара; пош се маха.
Люшна се, разгърна се хорото –
сърмени колани препращяха;
а че сите моми у селото
на невяста млада тъй запяха.

Момите

Ае-гиди, добро мило,
дваж ли щеш момува?
Че не се ли до венчило
луда налудува?

Та що би туй твойто чудо?
Посгоди се – свада,
задоми се – всяко лудо
дваж по теб пропада.

На кого не си фърлила
тия очи сини,
та не си го повалила
болен три години?

Я що ми са подгоряли
уста на момците,
я що мрежа са фанали
на моми очите!

Сватба се не чуй години,
повеке – тъкмене:
чума по моми ще мине,
мора по ергени!

Ае-гиди, добро мило,
дваж ли щеш момува?
Че не се ли до венчило
луда налудува?

Хор от механата

Няма дядо да се жени –
като днешните ергени,
пъп му хвърлен в механата –
кой да шета по махлата?

* * *

Всяко се ухили, всяко зина –
гавра им са младините свидни;
бръмнаха – пчели у кошарина –
смехове и думи безобидни.

Разлуди се, втурна се водача,
че хорото трижди-триж заплете.
Тропат, сбират се окол свирача
кръшни мòми и момцѝ напети.

Тръпне млад свирач и пак обори
настрани главата си – нехае...
Но цафара свири и говори,
но цафара писка, та не трае.

Секва смях, не чуе се закачка.
Кротко се хорото пак нарежда.
Хороводник ядно поша мачка,
трижъ по-ядно към свирач поглежда.

* * *

Е, бре, пак на буря сочи.
Смръщи се свирач, проточи
и току насред прекърши –
потно чело да обърши.

Но поеха от цафара
моми, момци песня стара.

Смесен хор

Ранила ми е млада невеста,
ранила ми е сама по друма;
на стара майка повратки чини,
пред стара майка плаче и дума:

„Защо роди ме бяла-червена,
като ме даде врагу неверни?
Защо роди ме тънка висока,
като ми, мале, младост почерни?

Полегна вечер до пусто харо –
брада му, мале, 'са ежовѝна;

ръка си туря мъжу на сърце –
ръка ми, майко, в люта къпина.

„Имоти скътал" – думат комшии;
имот е младост – младост да скъта.
Имане, майко – бунище гнило,
кога ще гледам старо във къта."

* * *

Друсат младите хорце,
тропат като бесни,
бий невестино сърце –
бий, та чак ще тресне.
Ала поглед – ясен ден –
долу тя не свежда,
а свирача натъжен
час по час поглежда.

Хороводникът

Ае-гиди рано посгодена!
Що си толко бяла и червена?
В Солун ли си зима зимувàла,
под чадър ли лято летувàла?

Ае-гиди рано посгодена!
Я кажи ми: оти съ'на, вена?
Дали ми си мàджия сторѝла,
или ми си сърце умилила?

Ае-гиди рано посгодена!
Коня водя на вода студена. –

Лудо конче на вода не ходи,
току ме на твои двори води.

Ае-гиди рано посгодена!
Море, где от мъка да се дена?
Арамия баш ке да се чина –
младо и зелено да погина!

* * *

А невяста, щура-пощуряла,
сред хоро сама хоро повежда –
ужка явна песен не разбрала,
триж по-явна песен занарежда.

Невястата

Ах, да би знаела, че ще теб да вода,
хвърлила бих се в Цибра мътна вода...

Хор от механата

Дом си продавам,
дяца главявам.
Баба залагам –
в кръчмата лягам.

* * *

Закачки, смях, ала като насила.
Болежка всяко младо сърце свива:
невеста поглед е в свирача впила,
а в явен смях цафара се залива.

Сам-там настръхне някой от момците.
Какъв е краят – всички се догаждат,
но тропат уж нехайно. А момите
със нова песен огъня подклаждат.

Момите

Газили са до два млади елена,
газили са тая нива зелена.

Прекоси единият, па си отива;
другият харман вършее сред нива.

Ала где се стар стопанин догади,
че с трънаци млада нива загради.

Леле-варе! Кой сред нива остава,
него ратай за рогове улава.

Кой у ютро пак се върна – връхлети,
и роги си сам в трънаци заплети.

* * *

Ден се привършва, ей взе да мрачи.
Малко по малко хоро се пилее.
Медна цафара ту мудно бучи,
ту като луда подявка се смее.

Ех, невидяло се пусто хоро,
гдето невеста с момите му друсна!
Би-ще пак свада! Не е на добро:
не току-тъй хороводник се пусна...

А пък и пакостник месец огря...
Трепна невеста, герданът ѝ дзвекна,
и о свирача тя поглед опря,
та че где песен моминска ѝ текна.

Невестата

Де-гиди юначе,
църноок невене,
стига ми си жалба
жалило по мене!
Току я кажи ми,
друм ли не погаждаш,
или конче нямаш,
та ми не дохаждаш?
Ако друм забрави,
кàжи да ти пратя
девет воеводи –
мойте девет братя.
Ако пък за конче
имало си грижа,
що не си ми рекло,
гердан да разнижа,
кон да ти проводя,
жалбо моя драга,
кон, що три сахати
отпред вятър бяга?

* * *

„Мари-хо! Я земайте котлите!" –
викна баба зла през близък плет.
Друсат за изпроводяк момите,
друсат, тропат те назад-напред.

Ала ей захласнат кавалджия
от уста цафарата свали.
Ех, мина тоз път без поразия,
мирно се хорото развали.

Пръскат се момите по къщята,
тръгват мълком момците по тях;
па току се струпват пред кръчмата,
а че мигом – скри ги облак прах.

Кой кого задяна? Кой що рече?
Ни се видя, нито се разбра,
само всеки се за бой притече,
всеки във пестник ръка събра.

Сякаш хала някаква връхлети,
сякаш вихър в куп ги завъртя...
Но дор някой се в кръчмата сети,
улицата пуста опустя.

Наизлизват старците навънка:
гледат, слушат – нищо; пуст мегдан...
Само някъде котел предрънка
и като че счуй се бяг припрян...

Епилог

Спи селцето. Преливат звуци нощни
из сенките, налягали безвред.
Прехвръкват край градините овощни
светулчици. Сам-там зад някой плет
излае срещу месец псе насъне –
и всичко пак в почивка блага тъне.

А в прозорчето мътно на кръчмата
блещука още слаба светлинка:
кръчмарят нещо на тезгяха смята,
па после пълни старата ока
и слага я пред двама луди-млади,
готови за побратимства и свади.

МЛАДОЖЕНЦИ

I

Сънливо някъде петел изкукурига –
обадиха му се от цялата махла.
Бай Лазар сепна се под чергите, подига
глава: дълбока нощ. Навънка буря зла,
разсърдена Бог знай от що, е зафучала,
пищи в комините и блъска на провала
по заледените стъкла. – Хе, кой е луд
да става посред нощ във тоя страшен студ?

II

Той мушна пак глава под чергите, где свита
жена му – булка на неделя – сладко спи.
Сгуши се; топличко. Вън бурята сърдита
натрупала всъде, па бута – не търпи
да се обтягат ощ... Той слуша – сън не иде:
Наспал се, весело му е и му се свиди
да спи пак... Вслушва се той в гневния ѝ плач,
и радостно му е – макар да е метач.

III

Та младоженец е! – Полвин живот се мярка
по улиците, от зори до тъмно чак,
с метла в ръка. Лице, надупчено от шарка,
очите – трънки, нос – домат; набит – тукмак;
обрасъл при това цял в някаква си остра

червена козина – страшилище за мостра.
Но вреди ли? Макар такъв и педя-бой,
а лика-прилика намери си и той.

IV

Наистина, че тя е пък като пържина
и малко глухичка с едното, и със два
избити зъба... Ех, да би била царкиня,
би взела цар; не би попречило това...
Така... доволни са си те... Сиромашия,
откак родени са, и двамата до шия
търпят – но престраши се той: видя – глада,
от двама поделен, половина е беда.

V

Ала все пак – жена... Май чудно му се чини.
Не му се вярва чак, тъй лесно че било
кумин да пуши, дом да сбира! Що години
Стоянка му лежа на сърце! Що тегло!
Но – виж го ти сега: виж, как се в нея свива
и как се гали! Виж, как муцуна бодлива
във шията ѝ той навира – нежен мъж...
Тя сепва се и се събужда изведнъж.

VI

„Стоянке!" „Лазарчо!"... И мляскане, и – проче...
от ревност побесня виелицата вън...
щастливци, стига ви. – Ей булката източи
крака из чергите и тръпна още от сън,
полази в тъмното към кекавата печка,
разрови пепелта, начупи суха клечка
и пална борина: стъкми, подухна тя –
и огън весело в кюмбетя забумтя.

VII

Сега – ех, то се знай: кафенце. – Дълго смърка
Стоянка в тъмното, випà насам-натам,
и във подлайцата при плъховете бърка...
А Лазарчо смути – лежи ли му се сам?
Но кафеничето най-после е стъкмено
и булката е пак под чергите. Студено!
Измръзнала е тя... Чуй, печката бумти –
и радост чудна във сърцата им трепти.

VIII

Буботят слабите дръвца, пърпорят живо
в ръждивия кюмбет и чудни светлини
с рояци сенки ту боричкат се игриво
по низкия таван и жълтите стени,
ту в заледеното прозорче се събират
да дразнят бурята навънка, ту се свират
от кът в кът – плашени от лудата игра
на други светлини – по ледните пера...

IX

О, тихи радости в колибата последна,
във неприветното гнездо на бедността!
Цъвтете, трепкайте! През тоя праг погледна
недавно гиздава, засмяна любовта!
Порадвайте ѝ се, нещастни, дор сте двама,

че скоро гръб ще ви обърне тя и няма
да видите лице й вече никой път!
Тез радости като трески ще прегорят.

X

... Ала кафето е готово. Той се дига;
цигара, сърбане... Ех, нека си реве
фъртуната: какво му бърка тя? – Но стига
изтягане: съмнà! Дълг вънка го зове. –
Той скача, стяга се, нарамува метлата,
що мъдри се като невеста зад вратата –
и хай на работа! Виж, как се развърте
в борба със бурята – тя трупа, той мете!

САМОДИВСКА КИТКА

I

Петлите пеят: зарана
на рамни двори белее;
пустни ме, Митро, да стана –
слънце да ме не огрее.

– Поспи, юначе, поспи ми –
петлите друмник задяват.
Те ни са в село за име –
когато искат, пропяват.

II

Море, Доне, китка китиш
на глава си русокоса –
дай ми, душо, стрък босилек,
лево-десно да го носа.

– Ейди лудо, лудо-младо,
китка майка е увила:
стръковете е пречела,
листето е преброила.

III

Калино, щерко Калино,
дадох те бела-цървена –
що болест ми те налегна,
та ми посърна, повена?

– Не питай, мале, не питай –
не съм от болест лежала:
Девет съм рожби родила,
девет съм люлки люляла.

IV

Море, Божо – немала си бога –
секи ден ли майка да те кити?
Камо ти са бисер и мерджени?
Камо ти са, дъще, гримни вити?

– Варай, мале, варай, мила мале,
либе ми е зулум учинѝло:
от шия ми бисер покинало,
от ръце ми гримни потрошило.

V

Гора зелено съблича,
намета мъгли и хали;
де-гиди тлъки, седенки!
Де-гиди песни, кавали!

Току не съм се наносил
на китки тая година,
та мъка ми е, девойки,
та жал ми пада, дружина.

VI

Малко моме, църнооко,
не лажи ми, море, сина:
изкинѝ си свилен пояс,
стегаеки половина.

– Кой ти, майко, сина лажи,
ни я него, ни он мене:
лажат ми го църни очи,
лажат ми го чифт мерджени.

VII

Не преда гора, ни ткала –
са̀ зима болна лежала.

А по Гюргьов-ден надена
оная нова премена.

Е гиди рухо зелено,
ни мерено, ни кроено!

VIII

Болен легна млад войвода:
вит куршум в сърце го парна,
три дни дълъг друм не гони
негова дружина вярна.

Че им трябва луд гидия
низ хайдушко пустогоре:
на зло място за припомощ,
на добро за разговори.

IX

Еднож те, Яно, целивах –
целивай дважди ти мене,
ти немой кренва давия
на тия турски сеймени!

Че тежка глоба, девойко,
ке земат турци от нази:
русата глава от мене,
от тебе бели обра̀зи.

X

Де бре, Димо! – Кривна Димо
къдра капа над окото.
Че излезе, че отиде
горе-долу на хорото.

Кой де найде – ситно тропа,
кой де свари – често чѐсти;
а па Димо – где прилега:
над момите, до невести.

XI

Я пàлни, душо,
борùна,
да ти не влеза
в темнùна.

Да ти не писнат
децата –
да се не дигне
махлата.

XII

Е море, моме, моме Деспино,
негошко вино!
Стига си, море, сука полата,
бели ръкави – до рамената!

– Суча ги, Груйо, в бащини двори –
що кеш ми стори?
Татка си имам лют кеседжия,
брата си имам баш арамия.

XIII

Отка' поминах край вази –
постеля, душо, возглаве.
Хей море, Гюрьо невесто,
донес ми биле за здраве.

– Юначе, луда гидия,
що ти е тебе за мене?
Билярка – лика-прилика,
млада девойка – церене.

Хей море, Гюрьо невесто,
биле у твойта градина –
че нито си ми сестрица,
ни си ми рода-роднина.

XIV

Един у село – луда гидия –
що ми е мило либе комшия!

Из къщи хода – гласи му чувам.
На двор излеза – с либе сборувам.

Котел ли дръмне – време без време,
и то по мене – китка да земе.

XV

Стоене море, Стоене,
три сѐла чинат давия
от тебе, тугин юначе,
от тебе, луда гидия.

Що моме срете, Стоене –
на всяко жълта жълтица;
двояк на млада невеста,
до два на кипра вдовица.

XVI

Канят ме, мамо, на тежка сватба –
под було, майко, либе да вида;
още ме канят коня да вода,
на първо либе млад кум да вида.

Я научи ме, стара-ле майко,
на първо либе как да кумувам:
со кѝи очи да го погледна,
со кѝи уста да му продумам?

XVII

Додело ми е, девойко,
акрани да ме задяват,
додело ми е за тебе
момите да ме припяват.

Егà те видя под було,
егà те видя на коня,
че песни да си запея
и солзи да си пороня.

XVIII

Дойди, лудо на орото,
дойди, църноок невене;
току редом се не фатай,
най се фани срещу мене.

Кога дружки ни припеят –
гори, либе, да гориме;
кога момци ситно тропат –
дигни очи, погледни ме.

XIX

Девойко леле, девойко,
са пролет моя, 'са лето –
наесен майка те даде
през девет села в десето.

Кога те видох на коня,
чифте кобури похванах,
па жал ми падна за майка,
че ѝ едничък останах.

XX

Поминувам, заминувам:
рамни двори оградени,
нови порти, вити порти,
обковани, зарезени.

Моме спиет среди дворье –
среди дворье под лозата!
Ал трендафил на образи,
кѫдър здравец на главата.

Не сум ѐлен да прескоча,
ни змия – да се промъкна.
Не сум вода да прелея,
нито пиле – да прехвръкна.

XXI

Първи ми петли пропеха,
първо се либе не враща.
Я му се надам да дойде,
оно хабер ми допраща:

„Жени се, либе, жени се.
Че либе ти се ожени:
бесилка млада невеста,
сватове турски сеймени."

XXII

Моме ходи, брег се рони,
лудо вели и говори:
„Бегай, душо, да не паднеш –
мътен порой е отзгоре."

„Море, лудо, нека падна,
мътен порой да ме влачи,
стари татко да пожали,
стара майка да поплачи.

Ми дойдоа снощи вечер
три юнака отдалече –
нийде татко ме не даде,
нийде майка ме не вречe."

XXIII

Деяне, младо аргатче,
кой беше снощи при тебе?
Постеля кой ти постели?
Софрата кой ти разтреби?

– Ступанке, млада вдовице,
сребро и злато ковано!
Борина немах да светна –
темница беше, Биляно...

Деяне, жалба голема
на булки и на вдовици!
На заглавето ти шамия,
везена 'се со жълтици...

XXIV

Първа рана – от пушка бойлия,
втора рана – от сабя френгия,
трета рана – от момини зуби.

Първа рана – гори, ще угасне,
втора рана – боли, ще зарасне,
трета рана – юнак ще погуби.

XXV

Гуслар ми гусли по 'си мегдани:
„Кой има нови премяни –
да носи,
да носи, да се наноси!"

Гуслар ми гусли по 'си мегдани:
„Кой коня добраго 'рани,
да яха,
да яха, да се наяха!"

Гуслар ми гусли по 'си мегдани:
„Кой има либе, акрани,
да либи,
да либи, да се налиби!"

Гуслар ми гусли по 'си мегдани:
„Желба да ви не остане,
свет гине:
размирни идат години!"

XXVI

Киниса моме на вода,
дека пладнуват елени.
На рамо менци ковани,
у ръце стомни червени.

Юнак ми одит по нея:
„Стой, душо, ке те загина!...“
Спръснà девойка да бега;
запнà ѝ риза къпина.

Момко ми викат отздоле:
„Дръж ѝ, къпино, полата! –
Моя да бъде девойка,
твоя да бъде фалбата...“

XXVII

Море, лудо, лудо-младо,
стига оди по горите!
Айде, лудо, со дружина
ладен извор при момите.

Айде, лудо, накриви ми
къдра капа над окото,
айде, младо, затъкни си
китка здравец зад ухото.

XXVIII

Дружки Калина подканят:
„Надевай, сестро, премени,
грози орото без тебе,
тъжат по тебе ергени.“

„Идете, дружки, идете –
за мене черно чернило,
за мене жалба голяма:
либе ми се е годило.

Та барим зарад девойка,
оно за пуста вдовица,
та барим да е бездетна,
оно с три ситни дечица.“

XXIX

„Стойне, ке ти дойда:
чекай ме нощеска!“
„Дойди, лудо-младо,
не доходай днеска!

Ранина зарана
майка ми ке пойде
горни воденици:
утре, либе, дойди.

Облак ке се дигне,
град ке ми я фане:
порои ке слезат,
майка ке остане..."

XXX

Димано леле, Димано!
Нишани имаш под гърло...
Нали ми беше, Димано,
вдовица, пусто и върло...

– Айдути, сестро, гоцавах, –
айдути не са копачи:
сакаа сладки вечери,
сакаа бели погачи...

XXXI

Де-гиди, Яно! Младост ми гине
по тебе, душо! До три години
роб ке ти бидам, за да ти видам
рамната снага – жалба на душа,
белото гърло, белата гуша,
очите черни – муньи неверни.

– Е гиди, лудо, оти те мамят? –
Младо на години, младо на памят!
Пътьот минавай, не се задявай!
Що файда има роб да ми бидеш?
Що файда има, дека ке видиш?
Очите блазни, ръцете празни.

XXXII

Снощи си, мале, поминах
под село покрай Росица,
конче ми да се напие
оная ладна водица.

Тамо си, мале, заварих
девойка тънка-висока
нозе си бели да мие,
да гази вода дълбока.

Я иди, мале, попитай,
ще ли я майка годява?
По-скоро да се завърнеш –
дава я, или не дава.

Конче ми чака край порти,
нозе ми трепкат в зенгии,
очи ми гледат през Дунав
към каравлашки пустии.

Аз имам чичо във Влашко –
чича ще ида да дира:
чичо от севда забегна,
чичо от севда разбира.

XXXIII

Троица турци, Яно, дойдоа,
троица турски сеймени;
я айде, Яно, горни кошари,
ай, първо либе, по мене.

Първиот вели, Яно: „Ракия!“
и за кобури се фата;
вториот вели: „Белà погача!“
Третиот вели: „Момата!“

XXXIV

– Мегленo моме, Мегленo.
Ябана, душо, отивам,
оти умирам за тебе –
умирам да те целивам!

– Целивай, лудо, не прашай,
немой нишан ми остая,
да го не види снаха ми,
оти ке каже на бая.

XXXV

Море, Радо, бела Радо,
мрена рибо, крехко пиле!
Доста мета църни очи,
доста кити блено биле!

Женено не се прибира,
покрай вази дор не мине;
момци пояси скинаа,
стегаеки половини.

XXXVI

Кръстано бела-цървена,
я що е цвете в полето!
Що го не бѐреш, да носиш –
да ти поличит лицето?

Кръстано бела-цървена,
младост до века не трае!
Кити се, душо, гори ме,
дури сърце ти играе!

XXXVII

Пусти Димо –
като хала бара:
с една кòса
три откоса кара.

Първият е
алена калина,
втори ружа,
трети детелина.

Де бре, Димо,
мòми, мъжанùци!
Де бре, душо,
гиздави вдовици!

XXXVIII

Гиргино млада невесто,
Гиргино китна гиргина!
Преидох да си навадам
у ютро рамна градина.

Загреших пътьот, настъпих:
под нога, душо, увена...
Невидело се венчило!
Невидела се отмена!

XXXIX

Ке те молам, птичко ранобудна,
немой пея ранина зарана:
снощи ми се върна първо либе,
снощи ми е слезло от балкана:
морно от път; 'са ноч от милувки –
трети петли тиок сон го фана...
Ке те молам, птичко ранобудна,
немой пея ранина зарана.

XL

Я надени си, Велико,
великденските премени,
па тръгай дро сред село
со моми и со ергени.

Че тая есен до есен
стройници щат ти проводи.
Да знаеш, душо, да помниш,
кога мома си походи.

XLI

От тебе, момне, пѝплак до бога:
кого погледна – лежи, не гине;
я фърли, душо, очи на мене –
ега би легнал девет години.

Без тебе младост – черна неволя;
без тебе що ми от бога здраве?
Току да легна на твои скути,
на бели гърди – камен возглаве.

XLII

Митано моме, Митано,
на младост ли се насити?
Камо ти китка на глава
като що носят момите?

Митано моме, Митано,
що жални очи наведи?
Да не би, либе, баща ти
мащеха да ти доведи?

XLIII

Море, Божо, море, жалба голяма!
Толко мъка, толко стока у тата,
толко милост, първо либе, у мама,
че да гра̀да монастир у гората!

– Ейди, лудо, венец носа на чело,
девет годин невестини премени;
малко ли са малки моми по село,
че да станеш чер калугер за мене?

XLIV

Досàди ми се, стопанке,
досàди ми се все тия
ссухрени врачки да гледам,
горчиви билки да пия.

– Да не си водил, Стоене,
на девет села хорàта;
да не си грабил на булки
босилека от главата.

XLV

Оти, Драгано, майци не дума
на друга къща да те не дава?
Оти не рече, че либе чакаш –
че много мина, малко остава?

Първо е либе роса на пролет:
където росне – цвете покарва;
второ е либе слана на есен:
където падне – гори, попарва.

XLVI

Е гиди, моме бре, моме,
та що си бѝло без вяра!
Кога те виках, не дойде,
току ми дойде в превара.

Море ми дойде на соне –
на соне като наяве –
на тая ръка десница,
на това меко возглаве.

Кога от сон се разбудих –
без теб постеля камара...
Е гиди, моме бре, моме,
та що си бѝло без вяра!

XLVII

Море, моме малешанке,
нощ за ден до три години;
я ме земай, я ми кàжи,
да не хода по темнѝни.

Кой не знае – бес е, дума,
кой ме пули – волк ме чини...
Я ме земай, я ми кàжи,
да не хода по темнѝни!

XLVIII

Бонке-ле, малко момиче,
я дай ми стръка кокиче,
да си го тура под зглаве –
сан да те саня наяве.

– Немой се, лудо, задява –
мене ме мама не дава
като на тебе делия,
като на тебе бикрия:
на вино вадиш ножове,
на ра̀кията – пищове.

XLIX

Гроздано моме, Гроздано –
свада за сите ергени!
Знайш ли девойка в махлата –
девойка като за мене?

– Стоене, бачо Стоене,
скоро е чума въртяла –
не е, юначе, девойка
като за тебе остала.

Я никни, моме, над менци
со студна вода налени:
коя девойка ке видиш –
она ке биде за мене.

L

Е бре, моме, ке продадам
'се, що имам и що немам:
врано конче да си купам –
тебе, душо, да те земам.

– Море, лудо, не продавай
майчиния, татковина:
плет ни дели дворовете –
сосечи го да помина.

LI

Митано моме, Митано,
от що ми толко посърна?
Нали те, либе, поисках –
що стройници ми повърна?

– Юначе, тугин загорец,
я чуй що село приказва:
че си невеста оставил
со мъжка рожба на пазва.

LII

Научили се загорци
у Радини да преспиват,
че хубаво им постилат,
по-хубаво ги завиват.

Лете им Рада постила
своите бели фустани,
зиме ги Рада завива
со сините си сукмани.

LIII

Коня яхам – струмишки сердарин,
пушка меря – драмски харамия,
сабя нося – пирински войвода,
моми либя – солунски гидия.

Либило съм седемдесет моми –
леле, Нешо, леле, дзвездо ясна!
Носило съм осемдесет китки,
все на стрàна – на лева, на дясна.

Нешината отбор смесна китка
три години носех, не оставях:
утрина я на челото китех,
по вечеря в ризна пазва ставях.

Спие ли се самодивска китка
в пазухата – лево до сърцето! –
пареше ме пусти къдър здравец,
та гореше мое сърце клето!

LIV

Камък да либиш, девойче,
овчар да нè си либùло:
овчар е туга голема,
овчар е черно чернило.

Тверда му зèмя постилка,
бели му камен возглаве,
кован му кривак невеста
насъне още наяве.

LV

Казвай, казвай, ѝйдут Велко,
кам кемери дена,
да не сека твои ръце
дури до рамѐна.

– Сечи, сечи, бюлюкбаши,
пусти останали,
като нѐ са тенка пушка
на око държали.

LVI

Кога бре, синко Стоене,
неверна болест ще мине?
Що грех си сторил на младост,
че легна девет години?

– Не питай, старо, не питай:
доде с хайдути походих,
до девет моми извидех,
до девет булки поводих.

LVII

Никна̀ла ми е мома Тодора
на леден извор над студна вода,
току додето менци налее,
засенила я млада войвода.

– Море, Тодоро, медена душо,
тегли ми вода, напой ми коня –
кон с бели ръце, мен с кипра уста,
че ще дружина 'са ноч да гоня.

LVIII

Минко-ле, Минко девойко,
ако те майка не дава –
дай барим здравец от пазва,
сминова китка от гла̀ва.

– Море, невредно юначе,
китка у о̀чи не гледа,
китка по либе не ходи,
китка на скути не седа.

LIX

Нѐвен-цвете, Нѐвено девойко,
море откак си се замомяла,
сѐ ми ти са менци ненапити,
сѐ ми ти е китка увехнàла.

Нѐвен-цвете, Нѐвено девойко,
море дал е мор по луди-млади –
ил не знаят вòда да напият,
ил не знаят как се китка краде?

LX

Постой, почакай, Тодоро:
не съм те в òчи видяло,
не сме си дума думàли,
не съм ти китка окрало.

– Е бре, невредно юначе,
доде котли си налея,
три пъти слънце залезе,
три пъти слънце огрея.

LXI

Дважди момко слънцето погледне,
дор край синор ралото завърне:
ни е млад Стояну до оране,
нити пък във село да се върне.

Камо пусто рало да се скърши,
че до пладне дома да си иде:
псе да лавне, Гюрга да изскочи –
първо либе лудо да си види.

LXII

Е гиди, море, тугин юначе,
като си бѝло àшик за мене,
камо ти врано конче по тебе,
камо ти, лудо, сърма премени?

– Море, девойко, нали по тебе
до три години вихрите гоня:
износило съм девет премени,
изяздило съм три врани коня.

LXIII

Засвири Димо кавала
по едриненска мерия;
дочули са го две юди
във ковалъшка курия.

Че тръгват Дима да дирят
две юди, две самовили –
водите изпосъбрали;
букаци изпоромили.

А свири Димо, нехае
от самовили и юди…
Море от юда пò юда
кого нерадост продуки.

INTERMEZZO

СКРИЖАЛИ НА ВЪЖДЕЛЕНИЕТО

I

Струи невидими наливат
кристалния съсъд на пролетта.
Затъпкани гробове се откриват
във всеки атом на безкрайността.

Въздигат храм на сила непозната
лучи в безпаметна игра.
Как сладко е на семената
във плодоносните недра!

II

На цвят, едва света погледнал, дреме
във чашка кървавочервена
пчела опиянена.

Дете, да коленичим неми
пред златни люлки; ветрец тих
над нази рони звуците на стих
из библия незнайна.

В сърца позната тайна
като че първи път ще се открие,
миг приобщили на телата ние
(Дете, не се плаши!)
влюбеността на нашите души.

III

Престъпваш ти по тайниците тъмни
на моята душа,
престъпваш ти
далеч от всички двери.

По пътя стръмни
сърцето ти в сърцето ми тупти.

И всичко си за мен: безумен блен
за вечна във затъпкан гроб почивка
и лучезарна на дете усмивка:
ти – шум на тъмни вирове и къдрав
на измененьето поток:
ти – тръннени венец на кротък бог.

IV

Повтарят тихите лучи
по светла кожа всякое движение:
разкъсало одежди, въжделение
по тъмни пътища търчи.

Не вихър гъвък стан подема –
дъхът на малко цвете;
лети, лети,
разперила ръцете –
бял кръст във модри висоти.

V

О, пропасти на скърби неродени!
Не сте, не сте ли вие всички в мене!

Шуми тъй унесно потокът мъртви
на вековечните беди!

Тревожна попиляна рат
на победители и жъртви,
зарени сенки
по пясъци и по води.

VI

Вселената
е цяла върху мене,
притиска ме
и дишам аз едвам;
помръкват погледи, предназначенье
отлива златния си пясък там.

А звук самотен
от песен непозната
залутан блъска се и като плач
във безутешност глъхне.

Далеко планината
пребуля теменужен здрач.

VII

Струя невидима на вечност млада,
обливай ме в бездънността
на светнали от радости очи.

Изтръгнат е пределний камен
и блеска в сетните лучи –
покитен
във безпределността.

ЛИТУРГИЯ НА СПОМЕНА И НА ЕСЕННАТА ВЕЧЕР

Изпълни своята закана:
яви се ти...
Покойнице, ела и виж смеха
на всяка моя рана.

Навън ръми невидимо. Премине
безшумно вихър мокри листе.
Пълзят тъми – като че от години
навън невидимо ръми.
От утрина и ден едвам следа!
О, Боже, колко малко ден в дъжда!

Ела!
От твоите очи припада
на вечер пурпурна тревожний мир.
Ела при тъмний схимник,
при жадния за твоя дъх вампир.

Ела, и все по-тиха
уразумей ти всяко мигновение
на тайниците светли (о, кръщение
на моїто право да живея!).

Навън ръми като от векове.
Търчат разрошените ветрове.

Пристъпила еднаж на прага – и будни,
сънуваме ний пак
съня недосънуваний, сън чудни:

горят страни –
те на деня, най-млад от всички дни,
премрежват се очите
на вечерта, от утрина по-млада,
и тиха нощ във руйно вино пада.

СВЕТЪЛ СТРАЖ

Прострял ръце безкрайно в огън,
той гледа мракове
на ужаса с безумните очи.

Той гледа, а през дъжд от теменуги
предутрина разсипа околвръст
шира на пътища, едни със други
невидимо накръст.

И шепна сякаш тъмни словеса
през тишина
на каменно очакване:
„Усмихвай се със всички свои
звездици! О, предутрина,
ти пълна си така далеч
със тайните
на мълчелива безпределност!"

БУРЯ

Пепеляво приплamват води: непознати,
излетели за първи път птици крещят и червен
целий свят е –
сякаш тъне във своите кърви разпнатий
над забравата на безпределности ден.

И огледва се образът строг на небето,
и не смей се, нито се усмихнува той,
а потъва дълбоко, дълбоко в морето
и внимателно гледа из хладний покой:
тук издигат се, слагат се морски градини,
где във сплетени черни треви водни рози цъфтят,
там във сини
глъбини лесове от корали горят.

Отведнаж безпределно мълчане замръзна
на люления сребърни. Като мечта,
ненадейно събудена, сякаш предръзна
плаха зарница нейде, накрай на света,
и с все сили морето се вгъна
и извика със своите пропасти. Слънце не бе
наполвина залязло, а свива криле вечерта и потъна
във най-горното, цяло във пламък, небе.

И полазиха всички нощи по водата
като паяци черни с безбройни крака.
И наоколо и по-далеч тишината
със псалома на ужаса пълни мрака.
Тъмно в капката движение
в буря тайнствено расте,
към безкрайности стремление
всеки атом проврърте.

И за миг пак като че изхълмват се двери
в синина,
и морето зачудено погледи впери
в небесата със всякоя своя вълна.
Диаманти, смарагди, сапфири,
а сред тях не един
набелязува в бездните дири
тъмнокървав рубин.

И вселената Божия като че стене,
и като че дошъпва там хорът разбит
на тъмите: „В ония нощи и във сенките им без менене,
във безкрайното вечно въртене
на съзвездията беше той, ужасът, скрит.“

И настръхнало цяло, издига морето
безпредели води
и измерва то химната на битието
със дихане из пълни гърди.

ЦАРСКИ СОНЕТИ

АЗ

Източник, който първи път говори;
крило, що трепна в сведени листа;
цветец безимен, който се отвори
и свети – аз съм! В мене е света!

Със мене е родена пролетта
в долините и ледниците горе.
Във мене са небесните простори,
слънцата им, денят им и нощта.

Чрез мене неизменно и превратно
в живот и смърт! Напред или обратно
завърня – всичко в миг преодолел.

Аз цялост съм! Богатство без предел!
Аз – прахолинка светлина, без цел
залутана, и слънце необятно!

ИЗ ОБЛАК ДЪЖД

Забрадки мяркат се из буйна ръж
и слънце, слънце – чак до планината...
Навири нейде стомна снажен мъж
и радостен оглевда небесата.

По пладне татъка, откъм гората,
припълзи тишина и изведнъж
запря до воденицата реката,
очудена за миг: и лисна дъжд.

И като стоманени пръти – прави
и светли – във земя и във вода
забиват се струите на дъжда.

А там, на хвърлей-камък, пак – наяве
като насъне: слънце, песни, смях,
и маха конник, дигнал облак прах.

ВОЖД НА ПОБЕДЕНИ

Те победени? Може ли прегълна
там вождът тоз позор? Тъй горд е той! –
Вървят, в души си на надежда с кълна,
кой с боздуган на рамо, с брадва кой.

И стигнали, чело с ръка засълна,
Бог знае где загледан: „Харен бой
днес ядохме...“ Па дигна чаша пълна –
като че ли е гавра то със свой.

Поглеждат го: тъй свети му лицето!
Да кажеш вражи вожд е паднал в плен! –
Не може той да бъде победен!

И сякаш татъка накрай небето,
къде умря денят, немил-недраг
понел се от очи им тъмен враг.

СТРОИТЕЛ

Камбаните гърмят, събуждат град и село.
Един велик народ се сбира в своя храм.
Как топли огънят на словото ти смело!
Как свети празникът печален и голям!

Ти многохилядна единност бе и сам
извърши подвизи на вожд и войнство цело:
и виждат внуците строител дивен там,
където виждаха деди безумно дело.

Какво, че някога скъсиха ти деньте
на злия злобата, на дребний завистта?
О, ни атом от мощ не губи се в света!

На времето си ти със своите завети!
И мрамор сянката ти е във вечността,
божествен мрамор, кой самин отвътре свети.

ЗАПУСТЯЛА КЪЩА

В съседни дворове залайват псета,
че мярна се човек във дома пуст.
Скрибуцнаха ръждивите резета
и встъпи бавно гостът в тъмний пруст.

От много годин къщицата вета
оставил, иде днес той като чузд.
Ей стайцата, где палави момчета
крещяха Ботева те наизуст.

Окъртено, една до друга рана
в стените; паежини вред висят;
по пода гъби, текло от тавана.

Що радост е умряла в тоя кът! –
И дълго, дълго той стоя на двора
като пред гробница на мили хора.

ВОЙНА И МИР

„Поне набий ме!“ „Туй ти се и пада!“
„Така?“ „Да, да! Жена си ти за бой!“
„Посмей!“ – Безумен се размахна той,
удари – и утихна люта свада.

Тъй хубава е тя и толкоз млада,
а във главицата ѝ тъмен рой
зловещи мисли мяркат се... Тя страда,
тя не милее днес живота свой.

Навел глава, той тръгва; тя – корава
и горда се извърна... Смърт остава...
Не могат се погледна вече те.

Отваря... Шепне тя като дете:
„Прости ми, милий!“ Тича той и стене
и лудо милва я: „Не, не! Ти мене!“

БЕЗУМИЕТО НА МЪДРЕЦА

И вечно ще се носим в небесата?
И няма бездни, нито висоти?
Аз питам Те: где, Господи, лети
безкрайната единност на слънцата?

Към Тебе в глъбините на душата
отвека, Боже, мъката крещи:
Защо да ни явиш отказа Ти
последната причина на нещата?

Лице срещу лице пред вечността
ужасна твоя – мисъл и ридане,
на поколения безброй скръбта!

А щом носител съм на духа Твой –
аз ще те питам с гняв и отчаяне,
не ще да те оставя на покой!

ВЕЧНА МЪКА

То пролет бе, ний две души пиени.
Що чудни нощи – часове за мен!...
Тъй дивна бе ти в светлите премени
на Ева, и така бях аз блажен!

Но дойде други Май с новородени
желания. Тъгувам като в плен...
О, часове, тъй бавни сте за мене –
същински охлюви! – И ето ден...

Аз крача първа вечер сам. – Далеко
една цигулка хълца във нощта,
затихне миг и пак подхване леко.

Горещо бликат звуци в тъмнината –
и тъй ми е мен сладко на душата!
И тъй широк и хубав е света!

НЕРОДЕН ЖИВОТ

Вървиме мълком. Неизгледни ниви
полягат от едната ни страна,
от другата градини. Вее гриви
на вятра къдрава зеленина.

И бърза всичко, зрей. Не ще слана
да ги превари: ябълки свенливи
зарумenели, виж, свесла от сливи
и круши тежки. – Трепет, светлина.

Вървиме мълком ние. И не знае
що става в нея: толкоз тъжна тя е!
А весело, тъй весело е мен!

О, бедната! Не сеща, че ридае
в сърцето ѝ за своя първи ден,
за слънцето, животът нероден.

НАСТЪПВАНЕ НА ПРАЗДНИКА

Ей пустна черква, тръгна си народът,
а няма още празникът голям.
Закрачи попът към кръчмата сам;
съседки бавно се към къщи водят.

Две-три старици окъснели бродат,
целувайки иконите натам.
Гаснеят кандилата в Божий храм
и гледат смръщени светци от сводът.

Тъй тихо е! Игрите си децата
не почват още. – Ала чуй – в кръчмата
запял е стара песен гърлест мъж.

И божеци добройват си парите,
насядали на храма пред вратите –
и празникът привтаса изведнъж.

ДЕН НА ИТОГИ

За подвиг Бог те в този край приведи,
где дави и най-силните нощта,
да ни явиш на воин смелостта
в безшумните на мирен труд победи.

Тълпи за безначале на света;
избранници – във буря слънчогледи. –
Опита всякак ти – дори на бледи
великомученик със кротостта.

И крепнаха редица поколеня,
и скоро ще се слеят те в народ,
заслужил жертви и всенощни бденя.

Днес виждат многома: зрей чудний плод –
оякба бързо изкупител гений
в делата на един велик живот.

УТРЕ

„О, утре, утре!...“ – И в очи блести
надежда пак... И в миг заздравя рана... –
Ала, ден утрешен, къде си ти?
О, призрак примамлив, къде се дяна?

Колиба пастирска ли на Балкана,
дом царски ли – отворени врати!
Усмивката ти видим ли желана,
ний вярваме във всичките мечти!

Тъй неусетен с теб е пътят труден
на тоз живот! А вред, о призрак чуден,
изплъзваш ни се – мамиш ни без свян!

И всякога със болка на сърцето
ний срещаме туй само, от което
тревожно бягали сме: днешний ден.

НАРОД И МАЙСТОР

Те не познават волята, що снима
звездите. Бедни хора, в тях живей
едва за ден желане и не взима
то от живота дан на огнен змей.

Но всичко, що у тях източник има
и не познало себе си, мъждей,
ще бъде плам – и беглеци от зима
в долините сияне ще огрей.

И тяхно туй сияние ще бъде,
и мое: че родителят – дете
на рожбата си да е Бог отсъди.

И ще вървят, където се опътя;
и ще дължа познане тям, а те
мен ще дължат на всяка стъпка пътя.

ЖЕНА

О, тя години лъгана била е!
Тя, преданната! – И подирва друг.
Измяна за изменника съпруг!
Наложница не му е тя да трае! –

Отбажда шапката си и се мае;
сърцето бие, блъска като чук...
И мисли в пода вгледана: „Кой знае
какви ли не са идвали и тук...“

И мисли: „Колко, колко ли са други
тоз праг престъпвали... Моми, съпруги
със шеметни, с безпаметни глави...

и може би...“ – Той скочи, доближи се
нетърпелив; тя гневно се изви
и тласна го, и викна му: „Махни се!“

ПЛАДНЕ

„Теб всички дарове животът даде –
с какво ще му се отплатиш?“ – „Ще дам
аз своята статуя – с дни вечно млади
да свети в тъмний на живота храм.“

„И знаеш още радост – ти, за свади,
чието име знак било е?“ – „Знам –
божествена е тя: със труд голям
да надделея всичките прегради.“

„Яви ти на добрия демон свой,
да те познаеме!“ – „Жена е той:
опасността нечакана, бедата.“

„А добродетелта на онзи, кой
над многома добил е власт?“ – „Играта,
подвижността послушна на краката.“

ЛЯТНА БУРЯ ПРИЗОРИ

През буйни ниви сякаш че коне
лудешки шибани са полетели
и всички са кумини запищели,
че вихър покрив сламен нейде сне.

В земята жили корени оплели,
дървета махат през глава клонѐ.
В миг грохна татък великан с дене,
треперат около брезите бели.

И сетен гръм – и съмва изведнъж,
и слънцето подава се засмяно,
оглежда, вред надничa рано-рано.

Подпретнат над колене, едър мъж
подсвирква си и крачи край реката,
и кимат си окъпани цветята.

ОЧАКВАНЕ

Притискат се в два строги реда там
дърветата на живата ограда.
Тъй сбрали са се грани, че едвам
петно от месеца нанейде пада.

Пътека стръмна пуща се насам:
отдясно и отляво свети вада.
Оключена, безмълвна като храм,
във дъното белее странна сграда.

В миг трепет тъмен мина по леса,
привеждат се два реда дръвеса
и двете ваdu питат: „Дека, дека?"

И носят се по тихата пътека
такива благовоня на цветя! –
Не двама влюбени ли чака тя?

УСМИВКА

Тъй чужди до един! Що ден у Бога –
бездушие на свой! – Но спомням как
усмихвате се – и отново мога
да отлича приятел аз от враг.

И колчем съм прекрачвал Ваший праг –
над мене няма власт съдбата строга.
А виждам Ви тъй рядко аз все пак
и доближавам ви с таквaз тревога!

О, сякаш стига само мисълта,
че Вий сте толкоз близо на света
със таз усмивка чудна на устата!

И тишина изпълва ми душата,
и тъй безкрайно светло е за мен,
че пак ще да Ви видя някой ден.

СЛЕД ГОДИНИ

„Прощавай!“ „Да, прощавай!“ „Тъй студен?
Нито целувка?...“ „Може и без нея.“
„Ах, не, недей така!“ „Жена без свен!“
„Ти искаш с този спомен да живея?“

И даде ми сърце да се надсмея:
„Да ме забравиш искам...“ – Него ден
тъй лудо плака тя! – А после... Где е,
как заживя? – не стигна вест до мен.

И срещнахме се ние след години.
Бръз поглед, поздрав хладен; ще отмине
по своя път така спокойна тя? –

Запирам смаен: „Боже! Що направи,
че истина можà да ме забрави?“ –
И нямах сила аз да ѝ простя.

АДУЛТЕРИ

В души ви съница неразгадани,
във уморений поглед тъмен рой
видения. – О, как е жалък, кой
не впил би устни – в устни живи рани!

Вий за безумства сте ни завещани
от патриарсите на рода мой.
Къс път е вашия, но, о желани,
пресича нашите многажди той.

Вас нявга моето юначно племе
заробвало е – вас, с очи големи
и слепи, слепи в лучезарний ден.

И трепвам, колчем някоя помине
край мене: сякаш хиляди години
в душа ми споменът е съхранен.

УТРОМ

Белее във прозорците: и растне
тревогата пред новий ден. Жена,
склопи очи си: мъката една
за двама ни е – погледът им ясни...

Не искаш ли – със две целувки страстни
аз ще ги запечатам за дена!
И няма ти да видиш светлина
в гнездата ни: тя мигом ще угасне!

Тъй хубаво е! О, ела със мен,
да бягаме от лучезарний ден
в сън светъл с мрамора на твойто тело.

Безпаметни, на две души в нощта! –
Че само там на Божието дело
постигаме светата голота.

СРЕЩА В ГРОБИЩЕ

Нима нощите ти кървави мака
на втора младост с мисъл за отвъд?
Към другий бряг ли ти, която плака,
кога от все сърце се смя светът?

Как чудно ти горят страните! Чака
днес първа обич тебе в сънний кът
на кипарисите! Там в полумрака
е нашият най-мъчен кръстопът.

И не в симфония на скърби стари
за миг като тържествени фанфари
безпомощно безумие звучи!

Със младостта на втора младост сяйни,
от гробове на мъртъвци незнайни
ще тръгнем ний с нов блясък във очи!

СИЛНИЯТ

„Със тайните на всички семена
въплли във себе – друго не остава!“ –
Разбирам ти усмивката лукава,
познавам мъдростта ти, Сатана!

Тез дивни звуци ли да прокълна –
на зверове объркалата врява?
Ще ги превърна в химн на светлина,
в псалом на Божията вечна слава!

И статуя не ща във техний дом,
нито тълпи край нейното подножие!
Там идол да внесат на просек хром.

И няма да прошепна плахо: „Боже,
допустна ли, намери ли, как може
да се загуби и един атом?“

ПОБЕДНИ ПЕСНИ

СТАРИЯТ ВОИН

Война! И полудя светът... Война
със турците! И хукнаха. Не плака
ни майка, ни сестра, нито жена.
Търчат – като че веселба ги чака!

Препаса с ремък късий свой кожух,
осука навуща със черни върви
и грабна пушката – и като пух
от ветровете духнат – полетява първи.

Прекарал три войни, сега ли той
със бабите на село ще остане?
Та где ти знаят млади що е бой,
какво е глад и студ и в локви спане?

А Гредетин, а Шипка – що е то?
А Сливница? – Какво ще им разправа?
Потегли той – един като за сто –
натам, къде умира се със слава!

И светят му очите с чудна жар!
На сватбата на внук ли той отива?
Но върнаха го клетника: бил стар,
дома си да отидел, да почива!

Излезе той на улицата, где
търчаха момчетии с пушки: спря се

и гледа... Днес не ще ги поведе,
без него днес Туркѝята ще втаса...

И пушка стара при нозе свали,
па сключи вежди рунтави и бели,
и мисли: що се в три войни кали,
щом днес не трябва? Той ли луд е, те ли?

И щик ръбат поглади с длан... „Чева
цепеница е туй? Ех, кой ти пита...“
И с палец твърд, подобен на глава
на костенурка, върха му опита.

Двамина турци той на тоя щик
намушил би и дигнал би на рамо! –
Но някой го потупа в тоя миг
и чу: „Не чакай, ти не си за тамо!“

Подигна старият войник ръка
да поздрави. Млад вожд – засмян, честити –
потупва го и гледа го така,
с такваз любов и доброта в очите!

И казва му: „Не чакай, ти сторѝ
на времето си повече от нази.
И младите днес много са добри.
Не бой се, ний сами врага щем сгази!“

И бърза някъде. – И първи път
печал велика воина попари...
Ненужен, непотребен... И трептят
две едри сълзи във очите стари.

КЕРВАНЪТ НА РАНЕНИТЕ

Извиват се натам кола подир кола
и губят се далеч във сивата мъгла,
на родното небе – днес мрачно и студено –
мъждее слънцето, голямо и червено.

Вървят колята по изринатия път,
а в тях връх кървава ръженица лежат,
затворени очи, ранените в последни
с вразите боеве; лежат те тихи, бледни.

Колята друсат ги, боли на всеки миг,
главите блъскат се, ала не чуй се вик!
О, колко красота във тез лица изпити!
Какво тържествено безмълвие в душите!

Чер облак гарвани там мерне се и пак
пропадне нейде със зловещия си грак.
И шепне някой от ранените момчета:
„Нататък носят се, към бойните полета.“

И пак притихнат, и – велики с мисълта,
що дигна цял народ – те свили са уста
да не изохкат. Тъй отпаднали от рани –
и колко твърдост пак и сила за страдане!

Виж тъмний българин, обръгнал на смеха
на чужденеца! Виж – твърдѝня на духа!

Какво величие таило се е в тоя
безимен селянин! Виж как е тих героя!

Тъй от полето на смъртта към нов живот
поема своя път един избран народ!
Велики, ето го тоз роб от вас забравен:
вий виждате – не е от Бога той оставен!

МАЛКИЯТ ПРЕДВОДИТЕЛ

Изпрати тя и мъж, и трима сина,
око ѝ без да мигне. Да вървят:
война е с турчина. Що свят изгина
отвъде – нека врагу отплатят.

И върна се дома и си застана
замаена сред къщи. Сам-сама!
Едничка ѝ утеха ней остана:
най-малкият – хлапак като мома.

Тя него никога не наковлади
на татка му – да порасте без бой;
че господ ѝ момчета само даде
и за момиче вкъщи беше той.

Смрачава се. На пътя, одве свита
тя чака го. И мисли, и расте
тревогата ѝ. И току се пита:
„Та где се още губи туй дете!“

Настъпи нощ. Прибира се горката
и се диви: „Какво е пък това!“ –
но лудо вън изхлопа се вратата
и втурна се съседка презглава.

И чува майката: бил сбрал народа
хлапашки, и на ятаган го клел.

Той! кроткият! станал им бил войвода
и някъде таз вечер ги повел.

В миг спомни, че го видя през дене-си,
улисан с пушка бащина и нож...
И писна тя и цяла се затресе,
и хукна луда в есенната нощ.

И ходи тя по големци, и плака
да върнат дечурлигата назад.
На утрото докараха хлапака
със светнали очи, зелен от яд.

Щом влезна, като звяр се тя затече
и – в бурен гняв превърната скръбта
със нечовешка сила го повлече,
хванала му като с клещи врата.

И сопичка, приготвена със време,
от невиделица се мярна там,
и докато юнакът се съвземе,
натупан беше хубаво... О, срам!

* * *

Войници пеят нейде вън – за слава
и подвизи. Какъв крилат напев!
А от килеря тъмен се раздава
на малкий предводител страшний рев.

ОСИРОТЕЛИТЕ СТАРЦИ

Не е, не е лъжа! Сега то няма
да се размине. – Таз изпраща мъж,
там друга син левент, оная двама;
Божилица – петмина изведнъж.

Прибра се тя дома си и се смая:
Тъй пусто е! Светът е променен!
И ходи, щура се от стая в стая:
изпразни ѝ се къщата във ден.

И мисли – може и да ги не види...
И мъка – камък на гърди тежи.
Очите светят сухо, а ѝ иде
да вика колкото ѝ глас държи.

Как дала би на сълзите си воля,
та от плещи си цяла планина
да смъкне! Ала няма ги: отколя
тя сякаш ги изплака до една!

Във гърлото заседнала е буца,
а пък Божил – какво ли го боде,
та куц-куцук с тояжката си... Куца
и мрънка нещо... Виж го: подлуде!

Виж, сваля пушка стара, ятагана:
ще ги почистел само... Но във миг

тя изфуча: „И тебе ли прихвана?“ –
И из гърди ѝ див изхвръкна вик.

И побесня: „Дрътляк с дрътляк несвесен!
За теб ли е? Та виж на кой си хал!“ –
Във отговор там екна бодра песен,
която той не бе от Шипка пял.

„Марш! марш със гене…“ – Пречърне ѝ
и върху своя старец полетя:
„Аз ще се пукна, а пък той ми пее!“ –
И писна като на умряло тя.

И на двоицата в очи припари,
и мокрят сълзи сбърчени лица.
И дълго там осиротели стари
един в друг хълцаха като деца.

ПРИСТЪП

И полазват в мракà към твърдùнята славна,
и подирват те опипом път към смъртта!
Че ще паднат – та знаят го! колко отдавна!
Но ще водят докрай те борбата света!

Наближават. Несвърта ги... Някой там рипва –
и понисват се... Трясъци, пукот – що миг,
и жарава, и дъжд от олово се сипва
върху главите им; тичат те с радостен вик.

Ураган от демони! Брат в кърви се валя,
но прескача го братът и бърза без страх.
А като че земята под тях се проваля!
А като че небето се срутва над тях!

Те на върха са. Родно огнище и мили
кой ще спомни в тоз пъкъл? Воинство и вожд –
там от всичко, що знаят, как са се родили,
в паметта им две думи остават: „На нож!“

И – победата тяхна е. Виждат и вярват.
Как честити са! – Шеметни, никой не знай
колко майки куршумите вражи омерват
там, на другия чак на България край!

БОЯТ НА ГАЛИПОЛИ

I

Всъде дълбоко разорали,
от две страни море опряли –
опря-ще и до мир.
Притиснат между две морета,
какво врагът да върши смета? –
Почивайте таз нощ, момчета,
че утре – Булаир!

II

Но почна да се съзорява
и кораб турски се вестява –
що е пък туй сега?
След него втори, трети пуши...
Ей светна, пръв се топ отпуши
и яма – гроб за двайсет души –
изрови на брега.

III

И заехтяха пушкалата
откъм морето, и земята
възвря като вода.
Ядрата гробове копаят
за тез, които чака раят;
а наште гледат и се таят
по срещните бърда.

IV

Где буря огнена не свърна,
кой дол из дъне не превърна –
от нийде гръм в ответ!
И топ след топа тътък млати
и на зловещите гранати
под сянката що палач прати
на смърт султан Мехмед!

V

Виж, почерняха бреговете...
И бълват огън върховете,
тъй пусти преди миг.
Потоци спущат се тогава
един до други – жива лава:
то вихър-войнство налетява
врага със стръвен вик.

VI

Едни потъват във вълните
ведно със ладии разбити;
безумни други в бяг
спасение напразно дирят;
гяури ги пресрещат, спират
и трупове що миг простират
по песъчливий бряг.

VII

Стропалят, който им се мерне –
зебеци и манафи черни,
дошли Бог знай отгде.
Нарядко в корабите светне:
гранати пратили несметни,
замлъкват те и скоро сетний
не чу се, ни видѐ.

VIII

И мушат нашите, додето
със жъртви се покри полето,
със трупове безчет.
Па после – трябва да се рови
тоз леш във ямите готови,
които турските топове
изринаха навред.

IX

И няколко дене то трая,
туй погребенье, и накрая
не смогнаха те пак...
И гарван се по гарван трупа;
и звяр във своята ралупа
отмъкна кост и гризе, хрупа
тъй дълго в нощний мрак...

X

Ех, време! Скоро то ще мине,
ще минат дълъг ред години...
и някога, родът
на победителя забравен
ще крачи тука тих и бавен
на ралото по пътя славен –
по българския път.

XI

Виж, палешник се в кости врязва,
виж, череп гнил се там показва...
Какво било е тук,
как би се българин коравил,
как своя роден край прославил –
орачът вечер ще разправи
на своя зяпнал внук.

СИЛАТА НА БЪЛГАРИНА

Велик с безшумний свой живот,
ти нямаш себе равен
в борба неравна – о, народ,
през векове забравен!

Привел глава и мълчалив,
какви беди не среща?
Така безкрайно търпелив –
със тая кръв гореща!

Мъдрец – с такъва гръб широк –
на що не найде сгода?
О, как многообразно Бог
дарил ни е народа!

Най-кроткият в света орач –
това е войнът наш!
Чуй песните му – те са плач,
а нищо го не плаши!

Той векове бе унижѐн
пред силни и пред слаби;
но кой позна го него ден,
когато меча сграби?

Към вик, от който се смрачи
в полята и в горите:
„Напред!“ – и светят във очи
на чудна бъдност дните.

НА МЛАДИТЕ БЪЛГАРСКИ ИНВАЛИДИ

Погиналите не окайвам аз: на мъртви
дължи блага безброй животът! Слава тям!
Но ние дадохме и други скъпи жертви,
догдето изградим на мощ незиблен храм.

О, мили юноши! По чудо оживели,
вървят – кой без ръце, кой със една нога...
До вчера бяха те тъй пъргави и смели
и виж: по-немощни от старци са сега.

И ще се мяркат те така печални, бледни
години дълги сред ликуващий народ,
все тъй с приведени глави, като последни
участници във тоз роден чрез тях живот.

Вървят и пръскат се те, паметници живи
на скръб, по всеки град и село в родний край,
и тъмний вид на тез страдалци мълчаливи
всседневно съвестта народна ще терзай.

И ако нас – от враг едничък път не бити –
ограбят свои тук, а там съсед любим,
как ний ще гледаме героите в очите
и тях, печалните, с какво ще утешим?

САМОТНА ЖЕТВАРКА

Трепти отвръст горещина,
пристъпва пътник като в сън̀е;
там някъде сама жена
на закъсняла нива жъне.

И звънко тя, и жално пей,
и слуша целий край унесен,
и слънцето по-силно грей,
и душно е от тая песен.

Какво нарежда тя горка?
Кого там клетницата жали?
Или е скръб току-така,
за всекидневните тегла ли?

Ох, то не е що вчера бе
и днес, и всякога ще бъде:
петмина в ден да погребе
съдба жестока я отсъди.

Войводата – бащичко стар,
дружината му – трима сина,
а първо либе байрактар
и между първи пръв в Пирина.

И пее тя за свойта жал,
и жъне нива закъсняла,
и спира пътник отмалял
да чуе песента ѝ цяла.

Стои със стиснато сърце
и слуша... Свят отвъде гине!
Той слуша – и тъмней лице,
и светят планините сини.

ПРИМИРЕНИЕ

Къде сме ний забързали? Разбити
и победители, герой любим
и бледен роб, подгонен от тълпите –
где през просторите натам търчим?

Блестят на рой желания крилата –
в зори небето е тъй тясно тям!
А вечер – бледен спомен в тъмнината
на глух покой; светулчица едвам.

По пътища далечни, уморени,
дома прибрали сме се най-подир;
безумно радостни или сломени,
в кът роден ний подирили сме мир.

И в участта и в злобата на чужди
умора във душите ни расте;
а гледали сме ги – на нашите нужди
в плуга като че впрегнати са те.

Измамени сме ний. И всеки спира,
в очи изгледани щом притъмни...
Как всичко като в точка се събира –
тъги и радости на толкоз дни!

О, може би така човек прониква
във тайните на вечния покой,
и на тъмницата си който свиква –
приживе свикнал е на гроба свой.

А есенна мъгла се татък вие,
прихлупва небесата ни, пълзи
от всичките страни. Тя ще ни скрие
и от приятели, и от врази.

НЕДОВОЛСТВОТО НА СИЛНИТЕ

Виж, въздухът чисти се, светна по буря.
И нов се начева живот.
Венец труженик на главата си туря.
Ликува измъчен народ.

За сънища стари, за плахи въпроси
днес късно е! Слабий гори!
Отвсякъде химн на живота се носи!
Тук чудо се, братя, твори!

Но, Господи, що е то? Гаснат звездите,
презрителен чуе се смях...
Нима се миг само отварят душите
и после тъма е пак в тях?

Мъж снажен тепърва да ходи се учи.
Додея стар воину бой.
А мъдрий на десет се ключа оключи
със шемета, с уплаха свой.

И днес ли твърдта на мракà да събори
не стигна възторгът свещен
на подвига? Боже, с що можем отвори
душите на вечния ден?

ПОБЕДИТЕЛИ

Почиват сури биволи в Марица,
помахвайки опашки и уши.
Трещят край тях вагони върволица
и писка свирка, ще ги оглуши.

То воини отиват на войната
и всеки радва се като дете.
Попръхват биволите във реката
и с толкоз благост ги изглеждат те.

Нима забравиха ги? В каловете
чаталджански с момците в оня влак
не теглеха ли дружно топовете,
не падаха, не ставаха ли пак?

Приятелски изглеждат ги момците. –
А-ха, я виж, познаха ги невям...
Извива влакът татък зад върбите
и весело ура ехти от там.

ГРАНИЧАРКА

I

Тук селцето, а границата там!
Прехвърлиш ли рида – па хвърлей-камък.
От тъмни нощи почна бой голям,
земята тътне, небесата в пламък.

Млад конник вчера свърнал бе по мрак
и казал бе, че огън наближава,
да бягали... Но лесно ли е? Как
покъщнина и къща се остава?

Мнозина взеха пътя през нощта,
но много и дома си останаха.
– Еднаж ли кръв се лей по тез места?
Що ще да бъде – тук под родна стряха!

И ето днес куршуми час по час
плющят по покривите или свирят,
скалите горе лизнали, и – прас
в прозорец... Глупави – кого тук дирят?

II

Три момци – всеки колкото за сто.
Каква бе веселйя в тая къща!
Доволни всичките... Бе чудо то!
Пей кой где тръгва, кой отгде се връща.

Днес – мъж и трима сина на война!
С едно момиче вкъщи тя остана,
утеха зарад всичко; и ей-нà
и нея няма я от озарана.

И мисли стрина Тота: „Да не би
момèто ми куршум пък да олучи?“ –
По село да търчи нози преби,
но нищо не разбра и не научи.

Смрачи се. Пукот, ура – все това.
Въртя се шеметна по двора, чака,
па влезе си тя и заби глава,
и откак помни се, пръв път заплака.

III

Във никое прозорче светлинка.
Зловеща нощ. А боят още трае.
Миг стихне ли – чуй малката река:
забъбрала – какво? – сама си знае.

Но секна пукот. Ура заехтя –
и се отвя далеч... Че надделяли,
подгониха ги наште. – Стана тя,
присегна и кандилцето запали.

Вън хлопна се... Мома на къщний праг
с кобилица и менци се изправи.
Тя! Господи! Усмихната е пак!
И в кърви ѝ са белите ръкави.

„Ох, чедо, не помисли ли за мен?
Где губи се?“ – И думи чу нечути:
„Поила съм юнаци целий ден
и вързала съм, майко, рани люти.“

НОВА ЗЕМЯ

Тук вчера беше граница. Предела
на враже царство вчера бе това.
Но втурна ли се рат върху му смела,
потисникът избяга презглава.

Ей наше е, догдето поглед стига –
полета, планини... О, дивен край!
Роб вчерашен глава си гордо дига,
блаженство в морните очи сияй.

Лежат отрудени момци в нивята.
Настъпва нощ, блестят безброй звезди.
И всеки е замислен за земята,
що завладяха, и мечтай, и бди.

Лежи и вождът, капнал от умора,
но где го сън желан, но где покой?
И – сякаш че жедувана изгора –
земята кървава потупва той.

ЙОТО ОТ КУКОВО

I

Сред ден камбана селото изплаши;
но скоро се разбра: дошла е вест,
че Ниш бил паднал, че във Ниш са наши.
И в Куково голям е празник днес.

Като на въглени са те живели,
че – я границата... И спомнят как
и ден, и нощ отпреди две недели
готови бяха всичките за бяг.

Но даде бог пак нашите да млатят,
че пише всичко на тефтера той.
Тъй пада се на брат, ограбил братът:
сам Господ му отплаща – други кой?

И сбират се под схлупената стряха
на черковката старци и жени,
и молят се за тези, що паднаха.
Ех, колко свят изгина в малко дни!

А после тръгват си дома жените;
мъжете – знай се: с радост на сърце,
днес за упокоенье на душите,
ще пийнат... Много ли е по килце.

II

Догдето с хора пълна бе кръчмата,
догде там бе като във пчелник шум,
луд Йото тепа около вратата,
мота с ръце и хили се без ум.

Те всички свикнали са му на тие.
Понявга кресне някой: „Йото, трай!",
а той, камбаната като че бие,
мотай с ръцете си, мотай, мотай.

Здрачи се. Тръгват си по домовете,
забъбрали един през други те;
и лудий, все мотаейки ръцете,
след тях – и весел е като дете!

В запустена край село воденица
от много годин Йото си живей.
Той вмъкна се там като нощна птица
и маха все ръце, и все се смей.

Той радостен е – и без сам да знае
защо и за какво... Не иде сън!
Въртя се дълго, смя се, па не страе:
скочи, размаха се и – хайде вън!

III

Дълбока нощ. И изведнаж – камбана;
изплашени наскачват всички в миг.
Завиха псета – луд ги страх обхвана,
пищят деца, жени надават вик.

Ами сега? Голямо ще е злото:
Потирили са се и поп, и кмет...
Пристигат, гледат смаени: луд Йото!
Дан! дан! дан! дан! Проклетникът проклет!

„Слез долу!“ – викат гневно всии. Не мàри,
а дърпа със все сили той връвта.
Най-после смъкват го. И се стовари
върху гърба му хубав бой в нощта.

Едвам се от ръце им отървава!
И плю си той на босите крака...
Полека селото се умирява,
заглъхва в сън, затихва във мракà.

Но чуй! Една душа е заридала,
една душа се само не смири...
Във воденицата ли запустяла
тъй жално някой плака до зори?

КЕРВАНДЖИИ

Далеко нейде чуват се топòве.
Смрачава се. Разпрегнат е керван
покрай Морава. Ето и огньове
запушват бавно. Ще стануват стан.

Едвам поспре дъждът и пак захваща.
Като че от години тъй ръми.
А хлебец царщината с тях изпраща
на воини във новите земи.

Клечат покрай огньове мъжделиви
възстари хорица. Вали дъждът
и мокри ги. Те зъзнат мълчаливи,
замислени за дългий труден път.

По салтамарки те са се привели
и тракат, тракат зъбите. Това –
щом като с ямурлуците дебели
не се те накачулват през глава.

А каже някой: „Във такъво време
где можеш без клашник на старини...“
„А хляба мокър ли да занесеме?“ –
Отвръщат му. О, славни, славни дни!

ДВЕРИТЕ НА БЪДЕЩЕТО

Лятото бе превалило. Гората
с багри вълшебни покрила се бе.
Падаха тихичко нощем листата,
ала тъй светеше синьо небе!

В хладните утрини, щом като блесне
първият руменец, птичките там
пееха своите най-хубави песни.
Беше тържествено като във храм.

Но от невѝдело сбраха се хора,
пълват потайно по чукари те.
Тиха бе нощ, изведнъж кръгозора
светна изоколо, цял запламте.

Тук и оттатък горят върховете.
Трясъци тука, там трясъци пак.
Долу объркаха се ековете,
блъскат се лудо из урви и мрак.

О, та зора ли бе то! Планините
околовръст озарени са днес!
Тука се сриват, дробят се скалите,
кърши там клоне вековният лес.

Птичка Създателя с песни не слави,
литна, изгуби се... Звярът дори
своята рѐлупа тъмна остави,
бяга далеко от родни гори.

Боже, то твоя е воля: отвори
воинът двери към светъл живот,
път си проправя към ширни простори,
пълен със сили и свежест народ!

СТАРИЯТ ШИНЕЛ

Шинелче вехтичко, шинелче одрипяло,
обичам те и те не хвърлям от гърба,
че где не си било, какво не си видяло,
из колко планини ти пешове си вяло,
догде те тъй с'яде на патилð зъба!

... Светът смирил се бе и вече две години
орях нивята си. Но ей пак дойде ден...
Пременят ни. Вървим – не може да се мине
натам по София: ония ти слугини
ще изядат и теб с очите си, и мен!

А Стана, Стана пък! В най-лютий бой гърдите
не са опърлвани, тъй както първи път
кога явих се с теб на Стана пред очите...
О, вакарелко, те – и благи, и сърдити –
тук, през шинела чак сърцето ми горят.

Война! – Потеглихме. – Научени сме ние!
Нали изкарахме в една година две?
Па нямаше тогаз шинели като тие,
а голи тръгнахме. – То знай се кой ще бие,
кого ще гоним и кой ще прореве...

Ей границата, ей летим през планината.
Къде ги сърбите? – И дирейки врага,
така въртях си аз насам-натам главата,
че видите ли как пострада ми яката:
затуй така е тя охлузена сега.

Но ето ги! – Търчим подире им надоле
към Македония. Та де сега! та дръж! –
Ех, Господи, що бой по тез гърбини голи
стовари се! Ала и ние-що неволи:
и ден, и нощ на път, и ден, и нощ на дъжд!

Завираме ги ний из пустите балкани
в Арнаутлука. – А дъждът си все плющи.
Гази реки, търчи по чуки, „легни", „стàни"
там, где си – в локви ли, във ниви ли орани...
Недели на гърба ми не изсъхна ти!

Откак облякох те, какво ми не сполèти?
Не е то нищо, че отгор все тътне гръм,
но колко пъти ме засипват снеговете,
но колко пъти с теб съм спал във каловете
и сутрин станя ли – същински таласъм.

За чудене ли е, че тука на корема
едното копче е изчезнало? Та то
не е от ядене и охолност голема...
Ех, мина с пуканки, когато хлебец нема –
и пак ний бихме се един като за сто!

Шинелче дрипаво, кой смее да ти каже,
че аз току-така навлякъл съм те теб
като премените, що, неплатени даже,
облича щурият, за да ви се покаже
със новичко – макар да няма вкъщи хлеб?

Наистина, и аз не те платих с парици,
но пак платил съм те – и драг си ми, и мил:
я тая дупка тук с разръфаните жици
и туй петно, що не купува се с жълтици:
то кръв е, байо, кръв! С кръвта си съм платил!

Бе в косовския бой. Търчим под град куршуми,
и се захлюпвам... Бре, в гърдите право! Зло!
Къде ме мъкнаха – ни хора, нито думи
припомням си. Кога светих се – смях и глуми.
А подир месец-два – нà, и не е било!

Войната като сън. Що през глава не мина?
И пак животът ми тъй весел е и драг,
кога усещам те на своята гърбина.
Да тракат зъбите – от студ не ще загина,
догдето ти си; и врага ще гоня пак!

Едно не топли ме: когато се отбия
в кръчмата, бъркня ли в джобовете ти аз,
пошатря ли из тях – пробити... Зарежи я!
Тъй писано било, такава орисия! –
И знаеш ли, по-мил ти ставаш ми тогаз!

И заживяваме ний още пò във слога
със спомени си. Теб със слава аз покрих –
и мило си ми ти, шинелче, и не мога
от гръб да те сваля! Със тебе и пред Бога –
пред българския бог! – аз горд явил се бих.

ПОГИНАЛОТО ЦАРСТВО

Грей безучастно природата вечна,
всичко е както си бе –
лес и поле, планината далечна,
всичко! Земя и небе.

Селянин пак тъй на нивата ходи,
волове влачат пак плуг;
пътища – всеки пак някъде води,
често кръстосвайки друг.

Също така се вишат планините,
буките – те са си пак;
същата песен пак пеят реките,
а урвите – същия мрак.

Звярът все тъй се в гората прибира.
Птиците все тъй летят,
извор в скалите все тъй си извира,
същий блести водопад.

Ясен ли ден е в лазурите, свети
слънцето както преди;
нощ ли е ведра – все тъй са огрети
от неброени звезди.

Сняг ли вали – той вие се и пада
както е падал напред;

все си е толкоз природата млада,
същи е божият свет.

Гледаш и мислиш – и чудно ти става...
Вчера ли беше то? Не!
Бе ли, не бе ли тук вража държава?
Зъл ли съсед тук вилне?

Где го разбойникът – слава да слави?
Мислиш – и свят ти се май...
Господи, сън е било, не наяве,
толкоз безумства в тоз край!

ДА ЖИВЕЙ СМЪРТТА!

Да живей смъртта, деца!
Път сторете! Да живее!
Трябват пламенни сърца!
Нова вяра да огрее!

Давали сме ний без жал
всичко вехто и нефело;
ако е духът умрял,
за какво ще ти е тело?

Дадохме, и не веднъж,
гордостта на своїто племе:
О, един ли славен мъж
грабнала ни е без време?

Днес ѝ даваме кръвта
на най-скъпите си чѐда;
в пролома на вечността
българинът с гордост гледа.

О, първица ли ще мрат
человеци и народи? –
Нашия блян и нашия път
в бъдеще далечно води!

Тоя свят е девствен лес.
Где животът миг не гасне:
бурята поваля днес,
утре все по-буйно расне!

ПСАЛОМ НА МИРА

Празни не са висините –
там е той, нашият бог,
който ще върне на дните
смисъла ясен и строг.

Както грей слънце отгоре,
тъй ще ни дойде мирът.
Светят небесни простори,
ражда се повтор светът.

Слушай с ухо на земята –
няма да спре то, о не:
Бъдеще иде в зората
на светлобели коне!

И от чертози небесни
ангели с вейки – гора
тук ще се спуснат и с песни
всички ще славим мира.

Кръстове над гробовете,
сведени, кривнали бдят.
Как ще им трепнят ръцете,
мъртвите да известят!

Иде то, свършек на свади!
Вред ще се чуй благовест
и ще издигнем грамади
помежду вчера и днес!

И в умиленье овчари
ще се прегърнат с царе.
Ала часът дор удари –
стискайте меча добре!

ГРОБИЩЕ

По тез полета два вековни врага
бой биха се на смърт и на живот.
Сломен, надвит, потисникът избяга.
И смъкнат бе вековният хомот.

Тревите и цветята окървави
юнашка кръв. Където поглед спре
и жъртва – момци снажни и корави;
кой силен дух бе – смъртта презре.

Към вечността години много свиха,
редица поколения са прах.
Полето бойно бурени покриха
и ямите загубиха се в тях.

Отдавна на природата в покоя
спокойно всяко взема своя дял.
Легенда тъмна е шумът на боя,
за който е народът песни пял.

Наблизо татък село се засели.
Чардата му пасе тук. И човек
ленивй биволи, волòвци бели
за гробище днес взел би отдалек.

БЪЛГАРСКА РЕЧ

Довчера беше ти робиня унижена,
а днес принцеса си във сватбена премена!
Минават воини, блести до меча меч,
във храма встъпват те... О, скъпа родна реч!

Ти – като на дете усмивката лъчиста!
Ти – като майчина усмивка тиха, чиста!
И сладка си като молитва в късен час,
и твърда, твърда си, о реч, като елмаз!

Ти бе звездата на славянските народи
в писанията на Кирила и Методи!
Светà, Бог първи път чрез теб откри се нам:
на теб славяните позва той в своя храм!

Ти наша гордост си и мъката си наша –
препълнена със кръв и горки сълзи чаша!
На тебе майки и вдовици векове
пищят безпаметни над ранни гробове.

От славно минало нам нищо не остана!
Ти само, само ти, единствена охрана!
Със теб надвихме ний в неравните борби,
о теб като в скала мощ вража се разби!

В словата твои е грѣмът на толкоз бури
и писъкът със кой се нявга прекатури
във пропастта един избран велик народ
и трясъците на поченат нов живот.

Ти нявга песен бе на малка чучулига,
коя на ранина в небето се издига;
днес страшна ти си и могъща като рев
на неочаквано пробудилий се лев!

И ти – ти моя си! Със теб и на чужбина
скърбя и радвам се със своята родина.
О, как обичам те, юнашка твърда реч,
и как с теб леко е – накрай света далеч!

Какво оставям там, щом ти си ми в душата?
Мой роден край си ти – ти скъпа, светла, свята!
Със теб цял свят е мой! Ти всичко си за мен.
Ти тъмна като нощ и сяйна като ден!

ИГРА НАД БЕЗДНИ

РЕКВИЕМ

Аз стиснах своите ръце стопени
в пестници костеливи сетен път.
И свърши се. От членове студени
откъсна се и отлетя духът.

И никой ми очите не затвори,
ни изкривените от скръб уста;
страданьето на цял живот говори
все още – на живота и света.

Но ето, чужди ме редят бездушно;
и ето ме със скръстени ръце
върху гърдите, аз лежа послушно.
Успокои се моето сърце.

Какви са тез цветя? Кой свещи пали
над мен? О, лицемери, настрана!
Догде живях, кой виде и пожали
цветята мои, моята светлина?

ДЕЛНИЧНИ ДУМИ

Обичам делничните думи бедни.
Така са нежни те, така са бледни!

От своя светъл празник багри тям
и глъбина, и младост аз ще дам.

И в тях, беззвучни, сила непозната
ще зазвънти, канон на красотата.

Когато буря ми в душата свий,
елате, мили, в моите песни вий!

ПУСТИННОЖИТЕЛ ЙОАН РИЛСКИ

Поих години аз със своите кърви
на страстите си демоните зли.
И – о, блаженство! – видях как най-първий
в нозете ми се мъртав повали.

Не знай пустинята на моята воля
безпаметния крясък на плътта:
пригърнати тъй сладко, спят отколя
желанията извън и към света.

И ясно е сега в душата моя
и в моите очи; и вечно сам,
опит на безпределност от покоя,
що мисля и що чувствувам – не знам.

И пак не съм освободен всецяло
от своята мърша... Тебе страшен глад,
теб, слънце, аз отдавам своето тяло,
вам, вихри, и на тебе, нощен хлад!

Не ща вонята на меса, приживе
разкапани, да съпровождат мен!
Със плячката на зверовете диви
задъхал бих се в светия си ден!

Кога пред теб душата ми застане,
съблечена от тленната си плът,
о, творче, вяра дай на окаяний,
че стигна вечността по правий път!

НОЩЕН ВИХЪР

Тъй тихо е! Във глъхнало усо̀е
къс вик възбог самотно полете.
То вятърът в скривалището свое
изписка – сепнато на сън дете.

И спусна се по бялата пътека
към селото. Безмълвие, покой.
Пошари към реката и полека
промъква се из дворищата той.

Как светят чудно къщиците бели!
Как неми дъбове чернеят там!
Във миг – пчели са сякаш забръмчели
и носят се на рояци насам.

ЛЮБИМЕЦ НА СГАНТА

Где ти боравил си – едва личи.
Че гледали са твоите очи
най-видимото. Туй, що теб боле те
и радва – то едва мъждей, не свети.

А цял народ ти потопи в печал:
той плака за възторга в теб горял. –
Но мина време, гробницата славна
събаря се. Не знаят те отдавна.

Понявга се съня ти помене –
доколкото залезлите дене
догарят в теб. И после пак забрава
и безпределна тишина настава.

ПРЕДИСТОРИЯ

Случаен гост на сънно тих градец,
скрит цял в зеленина и ограден
на планини от синия венец –
тъй тъжно и тъй сладко ми е мен.

Възлязвам в ранно утро по хълма,
край който къщите се потаят,
и вслушвам се да доловя шума,
кой буди се безбройни вече път.

О, странен мъничек градец! Не век,
хилядолетия е тука той –
във люта зима и във летен пек,
във бранни времена и в глух покой.

Край мен по моите нозе следи
от римски крепости – заровен свят;
а долу над червени стрехи бди,
тук-там отчупен жалък минарет.

Що поколения във този край
родени са! Безбройни същества!
Той колко господари само знай –
легенди, тъмни днес, във сън мълва.

Тук раждали са се през векове,
плодили са се тука с толкоз бес

на няколко народа синове –
и мрели са, пропадайки без вест.

Ей мяркат се по старий калдаръм.
Те урнали са се, блага творят.
Не би събудил сякаш страшний гръм
на всички векове тоз тъмен свят.

И ще се приберат след рабски труд
по домовете си, и утре пак
ще почнат... И за всички тях е луд
тоз, кой ги луди би назвал... О, мрак!

В коя душа намерил би искра?
Кой нявга тук се вслуша в тихий глас
на майката земя, коя прибра
безбройни като тях до оня час?

И все пак трябва тъй да бъде то!
О, нека всеки тука е честит!
Тез хора в неведение свето
са девствен рудник, още не открит.

Ще дойде ден и ще се появи
помежду тях, от тяхна плът и кръв,
човекът, кой друг път ще улови
и между първи тук ще бъде пръв.

И смисъл ще добият в глухий край
детинските на хората игри;
И може би тоз град ще възсияй
в световната история дори.

ПЕСЕН ЗА ПЛЕСНИЦАТА

О, пурпурен на пресен удар блясък!
О, сладостен на подчиненье жар!
Плеснице, аз обичам твоя плясък –
ти мъдрост, ти неоценим си дар!

Ала на превъзходствата защита –
на правдата върховна, ти бъди!
Тъй кой в мрака на своя дух се скита,
чрез теб избавен ще е от беди!

СЪПРУГАТА НА МАГА

Живял във страшните пожари
на дух и плът,
смъртта го ненадейно свари
на моята гръд.
Издъхващ, литна от уста му
една искра.
Тя в мен е: аз от нея само
ще изгора.

Душата ми в блаженства тръпне
от първий ден;
гласът му всяка нощ ми шъпне:
„Гори за мен!
Не се плачи, недей се кая!
В безкрайна нощ
една утеха само зная:
Че твой съм ощ!“

О, храм! Светии разгневени
мен дават знак:
„Падни на плочите студени
със своя мрак!
Така безкрайно си ти грешна!
Закрий очи!
Моли, моли се безутешна!
Плачи, плачи!“

За щастие ли мисъл скрита?
Но страда той!
Не искам аз да съм честита!
Не ща покой!
Във огнении измъчван ями,
аз знам, аз знам,
че е утеха любовта ми
за него там!

Та изгонете ме от храма
във студ, в тъма!
Аз път, за който прошка няма,
избрах сама!
О, мъка без предел, без име –
ела, света!
Ний пак ще се съединиме
в смъртта, в смъртта!

САМОТНО ДЪРВО

Кога в полето душний ден умира,
когато гаснат снежни върхове,
дърво самотно погледа ми спира
и тъмно мисълта ми то зове.

Към него се потирват сенки луди,
обгръщат го, а то със страстен стон
като че ли от сън дълбок се буди
и се протяга сякаш с всеки клон.

И като че ли бързо-бързо растне
и дига грани до небето чак;
а сетната луча кога угасне,
по-черно то е от самия мрак

БЕЗПОМОЩНА

Тя беше толкоз нежна, че през нея
като да светеше. И всеки ден
по-бледа бе. Аз тръпнех, без да смея
да мисля, що би станало със мен...

Ноще не спеше тя, а щом зората
във нашите прозорци заблести,
затваряше очи си, светлината
да не прогони шеметни мечти.

Тя струна бе под моите милувки.
И плач, и смях безумен беше тя.
Живееше тя само от целувки,
от песни и от мирисни цветя.

И все пак с власти неизповедими
туй крехко до безпомощност дете
сломи у мене сили несломими
и като волна птичка отлете.

БЕЗСМЪРТНИ

Приветствувай на утрото пожара,
приветствувай тез сини небеса
и ветреца прохладен, на цафара
донесъл Господ знай отгде гласа.

Как дивни са потокът бръз, гората
замислена, самотний облак бял
и ехото на гръм, и тишината
пред буря, и след буря ден огрял!

Как радва те просторът, планините.
И залезите, и спокойний звън
на вечерни камбани, и гърдите
девойкини, и модра нощ без сън!

И ще загинем като пеперуди?
И ще умреме ний като сребро
на сняг нетраен? И не ще събуди
нас на цветята чудното хоро?

Не, не! Очи ще склопим ний засмени,
защото ще останеме докрай
в тоз хубав свят със вечното стремлене
на всеки, всеки атом да сияй!

Или не ще пребъдем ний, пияни
от щестие, на всякое сърце
във трепета, у всякое дихане –
простиращи към слънцето ръце?

ТАЙНА

Що гроздове – червени, жълти, бели!
По всякоя лоза обилен плод.
Овошки клоне до земя са свели –
като разчекнати са те от род.

Но никой се във лозето не мерна.
Къщурката оключена оста
през цяло лято. Болест ли неверна
сполете на стопана челядта?

До вратчката, край бистра бърза вада,
извишили, два слънчогледа бдят.
И гледат през бодливата ограда
надолу по изринатия път.

НОЩНО ЛУТАНЕ

Встрани от пътя, долу, като в яма,
приветно свети огнец и нощта
така дълбока е, като че няма
на нийде другаде искра в света.

И сянка се не мярка, нито стига
отдолу глас. Опитвам стръмний път
с тоягата си: той се пак подига.
Викнàх. Край огъня навярно спят.

Ослушвам се. Тих звън се сякаш рони.
Напрягам поглед аз и по звука
на бавно влачени железни спони
кон бял едва съглеждам там в мракà.

НАПАСТ

Ний само няколко сме думи разменили –
случайни думи във шума на празен свет.
Какъв е тоя жар по всичките ми жили?
Защо е моят ум всецяло с теб зает?

Вън съзорява се, денят пристига шумно,
а още буден съм и мъка ме гнети,
и в огън мятам се, и шъпна аз безумно:
„О, как обичам те, как скъпа си ми ти!"

БЕЗУТЕШНОСТ

На нощната масичка чаша с цветя,
писма изподрани по пода се валят.
В ръката ѝ кърпичка мокра, що тя
държи на очите си. Как я те палят!

Отдавна се съмна, а още лежи
в леглото си тя със лице към стената.
Какво те измъчва, какво ти тежи?
Девойко, защо ти ридае душата?

СРЕЩА В ПОЛЕТО

Вървя самотен, тих. Около мен
градини и ливади зеленеят.
Звънци на стадо татък нейде пеят.
Загасва в облаците душний ден.

Аз чакам те. Изглеждат се очи ми.
Сърцето ту замира, ту трепти
и ангелът хранител в мен шепти
като молитва чудна твойто име.

Но ето, идеш! Зърнал те едвам –
и дивна светлина небето рони,
и дишам аз вълшебно благовоне,
и целий свят превръща се на храм.

ЗАЩО?

Защо лазурни небеса помръкват?
Защо тъй рано гасне летний ден?
Защо наокол птичките замлъкват?
Огледвам се очуден аз: край мен
тревата на ливадата жълтее,
потокът къдрав като че немее
и клюмат благовонните цветя,
затварят чашки... Днес не дойде тя.

ЕСЕНЕН ДЪЖД

Вън есен е. Развяват се булата
на дъжд. Като прашец ситнѝ, ситнѝ.
Налита вятърът, звънтят стъклата.
Ненаваляло се – редица дни.

Минава татък шоп, нехайно цопа
из локвите. Дъждецът си вали.
Врата се някъде от вятра хлопа.
Аз слушам и душата ме боли.

КЪСНА ЕСЕН

Възправили се сини планини
и губят се в студени висини;
А във подножето им селце малко
изпъплило на припек – черно, жалко.

То тръпне, грее и в тоз студен
и ослепителен есенен ден
като че още повеч погрознява
и плетища, и хижи разкривява.

Нататък дол пороен им е път.
Кола там уморително скриптят.
И свива се сърцето, и боли ме –
защо? Не знам. То мъка е без име.

ИЗКУПЛЕНИЕ

Тъй както слънцето го грей,
тя своята любов му даде.
О, как в очите му тъмней!
Как бързо гаснат сили млади!

Целуваше безмълвно тя,
без обещания да чака.
Как бързо щасте отлетя!
Как страшен е в душа му мрака!

Не бе я от измяна страх,
нито че рано ще загине.
И гасне той от своя грях,
до нейний гроб нов гроб ще зине.

МИМОЛЕТНА УТЕХА

Вървя в мрака с приведена глава
там, дето двама бивали сме ние,
и нощний шум невнятен сякаш крие
следи от нявга казани слова.

Не се ли в образи незрими спазва
тук нейний поглед, нейний светъл смях?
Ако тя в гроба е, ако е прах,
що всичко тук за нея ми приказва?

Не, не, навред останала е тя!
Аз чувам я на извора в струята,
аз ясно чувствувам я в аромата
на полските безименни цветя!

И почва всичко окол мен да свети
от спомена на миналите дни,
и чувам глас: „Иди се поклони –
свети места за теб са тези, клетий."

ПЕЧАЛ

Край бързия поток седя приведен
и растне, растне моята печал.
Минават дни, ще дойде ден последен
с безпаметна за миналото жал.

И мисля аз за тебе, моя мъртва,
и мисля аз за своя страшен грях.
О, где си ти? Пренел бих всичко в жъртва
да чуя пак детинския ти смях!

Но спиш в земята ти със своята тайна,
а чака мен там горе съдник строг.
И свеждам аз глава в печал безкрайна,
и капят сълзи в бързия поток.

ЗИМНА ВЕЧЕР

И питам се: защо да се живей?
Какво очаквам още аз? О, боже,
как скръб от всичко около ми вей,
където поглед уморен се сложи.

Вън сняг вали – тъй, както е валял
преди безкраен ред хилядолетия.
И свила е сърцето ми печал,
и лягам разломен, без да разсветя.

ИЗКУШЕНИЕ

Докога? Та всеки миг ний мреме!
Непрекъснат погребален звън!
О, защо в един атом от време
да не досънуваш тежък сън?

Стига радост тебе е боляла!
Стига в болки сладости дири!
Дигай чашата! Изпий я цяла
и със всички жили изгори!

ВЕЛИКАТА СКРЪБ

Все същия и в охолност, и в нужди,
аз не еднаж безпаметно ридах.
А днес – днес моите скърби ми са чужди
и нямам вече сълзи аз за тях.

Днес моите скърби ми са непознати,
затварям им аз своята врата.
На родний край Бог скръб велика прати –
и място във душа ми не оста.

ОТДИХ

Поле във лунна светлина огрено.
Далеко е зад мене шумний град.
Бий, блъска се сърце ми наскърбено.
А все така е хубав божий свят.

Големи ни несрети сполетеха.
О, времена на страшни изпитни!
Но нужна е нам твърдост и утеха,
че труд упорен искат нови дни.

Аз спирам се и лягам на тревата.
Вълшебна нощ и свѐта самота.
И гледам ненаситно небесата,
и слушам на щурците песента.

И ту цял свят във пропасти отива,
ту тъй са близко ясните звезди...
Ту родната земя люлей, приспива
измъчен син на своите гърди.

ТИХИ ПРАЗНИЦИ

Лежа с часове аз с меса изгорени
в горещия пясък на морския бряг.
Лъчите пронизват ме, сбират се в мене –
и силен, и бодър усещам се пак.

Над мен ослепително свети небето
със непостижимите си висини;
синее докрай хоризонта морето,
прииждат и бягат игриви вълни.

И дишам на родна стихия мириса.
И слушам унесено аз песента,
която люлее ме и ме отниса
далеко, далеко във безкрайността.

ИНДИЙСКА ХИМНА

Ни битие, нито небитие то бе.
Тогава нямаше безкрайното небе.
Какво поглъщаше безброя на нещата?
Где бяха бездните, моретата, земята?

Безсмъртье нямаше и нямаше смъртта.
Бе непознат денят, незнайна бе нощта.
Чрез тебе дишащи, таеше се Единът
там, гдето още се не раждат и не гинат.

В безкрайна тъмнина бе хаосът обвит –
безкрайний хаос. И в черупка яка скрит,
в незнайни пропасти, роди се той в мъчене,
един със силата на самопроявлене.

Тогаз явява се на духа кълнът пръв,
любов назван. – И не един позна със стръв,
че във небитие се почва битието;
и в себе вникнали, проникваха в небето.

И пряко теглеха предела те: но що
отдолу бе? кое отгоре? и защо?
Отдолу семенник и сила бе подвижна,
отгоре устремност безкрайна, непостижна.

О, кой ще възвести със пламенни слова,
отгде те, първите, дойдоха? И това
прераждане отгде? Отсам са боговете,
във делото са те със своите завети.

Отгде са те тогаз? Знай само Онзи, кой –
създал ил не света – яви се първи; той
на безпределний мир надзорник, що се тае
в по-горни небеса. Или и Той не знае?

ИЗПОВЕД

I

Мен съден бе живот във страшни времена,
на предистория във тъмните усои. –
И в златен слънчев прах, в потоци светлина
раздадох се, дарящ съкровищата свои.
Но отплатиха ми за моята зора
и моя светъл ден с неблагодарност черна.
Сред свои уж съм аз, а – в кой кът глава да свра?
Зли хора, изроди – където да се мерна.

II

И – чудо изведнъж! Виж, всичко окол мен
ръка невидима тъй тихичко раздвижи
и всичко преreди... Найдох се ограден
със толкова любов, с такива нежни грижи!
Тъй изпотровен бях от свои, тъй разбит,
че сещах: повече не мога аз се бори.
Но да ме видиш ти пак силен и честит.
О, моя преданна, какво, какво не стори!

III

Напразно. – Гняв успял бе да ме омрачи
и жад за мъст да ми опустоши душата.
Сам мъчен, искаха и моите очи
да гледат мъки. И жесток като съдбата,
аз отзовавах се на толкоз доброта

и толкова любов – с какво? Що ден – измена.
Как унижавах те! И никой на света
от разкаяние не чул ме бе да стена.

IV

О, колко пъти те със други промених!
Безмилостен аз бях! Във всичко бях аз волен.
И после – пак при теб. Но не смирен и тих,
а мрачен все и все сърдит и недоволен.
И пълни биваха очите ти с печал,
и тъй безмълвна ти простираше към мене
ръцете си! Ала ни миг не бе ми жал!
Не сещах аз ни срам, нито пък угризене!

V

Еднаж ли връщах се при тебе във зори?
И знайше от какви вертепи аз ти ида.
Но укор чух ли – най-нежния дори –
изсипвах върху теб обида връз обида.
Не стигаха ми и най-тежките слова.
Затуй, що болка бе у теб – аз имах глума,
а милваше ме по горещата глава,
и пазеше се ти да не промълвиш дума.

VI

Години ден из ден терзаех те аз така.
Изпитвах радост аз да бъда твой мъчител.
И дръзвах не еднаж аз теб да нарека
убийца моя – теб, мой ангеле пазител!
И гълташе ли си, безмълвна и добра,
сълзите чисти ти, с печални и големи
очи в мен вгледани – тогаз едвам се спра...
Как дълго бивахме тогаз ний тихи, неми!

VII

Нерядко цяла нощ не идваше ми сън.
Аз слушах твоя дъх. В уши ми неусетно
започва да звъни... Тих погребален звън!...
Аз мъртва виждам те – теб, гдето беззаветно
обичала си ме... О, ето ме готов
от днес за друг живот!... Издигат се ръцете
в молитва пламенна, прераждa ме любов!
Аз тихо свивам се и плача във нозе ти.

VIII

Ала на утрото – какви не грижи пак!
Отново във борба – на страсти непознати
и злоби диви аз потъвам в страшний мрак,
не спомняйки за теб, нито за любовта ти.

Обезумял от злост, душата ми гори
да трясна тая сган край себе... Отмъщене,
в ръцете ми си ти: най-хитрий враг дори
не знай недъзи ѝ – тъй видими за мене!

IX

Но – чудо случи се отново. Див вертеп,
воня и мръсота. Наоколо ми врява.
Аз бях пиян и зъл. Припомням си за теб –
и чудна светлина свяст мътна озарява.
Как стана то – не знам; но аз постигнах в миг,
че пътя, който ти, печална, си избрала,
е път на подвига безшумен и велик;
че без да знаеш, ти си целий извървяла!

X

И срамно стана ми. Със гняв, с ненавист аз
като разбойник с нож да дебна и да пазя –
кого?... Към палачта ли жалка тази страст
към отмъщение, таз пъклена омраза?
Нима тъй слаб съм, да не мога да простя
на роби злобата, на тъмните тъмата?
Със своята светлина, пред своите цветя
какво гневи ме мен? На слепи слепотата?

XI

А ти – как би то, че тъй простичко надви
у тебе милостта над всички други страсти?
Напрягам мисъл... В миг пред мене се яви
усмихнат образ благ... И изведнаж израсте
ти в моите очи! И цял преобразен
видях света – и сам се аз преобразявам!
Ти чудотворна си: зъл дух бе влязъл в мен
и ти изгони го – и аз не се познавам!

XII

О, свята доброта! Несрети и беди
що са за мен сега? Ненавист не размъща
духа ми ведър; днес във моите гърди
пак блика източник на обич всемогъща!
Тъй ти величето на прошката откри
на мен, погиващий, и върна ми покоя.
Затуй обичам те със всичките зари
на своя разум аз и на душата своя.

ПОСЛЕДНА СПЪТНИЦА

Каква спокойна вечер и светнало небе!
Какви прозрачни сенки природата покриха!
В зори тук всяко цвете до кръв червено бе,
но мръква – и припада край мене хубост тиха.

Пред пропасти незнайни сто пъти се видях,
сто пъти изнемогна от скръб душа корава.
На върха цял живот превърна се на прах
и – превалявам смаен, че любовта остава.

Престъпва тя до мене в цветуща красота,
и дига благородни очи към светлината,
и пуща си косите, и гледа тя света
във чудно огледало – в покоя на душата.

Плашила и вампири и ней досега
преграждали са пътя. Вървим днес, озарени
от светещи целувки на сетнята тъга,
с безброй несъвършенства световни примирени.

РАЗДЯЛА

Ридаха горко нашите души,
безпаметни за щастье до забрава.
„На върха! Горе!" – Ала ти сниши
главата си. И може би си права.

Тук падат гръмотевици, дете!
И студ е тук, при ледниците вечни!
Виж долините – зеленеят те
тъй чудно! Гледай – близки и далечни.

Иди! Пчелици – златни струни там
звънят на всяка билка, всяко цвете.
За мен е късно... Ще остана сам
да чакам своя край по върховете.

ПАНТЕРА

„О, говори ми, говори ми, милий!"
– Дете, пази се, гледат ни отвред!
„Да гледа който иска! Целий свет!"
– Девойко, зла мълва ще те ожили!

„Не сме ли се един за друг родили?"
– Но ти тъй млада си! Не е то ред...
„В поета бликат вечно млади сили!"
– Ах, мене чакат бедствия безчет...

„Кажи, обичаш ли ме? О, кажи ми!"
– И питаш? Виж, нима то не личи?
„Дай устните си! Бързо, мой любимий!"

– Пред толкоз свят?... В ушите ми ечи...
„Не? Ето! Ето пак! Та позволи ми..."
– О, как ме гледат въглени-очи!

ВЛАСТЕЛИНКА

„Кирѝл! Та тебе всеки тъй нарича!“
– Нима обижда те? Що от това?
„Не смея аз тъй да те назова!“
– Дете, така душа в душа надничa.

„Но знай, че тебе никой не обича!“
– Знам! Празна ако беше таз глава...
„Да! Все пак туй... на нищо не прилича!“
– Та всеки има върху мен права...

„Не поощряваш за добро ти раба...“
– Прониквам в него лесно аз така.
„Да знае всеки своùто място тряба!“

– Но гордостта е за природа слаба!
„Не мога! Щом Кирѝл ти аз река...“
– Ах, как е силна твоята ръка!

ВЪЗПРЯН ШЕМЕТ

– Тъмнее ми в очите, моя мила...
„Ти слизаш на душа ми в пропастта.“
– На чужда власт ли в плен, на чужда сила?
„Със теб на ледна вис е любовта.“

– Ах, огън е по всяка моя жила...
„Гори ти на безумства в светостта!“
– Какви ли тайни в своя мрак си скрила...
„Пред теб съм с цялата си нагота!“

– Но себе си не сме ний победили!
„Не! И затуй в дар цяла ще се дам!“
– Желая друго: да те грабна сам!

„Простила бих ти всякое насилие.“
– Ах, не... Ще те докосна аз едвам.
„Как стопляш ми душата ти, мой милий!“

ВЪРХОВЕ

– Ти ще подириш низините – зная.
„Не! – миг любима щом от теб аз бях!"
– Но страшен ще ти бъде тука края!
„Във океан от златен слънчев прах?"

– Тук ледници са, долу е омая.
„О, там сега аз будила бих страх!"
– Ти в жертва даваш се – и аз страдая.
„Възмогваш ме – и сякаш те е грях?"

– Дете, измамено си ти жестоко!
„Как огоря в теб всичко! Как си чист!"
– Дух мрачен ти за ангел взе лъчист!

„Знам, отчаяне мое тъмнооко."
– Тогаз що дириш ти на тая вис?
„Аз искам да ме хвърлиш от високо."

ПИСМО

Не Ви обичам, нито Вие мен.
Ни Ваший ум, ни моят кули зида,
до Вас не съм разсеян и смутен;
но мога всеки миг да си отида.

Чиято и да бъдете – обида
аз няма да изпитам. И блажен
не ще съм, може, ако някой ден
в нозете си разплакана Ви видя.

И пак грижливо пази паметта,
че съм летял със Вас така високо –
осмивайки сам себе си жестоко.

А Вам ли ще е скъпа мисълта,
че никой не прониква по-дълбоко
от мене на душа Ви в пропастта?

ПРЕДЧУВСТВИЕ

Аз уморен съм от властта на красотата
и уморен съм аз от жара на тела.
В теб друго възжелах: покаеница свята
от трон невидим теб извиках аз: „Ела!“

И близка бе ми ти, ту бе ми непозната,
в един и същи миг възвишена и зла!
И ми донесе ти, подобна на съдбата,
и чудни радости и страшни горчила.

Но ето свършва се: разменяме последни
усмивки, погледи и думи. Тежък звън
на погребение като че чуй се вън...

Нима умряхте вий, нима сте толкоз бедни
за мен, дни минали, същински сенки бледни?
Нима ще бъде то един забравен сън?

СТАРИ БРОНЗИ

НАЛОЖНИЦА

Лежи цар Самуил на свойто царско ложе.
Ала не иде сън. Какво го днес тревожи?

До него светла плът на прелестна жена.
Но той извърнал е глава си настрана.

По къдрите да го целуне тя понечи,
той грубо дръпна се и каза тези речи:

„Ти, тъмна селянко, коя лежиш до мен,
стани и посрещни най-тежкия си ден!

Че моята любов – не виждаш ли? – угасна;
пред красотите ти душа ми е безстрастна.

Бе злато твоята коса и изведнъж
тя промени се: днес жълтее като ръж.

Ръката ти е тъй от работа корава!
Иди на нивата, догде те тя познава!

Че цар теб галил е – за сън го имай ти.
Легло че с мен дели... Бог нека ми прости!

Ори, копай пак – и не спомняй си до гроба,
че носила си княз във своята утроба!“

О, Господи, дали насън той не мълви?
Бледнеят устните, сърцето ѝ се сви.

Тя бавно дигна се и бялото възглаве
със трепетна ръка погладѝ и оправѝ.

Той гневно стрелна я със поглед... О, небе!
Изплашена до смърт, тъй хубава тя бе!

Миг спря се смаена и като смъртник бледна;
но царят се изви и повеч не погледна.

Излезе бавно тя, без да промълви реч.
Ах, по-добре да бе забил в гърди ѝ меч!

Раззинват дверите на царските палати;
не спря я никой ней, нито пък я изпрати.

Вън бе студена нощ. Небето чудно грей.
Потръгна. Вятърът коси ѝ златни вей.

Псе като същи вълк на двора връхлете я;
но спря се изведнъж, загали се край нея.

И лиже с трепетно от преданост сърце
на господарката студените ръце.

Тя нежно милва го. При бляска на звездите
зелено тлеене излъчват му очите.

Отмина като в сън тя към скалистий бряг
на Преспа. Около студен се стели мрак.

Изпълнена с звезди, водата долу свети.
Звездици, своята сестрица приемете!

Миг – и изчезна тя във светли глъбини,
и ни се писък чу, ни плясък на вълни.

И само псето там, последвало я в мрака,
от тъмните скали ви цяла нощ и плака.

ПЕЧЕНЕГЪТ И МОНАХИНЯТА

Монахините сбират се тръпни
и оглеждат: полето – на длан,
а отсам – зидове непристъпни...
Да не бъде от вятър довян?

Зад чемширите някой да лази
таз видяла в предутринен мрак;
бил се мярнал, разправа онази,
покрай зимника... Цял върколак!

„Ами щом като мъж сте видели –
тям игуменката изкреще, –
за какво досега сте мълчели?"
За Лукавий уж взели го те:

„Като дявола чер бе проклетий..."
„И потъна... в земята се скри..."
Изведнъж по чардаците свети!
Задимя се из двора! Гори!

Те се юрват – очи им где видат.
Таз е писнала, друга кълне.
А раззинаха портите, идат
печенеги на врани коне.

И най-първо на всеки във скута
по девойка примряла от страх.
Па – обирай и беж! – Но се лута
върколакът, останал от тях.

Где не дири! Пречиста Мария
ще опази ли бисер безцен?
Претършува той вред – и плени я,
че самин бе на хубости в плен.

Тя род негов е. И я отвлича
другоземец... Да знаеха кой!
Кон три годин пред ветрите тича –
и най-после издири я той.

Окол него имане – товари!
Като сляп. Не зави му се свят.
Той открадна – жена! И удари
към горите със кон хвърковат.

Днес по-страшен ѝ е от палача,
той! любимий! От ужас примря.
Кон потоци, долове прескача,
докато се в лес тъмен навря.

Те са двама във сянка столетна.
Тя опомва се, дига глава
и разбра, и – мряна се преметна...
Бе за миг то – не се отърва.

И да рика тя чу печенега:
„Погледни ме – със мен ли борба?
От ръце ми не можеш избега!
Покори се на своята съдба."

Приближи. Тя така го отблъсна,
че политна той, шеметен, блед;
па загледа го кротка и ясна
и такъва му даде ответ:

„Похитителю, имай пощада
и върни ме на Божия храм!
Не докосвай ме ти: за награда
чародейна теб сила ще дам.

Щом ти тайната дивна открия
и пошепнеш я – три словеса –
във скала ще се копье забие,
ала не и във твойте меса!

Невредим ти ще бъдеш! Без грижи,
без боязън от смърт! Запомни:
Теб ни вража стрела ще прониже,
ни изменишки меч ще рани!"

Печенегът притихна. И зърна
лучезарен сам себе. Що бой –
победител е! – Вожд! – И отвърна
тъй на своята пленница той:

„Ти омая ме! Пламенът пламен
е обгърнал... Но може ли реч
да превърне гърдите на камен
за отровни стрели и за меч?"

Отговори му: „Няма да трепна –
увери се, ни миг не губи:
чародейните думи ли шепна –
ти напразно размахвал се би!"

И ръцете си скръсти лучиста.
Пред очите ѝ мечът лъщи.
Тя мълви: „Приеми ме, Пречиста..."
И отхвръкна глава от плещи.

ЦАРИЦИ НА НОЩТА

ПЛЕННИЦАТА НА ХАН ОМОРТАГА

По Тракия пустинна буря мина
и стигна цариградските стени.

Хан Крум девойки много там плени,
а него – златокосата Ирина.

Воинство върна се, едва половина.
Но – слънце му била! А колко дни?
Тя с роб ромей хан Крума промени!
Нима воювал е досущ мърцина?

Горещата ѝ кръв ще изстуди!
На двора, в страшен студ... Не я прибули;
обливат, докато се заледи.

Блести стълбът пред Крумовите кули,
а в него тя; левица на гърди,
десницата дара Венерин тули.

ПЕТРОВИЦА

Внукà на императора Романа,
жена на Петра, българския цар,
видя тя скитската земя в пожар,
видя на скити гибелта желана.

И ето, от царица на Балкана –
раба на Българоубийца стар.
Но тя на всекиго се дава в дар –
и радостна е; юнош не остана.

Едно е: кой постелята ѝ знай,
със другите живее в люти свади,
а таят, никой нищо не обади.

Така си с всички тя игра играй.
Догдето в тъмна нощ настъпи край:
бе одушена от ревнивец млади.

БУЛКАТА НА ВОЖД ИВАЦ

Загина царство, мрак света пребули,
че склопил е очи цар Самуил. –
Един не се е още покорил:
Ивац. Той в орлово гнездо се тули.

Гост иде му в приоблачните кули,
в Грохотна. – Кой? – Какъв? – Стратегът бил!
Ха, охридский? – Евстати Дафномил! –
Пръв път ли вино с вожда той ще жули!

Заспиват. Светва... Не било зора!
Нозе в едно, ръце му – върва яка...
Жена му с факел... И Ивац разбра.

Ех, харен гост: в око му нож завря...
Простена и – ритник със двата крака.
Тя нито свари да изохка в мрака.

АСЕНЙОВИЦА

Докле с потисници се бий Асен,
докле поробен род снага изправа,
царицата му конница пленява
край Ловеч, от ромеи обсаден.

Как то било е – ясно като ден.
И знай, какво ще стори враг с такава.
Лице му пръст е. – Боже, толкоз слава –
и да отиде тя самичка в плен!

Позор! Позор! Да иска той примирйе,
заложник да им праща братец мил,
жена му за да върнат те надире!

Пристига, смей се и главата вири:
не знай, че той – и да умре от жал –
на кол да я набий е дума дал.

КУМАНКАТА НА ЦАР КАЛОЯНА

Той пленник, тя властителка всевластна.
Той с поглед е като небето син.
Тя – първи път днес вижда Балдуин
жена тъй хубава и тъй ужасна.

Задява го куманката опасна;
трепери вчерашният властелин.
На другий ден мълва го дива трясна:
уж той задирял бил я, пъси син.

Не можеш ти измами Калояна.
На-първо императорът пленен
и без ръце, и без нозе остана.

„И нея!" – викна царят разгневен. –
Па двама в пропастта. Така то стана.
Свят трупа се край Янтра целий ден.

ЦАРИЦА МАРИЯ

Откак Мария вместо цар въздава,
и в Търново, и вън се всеки свил.
Деспотът Свентослав един остава –
като да му не е живота мил.

Но скланя – гост дойде ѝ. – Възвестява
тя в храма божи: като син ѝ бил.
И с таз ръка пригръща Свентослава,
със другата – сина си Михаил.

Ликуват отци – празненство голямо!
И пеят като след победен бой.
Притрепват кандилца, до роя рой.

А през нощта на своито голо рамо
тя дигна от леглото си трупа му
и го отнесе в неговий покой.

ЦАРИЦА ТЕОДОРА

Царицата се влачи с адамити!
Лудяла по Кирила Босотà!
Цар Александър ѝ харизва дните,
но – край на всяка земна суета!

Кирилу жег на челото, страните –
да е до сетен ден извън света.
Но хукват отвсъдѐ жени изпити;
тя чу – как може в монастир оста?

Нестигнали пределите, кой знае,
как е избягала: търчи: желае
да доживей при него своите дни.

Че щерка е на влашкий крал – нехае;
нито че вчера бе царица; ни
че е наред със толкова жени.

КНЯГИНЯ АННА

Венецианци дари са донели
княз Михаилу, господар на Бдин.
Княгиня Анна знай ги до един –
приказва, смей се, светкат зъби бели,

как бузите ѝ са зарумenели!
Под вежди гледа бдинский властелин:
„Къде ще пуши таз жена комин!
Такава – гръм небесен да я смели!

На крал Милутин щерка е – светият,
чиито родни сѐстри нито крият,
наложници че му били! О, срам!“

Той спяща я през нощ изнесе сам
на кулата и хвърли я оттам
в заснежения ров, где вълци вият.

МОМЧИЛИЦА И ЦАР ВЪЛКАШИН

Тя мъмри: „Всеки знай да се зазиди...“
Излезе им с кривач мъже Момчил:
обзря – брой нямат! Върна се и виде,
от първо либе че измамен бил.

Залостила врати – не ѝ се свиди,
а враг от всичките страни е свил.
За права Бога си Момчил отиде;
че зъл се дух в ступанката му крил.

Я Вълкашин в Момчилови премени!
Поли влекат се... „Планина челяк!“
Калпакът му потъна до рамени...

И викна Вълкашин: „Що чака мене,
кога погуби ти такъв юнак?
Момци, на тоз и онзи кон по крак!“

БЕЛЕ ОТ КОСТУР И МАРКОВИЦА

У Марка ли ще пийш ти – три дни цели!
Щом гост си му – така е, няма как!
С бакрача пили, стари песни пели –
и все не знай се кой е по̀ юнак.

Невидели са ти ръцете бели –
ти с тях му, Марковице, стори знак,
че Марку се предрема... Скокна Беле...
Ехти из трема горен в оня мрак...

Изпратил гост, рогозка Марко свива,
коси избухват с писъци оттам;
па факела му жив смола облива.

Огреят в равни двори кървав плам.
Четвърта нощ си стар юнак допива
и вика, пее стари песни сам.

ВЪЛНОЛОМ: МИГОВЕ И ВЕЧНОСТИ

МОРЕ, НЕ МЕ ЗАМАЙВАТ ТВОЙТЕ БУРИ,
от пропастите ти не се боя,
безтрепетен пред тебе аз стоя;
че Бог у мен при свет ги дар притури:
на корените ми от здравий мрак
до моите висини – все твоя знак.

Море, когато сини огледала
огледат божиите чудеса:
на вечер пламналите небеса,
безбройни мирове, предвечност цяла,
нима не си атом ти – като мен,
где може е всемирът отразен?

АЗ ПИТАМ ТЕ: „ДУШИЦЕ НА МУХА,
защо ти са богатствата на Креза?"
И усмев в глъбините на смеха
теб смешно гордия с бръснич пореза.

Хе, знай напитъка магесник стар –
да светиш и над гроба си приведен.
В ръце ми властите на маг и цар,
а като същи божек аз съм беден.

Докле на юродиви нося ден,
от камен хлеб не стори слово свято.
И шепня аз: „Едничко липсва мен!
Такава дреболия, Боже! Злато."

ПОИСКАХ ДА ЛЕТЯ. НЕ МОГЛО! ПЕШКИ!
Тътри се, да те вземели на чуш.
Аз пожелах да правя свои грешки –
не: чуждите повтарял бил съм уж!

Да гледам искам аз с очите свои,
слепецът ми подава очила.
Аз диря път, зад мен безброй завои,
те карат право в блатото кола.

Венец аз вия, бичове те сучат,
що жив е плам за мен, за тях – слова.
С две гърбици камили мен ме учат
какво е равен гръб – като тава.

Един ли камен в моята харфа прасна!
Но струна се не скъса, ни една!
Когато нимба окол нея блясна,
крещят: „Не щем лъжлива светлина!"

СРЕД ДРЕБНИЧКИ ПОВИННОСТИ БЕЗБРОЙ
не е живот животът, боже мой!
По-харно всеки ден псувни и бой!

Стоварил от плещи си планина,
аз хукнах: под нозете ми стана
земята гъвкава като вълна.

АЗ ЗНАМ, ДА БЯХ ЗА ТОЗИ СВЯТ РОДЕН,
по-други той изглеждал би ми мен.

Бих всички с безразличие обичал,
от никого не бих се аз отричал.

Каква съдба! Где див е крясък чут,
хармония да дири – блян на луд!

Слухти отчаяно: но са ли скрити
човешки звукове във дън душите.

КАМБАНИ БИЯТ НЕГДЕ В ДОЛИНАТА,
а моят път на отдих запращй
по сребърни мъгли из планината.

Там, гдето вечний купол се виши –
търчейки, моля се, не на колени!
Храм схлупен е за схлупени души.

Морета се люлеят окол мене
и дигат се със сини часове,
догдето, виж ги: облак окрилени!

През пропасти ме сянката зове.

ЗАВЪРШВАМ ДНИТЕ СИ ЗАЛУТАН
ПО ЧУЖБИНА,
на псе загубено със тъжните очи.
Що зло съм сторил аз на своята родина?

На чуждо слънце под студените лучи
сама душата ми се вече не познава:
като из пропасти ней родна реч звучи.

Кому зловидят се горчиви глътки слава?
Наместо тих поет – злосторник аз да бях,
как лесно кръвнини покрила би забрава!

Позорни времена! Позорни! – Не за грях
аз камъните на душите ви корави
събирам в гроба си: да легна върху тях.

О, нека! Те да ми са ложе и възглаве!

КАК ЧУДОТВОРНО БИ ЗАРАСТЛА РАНА,
как светнали би бездна и простор,
да зярнех аз отнякъде Балкана,
макар и от прозорче на затвор.

Ако милейш ме още, проводи ми
от моя роден край мал белег ти:
най-скромно цветенце, без дъх, без име –
в един молитвеник ми го прати.

ГОРЯ НЕ ЧАСОВЕ, А ДНИ И НОЩИ.
Не може се таз мъка издържа!
И неочаквано – по-страшна още!

Да бъде. Търпеливо аз лежа.
Надежда ни искрица не остава.
Живот, довършвай шарена лъжа!

В миг новата се болка разпилява.
Пак първата... Отново ме гори;
но тя сега ме сякаш забавлява.

Сега усмихнал ѝ съм се дори!

ЧЕРНЕЙ МИ ПРЕД ОЧИ, СКРЪБТА МИ Е БЕЗКРАЙНА,
откакто в потресна проникнах, Боже, тайна.

Аз знам – народът ми над пъкъла виси,
и знам – не ще го ни най-мъдрият спаси.

Не, няма, Господи, да хвърля аз товара!
Със тежко злато реч на вечността в пожара!

Не ще загине той, не ще да изгори
най-съвършенното, с което го дари!

ДУША МИ Е БЕЗКРАЙНО УГНЕТЕНА:
Какви са тези хора окол мен?
Словата им – стотинки за размена,
едни и същи всеки божи ден.

Но случва се понявга, всяка дума
като че казана е първи път.
Беда велика не отсича друма,
а с всичко, що един на друг продума,
как приказно обагря се светът!

МОРЕ, ПРИ ТЕБ Е ХУБАВ ВСЕКИ ДЕН!
Щом плиснат ме вълните ти, отново
добър аз чувствувам се и смирен.

Изпълпил из мрака на гневно слово,
пред светкащата твоя красота
то грей за подвиг истински готово.

Как в миг преобразяваш ми света –
тоз безнадежден свят, где господарка
е само грижата, не волността!

В дух ведър сетно облаче се мярка,
но него с благост погледа следи
като самотната оная варка
по твоите смарагдови води.

О, СЛЪНЦЕ, НА РИДА ИЗТЪРКУЛЕНО
и в огън хвърлило безкрайните води!
Като във първий ден до века ти бъди
все с таз безумна радост поздравено!

Виж: кой с каквото може, със това
на твойто тържество се отзова:
дори и рибата дойде да се преметне –
приветствувайки те, в лучите ти да светне.

А за когото тук и капчица роса
е двери на вселена цяла!
А който в блясъка ти чуе словеса
и ги лови в магьосни огледала!

О, струно, опната през божий мир!
О, на лъка господен тетивата!

Във паежина ли сияйш като потир,
блаженствуваш ли в аромата
и в багрите на всеки цвят,
или в най-твърдия прозрачен камен
ти хвърляш разноцветния си пламен –
по-чудно никога нещата не блестят!

Та виж: щом ти подаде се и кимна,
от даровете ти замаен е светът
и целият звучи той като химна.

ОТТУКА СЕ НАЧЕВА ДРУГ ЖИВОТ:
прострялo се в нозете ми морето,
а в него люшнал се небесний свод.

Простори живи греят, докъдето
очите стигат. Палави вълни
играят с чудесата на небето.

Таз гледка ме отново промени.
Обзирам аз нещата вечно млади.
О, вечен празник, безначални дни!

Ръка ми нежно камъните глади –
гърди момински. Мисъл не терзай,
че всякоя вълна ще ми обади,
от колко века тъй ги обли знай.

БУХЛАТИ ОБЛАЦИ ПЪЛЗЯТ ОТВРЕД,
вълните гриви рошави развели –
вълни и облаци е тоя свет.

Догдето тирят се обезумели,
провиснаха оттатъка ресни,
подвижно було слага там предели.

Зад тях са колкото остават дни.

ОТГОРЕ САМОРАСЛЯЦИ СЕ СВЛИЧАТ.
Приижда, бий вълна подир вълна.
Във бурените кръстове изничат.

По тях недей ти дири имена.
Почиват там, притулени в скалите,
онез, които никой не позна.

Те само във едно ни са открити:
щом преживяха всичките беди,
изхвърлени бидоха от вълните.

Тук корен цвете се не посади.
Без име кръстове – като в безкрая.
През рамото ми дяволът следи

какво върху един от тях дълбая.

ВСЕ ТАКА НАД МЕНЕ ГРЕЙ ЗВЕЗДАТА,
дето ме поведе по света.
Днес я гледам като непозната
в мрежите на есенни листа.

Нищо ли от младост не остана?
А на песни светлата следа?
Някъде далеко бий камбана
и потрепва моята звезда.

ПОД ОБЛАК КАМЪНИ ПОСЛЕДНИТЕ ЗАВОИ
на своя труден път направил, изранен,
при теб пристигам аз, без воинство, без свои,
простил на изверги, от никого простен.
И виждам ада вън от твоите покои:
вън свършва дните си род умопомрачен.
Но днес ли ме съдба при тебе води, зная –
не е жестока тя към мен, и не роптая.

АЗ МАЛКО ДАЛ БИХ НА РОДА СИ БЕДЕН,
ако дарях му златни планини.

И ето ме: печален и приведен,
като заложник доживявам дни.
Мир вечен, сън жадувам непробуден
и губя се, и лутам се весден
из чужди град, без смисъл многолюден,
за всички чужд и всеки чужд за мен.

От твойта само реч в душа ми светва,
тя мой живот е – кратки часове.

Нали и теб сама от родна ветва
фъртуната отбрули и отве?
Аз силен съм, а за опора ида
и гледам смаен в твоите очи:
Как на съдбата дивата обида
теб, нежна, крехка, миг не омрачи?

РЕКА КРАЙ МАЛКА КЪЩИЦА СЕ ТИРИ.
В чер зинал прозорец цигулка свири.

Пъл месец над разрошен рид изгря
и в тъмния прозорец се навря.

Все повече свирачът се унася,
гореща вечер песента отгласа.

Реката трепка по-пияно все,
запре се, лъсне и се понесе.

ТИ НОВО ЗНАЙШ И САМ АЗ НОВО ЗНАЯ
да преплета във старата игра;
нов образ ваеш в мен, нов образ в тебе вая,
обираме се ние до искра.

Где тежкото като олово време?
Дените ни – на буря пух лети.
Но ние бронзи сме – не ще ни тя подеме;
земята под нозете ни звънти.

И все пак всичко се нататък свлича –
о, ладии на вечния поток!
Таз бързо, друга там тъй бавно той отвлича –
къде? Безцелно? Знае само Бог.

НЕ ТЕ ОЧАКВАХ В ТОЗ НАМРЪЩЕН ДЕН
и изведнаж вратата се отвори
и цяла блясък, ти ми заговори,
простряла двете си ръце към мен.
Що казваш ми – не зная: всяко слово
изглежда ми така безкрайно ново!

Гласът ти като вино ме опи!
Аз слушам шеметен и ненаситен.
А вън ситнѝ, ситнѝ дъждецът ситен,
денят се в него презполвен стопи.
Защо тъй страстно в този миг желая
и сам аз неусетно да разтая?

ПОМИСЛЯХ ЛИ КРАЙ ЧУЖДИ ДА ОСТАВЯ
и чужди род мъчително студен,
аз знаех, че не ще да те забравя,
че всеки миг ще бъдеш ти пред мен.

А срещахме се толкоз рядко ние!
Нас вечности разделяха, не дни!
Каква чаровност се във тебе крие?
Как светиш ти в най-страшни глъбини?

Не ще се видим вече! Но завоя
на всяка мисъл води ме при теб.
О, как просторно е в душата твоя –
широка и печална руска степ!

НЕБЕТО ОБЛАЧЕ НЕ ОДИМЯВА,
лъх ни едно листенце не задява.
Изокол хълм до хълма се реди.
Те обли са – момичешки гърди;
Но дъх ги не издига. Време бяло
провиснало над къщите и спряло.

Изпънала е кула строен стан,
часовникът Бог знае где е взрян
с окото кръгло и голямо.
Усмихнат мисля: „Зяпаш ти, но само
не ти се колелата май въртят;
добре досетили са се да спрят.“

Стрелката му във този миг отскочи,
сега тя право към небето сочи.
Ха! Виж че го прихванаха: звъни!
Потрепна где-какво на вси страни.
Излая сепнато от дрямка куче,
като че пита: „Що се татък случи?“

ПРЕЗ МРЕЖИТЕ НА КАПЕЩИ ЛИСТА
той виждал птицата на есента –
без име птица, странна, непозната.
Летяла толкоз низко над земята,
че гръд докосвала сребриста скреж
и от наслада модравял летеж.
О, дай за миг очите си, блажений,
на кой не знай къде от мъка да се дене.

СЛОВО МЕРНЕ СЕ ВЪВ РАЗГОВОРА
и магьосно всичко промени;
тройка теб пак чака те на двора!
Колко весело студът звъни!

О, как цяла те преобразява
 името на руски мил поет!
Във очи възторг се разгорява,
чудна приказка е сринат свет.

Пушкин! Лермонтов! И Блок! И Белий!
И Ахматова! Най-много тя!
На дене в чужбина изгорели,
 връщат мигом всичките цветя.

И звучиш ти като харфа жива,
и догде в мъгли топи се ден,
благовонен въздух ме опива,
с бавни руски звуци напоен.

ГОВОРИМ ЛИ, ПРЕМИСЛЯМЕ ЛИ НЕМИ
за туй, що днес е и що е било,
заслушани на грохотното време
в неспирно тътнещото колело,
ний виждаме по-ясно от чужбина
как всички безнадеждно са сами
и в твоята, и в моята родина,
потънали във пропасти земи.

ТИ НАШ БАЩА ЛИ СИ, О СЛЪНЦЕ ЗЛАТНО,
ний няма да загинем безвъзвратно!

Пред мене чудеса безбройни стават:
прелети сили се преобразяват.

Ту връщат се, ту пак за път забързват
и новото със повторене свързват.

Печалний край началото улучва
и смърт затвора на живот отключва.

Миг до покой възбуда страшна стига
и пак вълна се по вълна надига.

Но всичко туй най-после за какво е?
Ще го научиш ли, о слово мое!

АЗ ВИЖДАМ В ТВОЙТЕ ПЛАМНАЛИ ПЛАТНА
на летен изгрев радостта безкрайна;
аз чувам по пътеката незнайна
душа ти да крещи за светлина.

Прохълмена е всякоя стена –
и всяка багра хълца свойта тайна.
О, този трепет – та то цел е крайна
и смисъла на всички знамена!

На вечер цветовете заличени –
за отдих; благовонни и студени;
там рудник не един сърце ми знай.

Но утрото, на свежи багри сито,
по-скъпо ми е – и души, които
живеят с блясък утринен докрай.

КЪДЕТО ИДА, ХОРАТА СЪРДИТИ,
че се превърнало добро на зло.
Където свърня – чашите измити:
допреди час там пиршество било.

Където мерня се, градушка бие
или е била тя предишний ден.
Където се покажа, свада свие
и току-виж, че струпат се връх мен.

ОТ ГОРАТА СЕ КОЛА ЗАДАДЕ;
слиза от планинските ливади.

Уж сено, а скърцат колела –
цяла е купа то, не кола.

Клати се тя и към село иде.
Чак на върха, всеки да го види,
на ступана внучето стърчи.

Старецът с воловете гълчи
и приятелски с остен ги мушка.

Паламник се на купата люшка,
ризка се насам, нататък вей,
викнал той, дере се – песня пей.

Около колата куче бяло
пухова опашка завъртяло,
скача радостно и лай ли, лай,
на кого – самичко то не знай.

Воловете мерят пътя бавно –
времето отмерват, време славно.
Ведри те са и ступанът сам,
че излезли са от божи храм.

ЖЕРТВАРСКИ ПЕСНИ НИВИТЕ ГОРЯТ.
Земята – бяла жар, седефен цвят.
Небето се на върха си пробило,
във дупката се слънце заглавило.

В такъва страшен ден изпрати Бог
на грижи ангела намръщен, строг.

Ех, робе чер, недей се ти отметва –
нали тоз ден си чакал – ден на жетва?
Като узряла ръж се опечи
и в песни мъката си изплачи!

Не гледай към гората – все по-тъмна.
Като от века в нея се не съмна.
Разбойник нека там се подслони,
а ти си златна нива пожени.

ГРАК ТЕЖЪК ТАТЪКА СЕ НЕГДЕ РЕЕ,
но е не видет гарванът къде е.

Водата се на пръски не дроби,
от колелото някой я отби.

Тук в тъмни нощи кръв биде пролята:
воденичарка млада бе заклана,
че всички момци подлудила бе.

Надвиснало разпукано небе.

Вълна се по вълна под улей тири,
една от друга да отбегне дири:
тях нещо ги отгонва и зове –
търчат и душат като зверове.

БОГ РЕЧЕ ТИХИЧКО: „ЗА ВСИЧКИ ИМА.
Че изворите мои нямат брой."
Не виждат ли ги? Урнал кой през кой –
слепѝ ги жаждата неутолима.

С заседнал в гърлото на радост вик
ти все над някой извор си приведен,
и пийш, и пийш – и повече си жеден,
и в огън съхнат устни и език.

СЪНУВАМ СЪС ОТВОРЕНИ ОЧИ
колиба, чучнала на морски бряг:
скали над нея, вятър там ечи,
пред нея вечний на вълните бяг.

Тук няма по родината тъга!
Играя със морето аз вesден
или обтегнат дремя на брега,
а то припъпля до самия мен.

РОЙ НЕРОДЕНИ СЛОВЕСА ЛИ ПАРЯТ,
сърце под чужди покрив свива страх;
очи ми често в ужас се затварят,
като че призрак ражда се пред тях.

Ще доживея ли дене в чужбина,
в звука на чужда реч намерил сласт?
Или потъналата ми родина
ще викне в мен с неотразима власт?

ЕДНАЖ ЛИ ОТ СЪЛЗИ НА РАДОСТ
СЪБУДЕН,
премислям аз дълго сън чуден.
Какво, че нощта се закискала вън?
Аз тихо усмихвам се – сякаш се чуе
на сбъднати блянове празничний звън.
А съмне ли – шеметен мъча се всуе
да спомня сънуваний сън.

БИЛ МАЛЪК ТВОЯТ КРЪГ ИЛИ ГОЛЯМ,
излез веднаж от него ти, човече,
макар за център да те смятат там.

Върви и две неща помни най-вече:
не знай света по-харно онзи, кой
по много чужди градове пресече.

И сетне: чака го, не чака свой,
човек започва буден да сънува,
че връща се, че върнал се е той.

Но трябва най-напред да отпътува.

ТУЙ, ЩО Е ПРЕЗ ДЕНЯ БИЛО, СЕГА СЕ СБРАЛО,
повлякло хора и места
и плячка хвърля ги на сляпо огледало
в залутания блясък на нощта.

Напразно аз затварям си очите,
те сякаш и през клепките следят,
че татък в огледалото не спят.

Ала все повече съсстяват се мъглите,
кълбят се и от рамките навън
и бавно омотават ме във сън.

ТОЗ СВЯТ ТАКА Е СТРАННО НАРЕДЕН,
че всеки дързко казва ти: „Аз мисля...“
Кой астроном ще може някой ден,
да ни успокои с тез думи: „Ще изчисля
безкрайността между – един и друг човек?“

Да, мисли някой някъде – далек
не няколко светлинни години:
поне един светлинен век.
(Макар пътта на онзи дух свободен
под същий покрив с твоята да тлей.)

Но хорът на прашинките ни пей:
„Еднакви, равни са окато и безоко!“
Усмихваш се, а някой в теб крещи:
Защо ме, Дарвине, преследваш тъй жестоко
с маймуните си смешни ти?

БЕ ОТДАВНА, БЯХ ЮНОШ АЗ ЯК.
И в най-лудо веселье, през сълзи от смях
ненадейно видях –
на челото ѝ белнал се първият сняг.

И не найдох ни думица да ѝ река
(тя бе всичко за мене, бе целий ми свет!),
а безмълвен и блед,
дълго милвах аз нейната мека ръка.

Що премисляше? Гледа ме тя и мълчи.
И какво съм премислял – не знам.
Но и днес – притъмнява едвам
и насреща ми светят две скръбни очи.

ЛЕГЛО НА ГРЯХ, ДВА СТОЛА, СТАР
КОМОД,
над него огледало без живот,
мъждука там на печката в дима
една душа безизходно сама.

Загубихте си вие смисълта,
о, думи бедни, капнали листа.
Усмивко без един остал лъч –
не бледни устни теб изрязва гръч.

Проклети многолюдни градове!
Не те ли селото назад зове?

ТЕ СПОМНЯТ СИ КАК ПОЧНА И КОГА.
Бе обич, не забава, не шега.
Отмерили се две еднакви сили,
две съдбини. На себе си надвили,
измерваше си всеки стойността
с доброто в другий; болните места
на своята душа той сръчно скрива
на даровит актьор с играта жива.

Не се предават ни на старини –
тез славни крепости в развалини.

НАОКОЛО МИ ГОЛИ ДРЪВЕСА.
Замрежват клони тежки небеса.

По мене злат килим на дрипи стана,
тук-там петно червено, жива рана.

Човек ли зярна – път изкриволи.
Ах, този дъжд – да се не навали!

Измъчен и във мъката си влюбен,
залутал съм се като пес загубен.

Дъждът по листе капнали шуми.
В гората и в самия мен – тъми.

Не е магьосна реч днес твойто име:
пошепнал го, не светва пред очи ми.

ЕДНИЧЕК ПОГЛЕД БЪРЗ, ЕДНА УСМИВКА
ТИХА
и се от край до край душите ни откриха.

О, колко ужаси ний видяхме във тях –
сред тия облаци от златен слънчев прах!

Един пред друг като пред Бога: няма тайна!
То бе светкавица! О, голота безкрайна!

Миг, а завинаги на длан са наште дни!
Как упоително днес полунощ звъни!

ЗАБЪРЗАЛ В УЛИЦИТЕ МНОГОЛЮДНИ,
при теб са мислите ми – орляк птички.
Днес хората изглеждат ми тъй чудни!
Защо улисани са с мене всички?

Срещу ми самовоз ли се задава,
захваща оглушително да свири,
и тоз, и онзи нещо ми разправа –
луд свят! Какво той все от мене дири?

Едвам едно се свърши, друго чудо –
и всеки пак извил глава към мене...
Хей дявола, и този кара лудо!
Приятелю, не ми е днес за мрене!

ЧАСОВНИК ЧАСОВЕ ЕДНАКВИ ОТБРОЯВА.
Не вярвайте! Измама е това!
Не знам аз равни между тях ни два!
Във чаша със вода мак кървав избелява.
Грижи се както щеш за любовта,
уви, и тя променя си цвета.

Безумци често се светкавично обират.
Едва ги свежа красота плени. –
И вехне тя, посърва в малко дни.
Понявга някои затуй от страх умират –
дано смъртта да ги разхубави.
Удавникът за сламка се лови.

А ти – власт няма край! Остатък ли последен?
За ситий на всички красоти
той крий най-скъпото – досещаш ти.
И виждаш на деца в очите – смаен, бледен –
на обич сълзи! Та що дирят в теб?
Живот на богове с насъщний хлеб?

ОТВЕКА РАЖДАТ ТЕЗ ДОЛИНИ
бодили, жито и цветя.
Как тежко – като кръв че стине –
незнайна птица полетя.
Аз мисля: хиляди години
едно с тоз тежък край е тя.
Намествам пак завеса тъмна,
като да ми е жал, че съмна.

В ОЧИ МИ СМЯХ ЛИ? НЕ, НЕ СИ ТИ ПРАВА!
Дълбоко вярвам, че си крепост здрава.

Нали пред истина не замижа,
нито премигвала си пред лъжа?

А знаеш ли къде им е предела?
Знайш само, че едната е по-смела.

О, извор бистър, радостно жумя,
щом мен пои ме майката земя.

Затварят се сами очи човешки –
дори пред най-ужасните ни грешки.

Но и затварят се те всеки път
пред блясъка – така му се боят.

И страх ли е то, или срам несвестни:
жумя – над устни цъвнали от песни.

Жумя... Ти, жива мъдрост на плътта,
през теб аз всичко виждам на света!

„БЕДА ВЕЛИКА НИ ЗАВАРИ СЪННИ."
„Ще пръсне слънце утринна мъгла."
„В нозете наши пропасти бездънни."
„Прашец да съм на твоите крила!"
„О, ти ще чуйш последний час да звънни!"
„На гибел час? Не, милий: на дела!"
„Та виж! Тук свършва моята пътека!"
„Претрябвала ти е! Да свърши! Нека!"

ДИГНИ ТИ НА ГЪРБА СИ ПЛАНИНА –
не ще узнайш какво е светлина!

Тез багри що са – не постигаш ти,
ни що е етър и как той трепти.

Разбра ли как се в ден за век расте,
херой как става хилаво дете?

Ще свършат дни и нощи за света,
без да проникнеш ти в безброй неща!

През вечния на времената ход
напразно питал би: „Що е живот?"

Ти спустна ли се в себе си поне?
От малко малко знаеш ли се? Не!

ПРИВЪРШВАМ ЗЕМНИТЕ СИ ДНИ
и зная, тясно е във моята клетка,
ако се блясъкът Ти в мене настани –
о, боже, о, безкрайна гледка!

Когото старостта боли,
проклина ли, вместо да благославя,
тя нека му главата навали
и нека пази да не я изправя.

А който пък не ще ни да ни знай,
широко двери ще разтвори
и в него Ти ще се вселиш от край до край,
във неизгледните на дух блажен простори.

Така той ще започне пак
на пъпка с тайните дълбоки.
О, Боже мъдрооки,
на мен ли весело Ти стори знак?

НЕ ПРОСТОРЪТ ЛИ ЗВЕЗДЕН ЗВУЧИ?
Говорѝ, говорѝ!
Уморен, аз затварям очи;
но на устни усмивка гори.

Таз увереност чудна, че пак,
щом се нощ превали,
ще разтай като нощния мрак
и преградата, що ни дели.

Как просторно било в пропастта!
О, блаженство без край –
не за нощ да умреш с мисълта,
че ти повеч сърце не желай!

В ПРОЗОРЦИ ЦВЕТНИ УТРИНА НАДЗЪРНА,
в стъклата им светиите съгря,
през спойките оловни се навря
и в храма здрач се в образи превърна.

Поток лучи афрески позлати,
икони и резби чудесни.
Откевайки прастари песни
и куполът, и целий храм трепти.
Опрял на зид глава, защо ридаеш ти?

ДИГНИ КЪМ ЗВЕЗДНОТО НЕБЕ ОЧИ!
Виж колко източници на лучи!

Слънца, слънца в простора необятен.
Где бързат? Где всемирът е запратен?

Не може то да бъде суета –
този дивен образ на безкрайността!

ДАЛИ Е НА ОКОТО САМО ДАР,
да зреш и в себе, и зад пътя Млечни
ти вечностите на неща конечни
на багрите през приказния чар?

Не, ти си цял в негаснещий пожар
на божий мир, в лучи оплетен вечни –
от себе до слънцата най-далечни,
и в свят едва роден, и в свят прастар.

Какво е за душа остала млада,
че дните ронят се като листа,
щом в ней едничка багра не пропада?

Ще позлатяват залези света
и тихо, кротко своята лампада
самичка нам ще носи вечерта.

ПОД ГЛАВА ПОДЛОЖИЛИ РЪЦЕТЕ,
ний лежиме на зелений скат.
В нощ по пръв ли ден небето свети?
Само наш ли е тоз дивен свят?

Всички пътища ни са открити –
нека, мила моя, сложим знак
на съзвездията и звездите,
где то ще се съберeме пак.

ВСЕ ПÒ НАСТРЪХВАТ. СМЕШНО Е И ВСУЕ
крещят, без някой някого да чуе.
В затвор е всякоя от тез души.
Нито едничък зид не се руши.

Не виждат ли как всичко е безцелно,
щом всеки в своята дупка е отделно?
Пищялки със един-едничък звук.
Виж, как надули ги един през друг!

ТАМ САМО ПРАЗНИЦИ НА СИЛАТА
ПРАЗНУВАТ
Там от повеля нямат страх.
Машини заповедите са: с тях
човеците хилядократно струват.

Не виждал съм по-чуден град!
Там изворът на страшна воля блика!
Пред него всички падат и пият –
и с послушане в тях се ражда мощ велика.

Покорно всеки се нарежда там,
където посочват му, без дума да пророни.
Тоз страшен род е ням,
но чуй и вижда той зад всички небосклони.

Не спират пропасти, ни върхове,
ни отчаяние, нито умора.
И най-отдалечени брегове
във такт раздрусват тез вълни от хора.

Да са уверени, че всеки влак
от първий мост ще се преметне и изчезне,
претъпкали го биха чак,
готови да изпълнят всички бездни.

Затуй – уж ведро е, а пък гърми...
Народи, свадени сте вие и сами –
ще се продънят вашите земи.

КОГО ПЪТЕКАТА ТАЗ ВЕЧЕР ЧАКА,
че цялата тя от светулки грей?
Поточета приказват в камъняка,
невидимо над мене из клонака
като че ли насъне птичка пей.

Оттатък месец, бледен от копнежи,
огрял на склона топлите треви
и пипа между тях, и в златни мрежи
на вечер благовоньята лови.

ЕДИН ОТ ДРУГ ПО-СТРАШНИ ДНИ
наежили се като зверове.
Где тичат скитници през планини?
Чий глас през океани ги зове?

Светулки на далечните села
на вечери във синята мъгла –
те белоснежни дават им крила.

Обхванат от тъга по роден край,
понесъл се и той в съня си бял –
макар и никой да го не познай,
като пред вечност Богу дух предал.

А там що свой – последен сиромах.
Дано не е по-беден той от тях.

ИЗМЪЧИ МЕ ТИ, РОДЕ МОЙ ЖЕСТОК,
отвя ме твойта злост от родна ветва.
Но и на изпитни обречен – чуе Бог:
езика ми не е горила клетва.

И ме боли за тебе, роде мой –
чуй! първий погребален удар звънна...
Когото си броил ти за спасител – той,
теб той ще тласне в ямата бездънна.

АЗ ВИЖДАМ ИЗБАВИТЕЛ ОТ БЕДИ.
В колиба схлупена се той роди.

Опален, едър мъж широкоплещи,
усмивка на дете, очи – две пещи.

Звук тежък има неговий език,
по-тежък и от страшний му пестник.

Ще изрече той слово непознато
и тежко като самородно злато.

Ще заечи – на страшен съд тръба,
ще бъде то – самата ни съдба.

Заключено сърце ще се отвори
и пред очи ни чудо ще се стори.

Злосторници и себелюбци зли
туй слово вдън земя ще провали.

КАМЕННИЯТ БЛЯН НА ПРАГА

ГРАДЪТ НА ЛИБУША

Над скални урви тежки равнини.
Тук хлътна в ужас някога земята –
тъй претоварена е! – и реката
навряла се в усойни теснини.

Смел блян, Либушо, те в тоз край плени –
где свършвали са с пропасти нивята,
где волно диша само твар крилата –
ти дала си на град вълшебен дни.

Днес той така могъщ ни се явява –
под тия сиви тежки небеса,
че и със багрите се подиграва.

Таз красота се лесно в плен не дава!
Как аз на свои ще я отнеса
със тайните на живи словеса?

ТАЙНА

В очи ми чисто злато се отмива.
О, Праго, северен славянски Рим,
потънал в патина, в омраза, в дим –
ти сън наяве си, легенда жива!

В зид каменен и в сграда променлива
речем ли ние да те проследим,
на времето в шума неудържим
съдбата ти се в символи открива.

Но криеш скъпата си тайна ти!
Какво ме тъй дълбоко радва мене?
Какво ме изведнъж така гнети?

Аз грабя с поглед твойте красоти,
а нещо – в теб ли? в мен? – ликува, стене
с богатството на шеметни промени.

РИТЪМ СПОИТЕЛ

Не остров е на Храдчани хълмът,
не е край царствената катедрала
сам-там за себе кула застанала,
нито за себе се дворци редят.

Оттам започва тайнственият път
на сила, всичко наедно събрала:
твърдта със гордий си отвес е дала
живот на вертикалите отвъд.

На кули ритъм бляска във масива
на старий град, и тежък, и студен;
ни косъм къса се от връзка жива!

Градът, възбог и в яма, се открива
чрез Храдчани тъй цял и съвършен
на Карл Четвърти в царствения блен.

КАРЛ IV

Що сбирало е майстори в тоз град?
Че с чудеса ли славила се Прага,
ритмично двата свързали й бряга?
Не! Мъдрий Карл Четвърти, краля млад.

Той много ходил е по божий свят.
Веднаж ли в треска и по Ахен бяга?
Па на строителство той дигна стяга
и е със майсторите като брат.

Виж храма в крепостта, сам крепост цяла:
строител първи Карл е наредил
до себе: в мрамор светъл дал му дяла.

До себе сам! В самата катедрала!
Кой майстор нявга тъй честит е бил?
Кой цар е майстора тъй наградил?

ДВА СВЯТА

Палати, храмове огъват ската.
Събрали са те толкоз светлина!
Тъмней градът от другата страна.
Подвижно огледало по средата.

И близо, и далеч е то. Два свята –
макар да им е участта една.
Не са те само разни имена.
Тях свързва ги и ги дели реката.

Очите ту отвъд са, ту отсам.
Как мощ зиждителна омайва госта!
На звук и отзвук ли с играта проста?

Светиите задържат се едвам
връх своите подножия на моста:
Одежди буря вее... Гледам ням.

ЗАПЛАХА

На Храдчани ли гнетът ги споява?
Отвъд народът е една снага.
Напорът срещуударен сега
във Карловия мост се въплътява.

Упорно път нататък се проправа.
След свода свод – с последната дъга
докопва се на Старий град в брега:
могъща кула – котвата му здрава.

По улички и проходи натам
объркаността и сприщеност велика –
срещу настръхналия Тински храм.

Хусити завещали са ни нам
тез кули, що в очите ни той тика:
два дигнати към Храдчани пестника!

ФЛУИД

Дълбоко диша тоя древен град,
гърди разкъсват не една верига...
Ти виж го от полет на чофърлига
и виж го пъплейки: завършен свят.

През проходи ли тъмни, рад-нерад,
или през облаци – все там се стига:
Пространственото сграбва те и дига:
витаеш, сам на себе непознат.

Но мястото не е, не е простора –
могъщество по-друго ти откри
в тез улички, в най-тесните дори.

Флуидът то е на неща и хора,
в тоз вид чрез него спазвайки си сбора,
той сам тепърва сякаш ги твори.

СЪЮЗ

Вид страшно тежък и безкрай игрив!
От хълмовете парк по парк се свлича.
Реката къдрав образ не отвлича:
люлей го в слънчев блясък, в ден мъглив.

Тоз град е често безнадеждно сив –
с какво те мигом смайва и привлича?
Гори, барок... Така им той прилича!
Растителност свободна, образ жив!

Човешко дело тук не е във свада
с природата: че дръвеса и сграда
изравнят се. Ала не звук до звук.

Не, всичко е едно през друго тук.
И питаш се: нима по-меко пада
на яки камъни строител-чук?

СТЪПАЛА

Вълтава – пояс жив окол хълмà.
В хоризонталите, води где клати,
израстват кули, храмове, палати.
Раздвижва всичко в себе тя сама.

В подножието – домове богати.
Нали към славата и към срама
те стълба са на времето в дима?
Какви ли не съдбата горе прати!

Като възвряло – кули, черкви празни
и тия домове на първенци
със покривите си разнообразни.

Да, стъпала през времената разни.
Най-горе – монастири и дворци.
Ту на злодеи твърд, ту на светци.

СТАРИЯТ ГРАД

По-инак е отсреща, в Старий град,
друг ритъм в тебе там ще те подхване;
във късна вечер ли, в зори ли ранни
ще видиш друго, ако си окат.

През дворни проходи гъмжило свят,
под сводовете ходници дюкяни,
работни хора вред са попиляни,
все повеч уличките да сплетат.

Ей древния Съвет – за малко спри ти:
претъпкан него ден бе тоз мегдан:
на вождове тук падаха главите.

Насреща ги оставиха набити –
пред Тинский храм, где едноокий Ян
с войнството си бивал е на стан.

ЕДНО В ДРУГО

Подвижни звукове кривят оста.
Тук век по век един са в други скрити,
един о друг зазъбени и впити
на чудна многослойност в целостта.

На сводове романски връх твърдта
поема готика към висините.
По ней опиянява ти очите
барок със зрялата си красота.

И нека не смущава ни въпросът:
Не бивал ли е често той превзет
на готика пред строгия полѐт?

Па и пред тез стени, които носят
ред векове, подпори без да просят:
погребан в зимници романски свет.

РЕНЕСАНС

В града на тъмни влажни теснини
и ренесанс оставил е завети.
Като че на самий барок в ръцете
с аркадите си той се настани.

Вида на всеки площад промени
и проходи проби през дворовете.
Но там по-тъмно ли е, по ли свети?
Не, все онез са глухи, равни дни.

Животът улици не претовари,
та всеки татък пряко да удари –
подгонен да речеш е от пожар.

Спокойно е във проходите стари,
макар там често дрипав цигулар
по плесенясъл двор да сипе жар.

ДВОЙНИ ЗВУЦИ

От всичко окол двоен тон звучи:
ведно със великолепието зрело
на формите романски – ново дело:
долавят ранна готика очи.

И все по-волно мисълта хвърчи,
и кули стрелнати са все по-смело.
Па ей го къдравий барок на чело.
И все пак границата не личи.

Тук сила е със силата споена.
Така до величавостта на Рим –
парижка сдържаност, почти студена.

Но в този чуден мир неразглобим
по-малко ли друг майстор бе любим:
на класицизма бистър на Виена?

МАГЙОСНИ БАГРИ

Небето черга дрипава покрива.
Високо, ниско бързи светлини
преливат над града като вълни:
огрее слънцето и пак ги скрива.

Безкрайно пъстри форми, маса жива –
политат ли фасадните стени?
Из своите подвижни глъбини
градът се в багри шеметни разкрива.

Но две са там магйосните: една –
от пражкий камен сив и непристорен.
О, крие той тъй малко светлина!

И другият – от Бяла планина:
през векове тоз камен ситнопорен
не си променя блясъка отворен.

РОДСТВО

През неспокойний на барока свят
минават сили, тайнствени завети,
като че от природата отнети:
тук само те най-скъпото творят.

Те линии и форма са, и цвят –
във всичко, що създали са ръцете
на късна готика по сводовете
и всеки охлюв на барока млад.

Природа верна себе – всеки звук!
Най-малкий орнамент ти я напомня:
растителност омарна влада тук.

Но всеки камен знае тежкий чук,
дълбокия си произход той спомня,
сънува своята каменоломня.

СТРОИТЕЛИ

Живееш като в приказка, във блян,
очите ти все повеч удивени:
не са то сгради мъртво наредени:
пред всяка си от красоти пиян.

Как мачкал е с ръце на великан
тез тежки маси боговдъхновений!
Основите, фасадите отлени,
изваен изведнаж е целий стан.

По-малко или повече обичан,
познат ли майстор или непознат –
градеж гради той тежък, но ритмичен.

И виждаш ти твореца – стар и млад:
не е той някой си, кърпач безличен:
той свое внесъл в сграда, в целий град.

МАХАЛО

Мегдан ли, или най-притулен кът –
безкрайна сплетеност ти се открива.
Размахната една през друга крива.
Стени не ще се нивга изравнят.

В движение телата се топят
и ритъм като музика се влива
къде-що фигура и група жива.
Не вечен ли е празник тоя път?

Ех, то и без беда се не минува:
догде барок опиянен ликува,
Виена турска напаст налетя...

Па и на дважди чумата върлува...
Богатите навън изгони тя,
а где-що бедна хижа – запустя.

TEMPI PASSATI

Под хълма славен на един палат:
на Чернин, Ностиц, Лобковиц, на Тун и
на Валенщайн. Па урват се маймуни:
градил е там кой не слугар богат!

Живот и великолепие звучат
в съня на виковете, тъмни струни,
и потресни сказания за буни
откриват ни на слава страшний глад.

Велможите на минало брой немат,
ни капналите есенни листа;
звън от оструги в пайжени оста.

Барокови градини се въземат
на ложи и тераси към твърдта
и древни храмове спокойно дремат.

ГНЕТ ОПЛОДИТЕЛ

Във тежкий въздух патина на прах,
подприщеност, омарност, бавни криви.
И в миг избухва във контрасти диви
на формите внезапният размах.

Навред ти чувствуваш с потаен страх,
че веществото гърчат сили живи,
че изнемогват камъните сиви –
и все по-нов отпор се буди в тях.

Нима каквото майсторът да стори,
в тоз гнет ще му се място отреди?
Тежи той и отдолу, и отгоре...

Но във телата ли ще се затвори?
Таз тежест само ще ги оплоди,
та в нови форми да се прероди.

ГЪСТА КРЪВ

Така е тежък Старий град и строг:
площадите му са като вкопани,
тез улички с нож сякаш издълбани:
той целий е един-единствен блок.

Всъде са като в кладенец дълбок,
там тежест смучат сгради, стръвно сбрани,
там майката земя със нея храни
дори и неспокойния барок.

Във символ е пред вас съдбата чешка.
А орнаментът – сбит, изсъхнал, як,
мозол е, да речеш. Защо и как?

Слепци, не отминавайте с насмешка:
Не по един се тук долавя знак,
че кръв тече във всичко, гъста, тежка.

ПРОСТОР

Какво покой е – тука се не знай,
простор подприщен се от върха срива
и път си в тесни улички пробива –
самичек сякаш го сега копай.

Разфъчкал сградите от край до край,
изпокривил ги, бива и не бива;
като пияни той ни ги открива
и мачка, мачка – туй му само дай!

Тоз пакостник! Чуй как се лудо киска,
па – изведнаж се някъде разплиска.
Аркади, дворни проходи кънтят.

След малко – ето ти го, пак натиска
и дига се, и свързва се назад
със хероичний над Вълтава свят.

ДИСОНАНСИ

Пространство, где си скрито ти и що си?
Симетрия не си, закон познат:
От дисонанси е строен тоз град!
Където поглед спре – редици кòси.

Издърпани в системи мощни оси.
По всяка улица, било площад –
палати, черкви в ред са полегат:
че ново напрежение то носи.

Где що градеж – така е настанен,
да тласка другите и да остава
към този или онзи наклонѐн.

Редът е тука толкоз усложнен,
че педя място се преобразява
и в шеметно пространство се явява.

СИНКОПА

През ред столетия какви промени!
Но твърд, изпитан ход е то, без скок!
Тъй бавно кули дигат се възбог –
от натиск страшен сякаш са родени!

Пестници на стихии разгневени –
не куполи, где обитава Бог!
Запря се, гледам изглед тежък, строг.
Гнети и всичко гърчи се край мене.

Реда понявга нещо промени:
Разпраска се, разблъска с лакет, с рамо,
отплесне се – помисли се голямо...

Но миг – и натискът го подчини,
заглади го и опне пак стени.
То в общий ритъм е синкопа само.

ОПЛОДЕНИ КАМЪНИ

Строителната сила, тежка, здрава,
на вътрешностите с подвижността,
що блика на стените през плътта,
тук нов живот във камъка създава.

Той оплоден е, чудо в него става,
за да огрее нова красота
най-глухите молитвени места:
светии той и вожди възкресява.

Мадони, мъченици и до днес –
по Карлов мост, по ъгли и фасади;
царе и пълководци по площади.

Тъй времето ваятели създаде,
носители на нова блага вест,
и ги отрупа тя със труд и чест.

ТАНЦУВАЩИ СВЕТЦИ И ЦАРЕ

Едва ли някъде, в друг някой град,
пространството с такъвз се свърза тяло:
тъй тежко! до безкрайност сбито! цяло!
Тук камъните повече тежат!

И гнетът се превръща в благодат:
барок, размахнал се широко, смело,
създаде тук върховното си дело:
всред статуи – къде очи се спрат.

Заглеждаш се ти шеметен: как вложи
във мъртвий камен онзи майстор стар
пулс вечен и неугасима жар?

Та всеки образ – в храмовете божи
или по Карлов мост – светец и цар –
подскача върху своето подножье!

ВИДИМ И НЕВИДИМ СВЯТ

През противоположности безброй –
навред напòр. Ту в сгради се явява,
ту в багри, в статуи се въплътява.
Къде не блика! Нито миг покой!

Що стори майсторът? Отгде тоз зной?
Как ритъмът на времето минава
под куполите и се разгорява
в афрески? Знае ли самият той?

Звучат през вековете отзвучали
таквиз, каквито пламенна мечта
на боговдъхновений ги запали.

И храм, що са от камъни създали
и точни сметки, губи си плътта:
Минава той за съница в света.

НОВОРОДЕНАТА ПЕСЕН

По улици, набрежия, площади –
палати, храмове. И всеки ден
пристига, с нова хубост оплоден.
Безспирно нови дигаха се сгради.

Па друго се из тайници обади:
в дворци и черкви – песни. Пей блажен,
несретникът, народът угнетен,
и пеят в проход, в кръчма стари, млади.

О, дар небесен, мъка и любов
на звукове през пламенния зов!
Зародишът тук в почва е богата.

И старият живот изглежда нов
на песен многогласа в красотата,
откърмена на този град в душата.

ПРЕЛЯЛ УЛУК

Като в алмаз се светлина ломи
в тоз приказния град на всички музи.
Най-мъдрите тук сключваха съюзи –
онез, чиято реч и днес гърми.

Не само от славянските земи –
италианци, брити и французи,
и немски юноши червенобузи –
кой откъде се в Прага не стреми?

Един носител ли на дух почука
на нейните врати? И стар, и млад.
Принасяха, догде прелей улука...

Как Хус пред Лютера избърза тука?
Защото весел ли е бил тоз град,
где не безумстват от любовен глад?

ЕДИННА ПРАГА

Тук кула, храм, палат встрани не бяга:
общ ритъм всичките обедини,
прибра ги – като в градските стени,
и с обръчи невидими ги стяга.

Подобно мостът, свързал двата бряга,
обхвана двете на града страни,
замрежи ги и ги обедини:
да бъде образ цял, единна Прага.

Той не еднаж на хаоса надви
с растежа си градът хилядилетен.
Ход царствен беше то и неусетен.

Но огнен дъх на устрема заветен
към все по-ново в буря ли извий –
за миг разкъсан въздух го обвий.

НОВИЯТ ГРАД И ТВЪРДТА

Напорът ран на оня горен свят
не всмукван е от срещний бряг всецяло:
я где се е нататък разпростряло
туптящото движение в Новий град.

Там ту смекчи се то в широк площад,
ту граници на нежний образ дало,
по хълмове се плисне, свети зряло
по островърхи кули по-назад.

Па всичко на градището отгласят
и нов живот във цялото те внасят;
твърдта отвсякъде се свързва с тях.

Стоиш с благоговение и страх:
отвред все там те трепети понасят...
О, тайна на строителен размах!

ВЪРХЪТ

Назад към върха! Там дирù ти пак!
Не е отвлякла ни атом Вълтава!
Великий Карл във него въплътява
блена върховен на рода си як.

Там често по неясен някой знак
долавяме как всичко се споява.
Каквото времето разединява,
обедини го дух премъдър, благ.

То връх на покъртителна е драма
и на изстрадал е народ света.
Назад към доминантата голяма!

Там всичко се възвръща – друго няма:
пак за единност сбрала е твърдта
в могъщи фуги разновидността.

ОТПОР

Строителство не е то – пир по пир.
Таз стара Прага с тежкиte си сгради,
с атлантите на къдрави фасади,
таз страшна сплетеност на дълж и шир.

Какво не крие този древен мир
из уличките свои и площади!
Тук храм готически пред теб извади,
отвъд дворци в барок и във ампир.

Подеми и падения лежат
едни във други. Щом зарастнат рани –
той тръпне на промени с вечний глад.

А свои с чук налитат чудний град...
О, вижте, как юнашки той се брани
от мощни куполи и кули бранни!

НОВО ВРЕМЕ

Кога се ново време настанява,
потребите му, знай се, нямат чет.
Не ще прегради – тъй е, смята, ред.
И блъска, срива то, преодолява.

Но старий град се противопоставя.
Кънтят основи. Каменен скелѐт
упорствува и брани се отвред:
в страхотни фуги той се отзовава.

Отгде се толкова коля тук сбраха?
И накъде е урнал тоя свят?
Трепери всеки зид и всяка стряха.

Като че всички тука полудяха!
Довчера тихият заглъхнал град
опасен стана в ден за стар и млад.

ЗАЛИЧЕНИ ПРЕДЕЛИ

Щом свободата с трясък долетя,
попълли Прага към височините;
зад парковете, със смарагд обвити,
изстъпкаха треви, жита, цветя.

Ония прехвърцунени къщя,
градени презглава във дни честити
от ðбирници и простаци сити –
и то ли Прага? Жалка там е тя!

Тъй смахнато надолу те надничват!
Отвръща се от Прага там човек:
не я те подмладяват, ни окичват.

Тоз с толкова безумства бремен век
така гради, че само се заличват
пределите на старий образ мек.

ДУХЪТ И КАМЪНИТЕ

Налита ново върху старо, блъска.
Но древната се форма не мени.
Градът старинен има още дни.
От рани му кръв гъста само пръска.

А не една змия отровна съска:
„По-смело! Сривайте! Из съсипни
живот ще бликне! Нови младини!
Не искаме ний с миналото връзка!"

Но дух живей във всеки камен тук –
макар в земята да се е стопило
месото тленно, що го е родило.

О, дързкий, спри се! Не извивай чук!
Във песента за що е теб най-мило
потребен ще ти бъде всеки звук!

СТАРАТА ЧЕРКВА

Таз стара черква – сгърчила се цяла!
Самотна и объркана е тя
сред новите натруфени къщя –
по чудо непокътната остала.

Потъва окол древното в провала.
Що хубост се под млата разлетя!
Защо са на разбойника цветя?
Борба гротескна. – Как е оцеляла?!

И със кого тоз храм дели мегдан?
С търговски къщи. На живот пиян
позорната със царствен дух разплата.

Тъй без благоговение и свян
огражда на зяпаците тълпата
опърпан властелин на чудесата.

ПРЕКЪСНАТ РОД

Тръгнете пак от слоя най-дълбок:
романски кули в мрака безпросветен.
Па други, островърхи: блян заветен
подирва стройна готика възбог.

И бликва властно буйният барок
в степений ренесанс, едва усетен,
и растне здраво, с готика преплетен,
на кръв еднаква в общия поток.

По-после кътчета сам-там избра си,
но плахо някак нежният ампир.
Па – стилоповторенье в длъж и шир.

Цял век! След туй какви ли не гримаси!
И виквате ядосан най-подир:
„Та скъсаха ли, майстори, с рода си?“

ДЯВОЛЪТ

Дали в играчки ще се изроди
зиждителната мощ на вековете?
На новите строители в ръцете
не се ли губят нейните следи?

Или ще се и по-нататам гради
в изпитани закони и завети?
Нали тоз град едно халядолетье
с тях растна в дни честити и в беди?

Страхувам се, ще дишат кратко време
тез стройни кули, будили подеми
към красота в един народ чевръст.

Че дяволът самси тук има пръст:
с търговски домове да се възземе
над всичко – дебне, шета околвръст.

ЗАЛЕЗ

Омарата си всмуче ли градът,
при залез силата на цветовете
избухва тъй, че всичко тука свети –
като че ли е то за сетен път.

И кули, храмове, дворци горят,
па с багрите на всичките предмети,
като от бяс на крайности обзети,
велики, бързи фуги те творят.

О, как е странна тая красота!
От най-безцветно нещо багра блика
преди настъпването на нощта.

Сега ти ясно чуваш песента
на този град: объркaност велика
на багри и на форми хълца, вика.

ВЕЧНИ ОСНОВИ

Кой вечните основи ще поклати?
Природа, раса – Прага те творят!
През десет века расъл е градът:
черпи, зидарю: извори богати!

В теб ще се вливат сили непознати
и несъзнателно ще изтекат
с копнежите ти: да се въплътят
във светещи на новий дух палати.

С кристални звукове, на нов език,
там всяка сграда ще признава смело
рода си, произхода си велик.

И ще расте и крепне всеки миг
неповторимото на чеха дело,
едно във възрастите свои, цело!

ПОСЛЕДНИ ПОЖАРИ

БОДРА ПЕСЕН

Как волно диша се из планините
и из полята на народа млад!
Върви, където видят ти очите –
навред теб като нов е божий свят.

Човек се до човека тук не мачка,
животът девствен е и още цял.
Не е отмерил алчният на крачка,
каквото бог за него уж създал.

Теб чакат само весели прегради,
ако си силен мъж – върви напред!
На всеки завой чудни изненади;
ще найдеш своя път навред, навред!

Върви! Лети! Под стъпката ти лека
нито прашинката ще заболи!
Като река планинска, път, пътека
игриво и свободно криволи.

РОДИНА!

Отдавна е остал зад мен градът.
Днес друг съм аз, не оня пред години.
Тъй мил ми е изринатият път,
тъй чудно светят планините сини!

Вървя и гледам трепетен, честит,
на устните едно-едничко слово...
Във всяко нещице дъх роден скрит,
познато всичко и безкрайно ново.

Наведох се, взех камен сиво-бял,
вървя прехласнат в него, пак се спирам:
друг път съм сякаш камък не видял,
тез жилчици – живот днес в тях съзирам.

Те тупат в мене – та що е това?
Ще го захвърля: почва да ме пари...
Внимателно във меката трева
полагам го аз, да се не удари.

СЛЪНЧЕВО ЗИМНО УТРО

През нощта кротък сняг навале
и гората, довчера черняла
сред широкото равно поле,
като приказка днес е огряла.

Доближавам. Такваз тишина!
Слънчев лъч ли в дълбоко усое?
От снежинката нито една
не менила е мястото свое.

В дол заснежен се вятърът бе сврял,
виж, пошавна той миг и пак стихна,
не, по-право: нос леден посгрял
в перушините, късо той кихна.

Где гората? Тя млечен е мрак
или облак от бисер, за кратко;
после клоне чернеят се пак
и снежинки слепят ме тъй сладко.

ТЕ И ТОЙ

Тям странни са възторзи и омаи.
Без полза не повеждат те борба.
У тях и чуждото се криво знае.
Трохи те сбират в просешка торба.

И всеки смей ли се, или ридае,
прилича на пищялка от върба:
надувай колкото си щеш – това е:
единствен звук е нейната съдба.

Мъдрецо, тоз живот без теб е празен!
Ти свое носиш – в щастие, в беди –
от себе до далечните звезди.

Народ със свяст без теб е чрьв прегазен!
Но – в слово-подвиг ти разнообразен
като самия Божи свят бъди!

ПРЕД ПОЖАР

Задушвах се в прихлупени простори.
Тъй близко бе последният ми ден!
И чу се глас из пропастите в мен:
„Дигни очи и погледни нагоре!"

И в непрогледен мрак се чудо стори:
Звезди изпълват го. „Бъди смирен!
Не е редът световен нарушен:
в теб всеки удар източник отвори."

О, правдо! – Блъскай, роде мой! Дори
с хвалбите свои – бодро и сънливо...
Нито ще те погледна аз накриво.

Щом само тъй ний сипваме искри,
в душите огън да се разгори,
що важи кой е кремен, кой огниво?

ОТРОВЕНА РАДОСТ

I

Тез джуджета край мен!
А лудеят за власт –
ако ще би за ден!
Ако ще би за час!

Аз ги гледам с тъга:
кой по-властен в света
е от мене сега?
О, родино света?

II

Аз дома съм! Дома!
В своя храм – родни край!
А душата – сама
и печална безкрай.

Ах, защо е тоз страх –
по-голям всеки ден:
где що храм – все от прах
и на прах изграден.

ДВЕ МОРЕТА

Когато видях Черното море,
незнаен блясък бездна в мен огре.
Бях юнош. Ходя, гледам дни унесен –
и звуци пръснати се сбират в песен.
Насъне ли, наяве ли то бе,
тоз тъмносин простор докрай небе,
тоз безпределен трепет на вълните –
и шепота на пропастите скрити?

Море бе страшно то – като една
подвижна, необуздана жена,
изпълнена с желания безумни.
Едва отворила очи си – лумне
в тях, черни като нощ, отново плам.
Блажен е, кой се найде с нея сам.
Заспи ли нощем – цялата се мята
и вие си като змия снагата.

Морета много после аз видях
и много страшни бури преживях.
Там, гдето не една надежда чезне,
многажди съм надвесен бил над бездни.
Ала на черноморските вълни
аз всмуках песента от младини –
потънах като в звездна пропаст в нея. –
И в слънчев ден видях пръв път Егея.

Замаен бях от нова красота!
Не виждал бях аз нигде по света
море като девойче модрооко,
със златни къдри над чело високо
и отмерени движения, със взор,
прехласнат в светлия на юг простор.
Девойче златно, песен да те слави –
ти теглиш ме насъне и наяве!

НЕЗНАЕН ГРОБ

Той повален бе във шума на боя
и мина бурята, и падна мрак.
Не знаят свои гроба на героя,
загубен във безкрайний пущинак.

Виж как са весели брезите стройни,
как звярът е безгрижен и чевръст.
Гърмежи, викове, тръбите бойни
отдавна се не чуват околвръст.

А страшно изранена бе земята
и жалък, поломен бе всеки храст.
Къде са днес следите на борбата?
Грей слънце; всичко пак расте без свяст.

Природата отваря своите двери;
открит е божий свят като на длан. –
Но кой незнайний гроб ще да намери
на воина, платил тук кръвна дан?

НОВОГОДИШНА НАЗДРАВИЦА

Не помни се отдавна древня слава,
сия тя преди много векове.
И ето ний сме пак по върхове,
където най-рано слънцето изгрява.

О, блясък на сполуки, ти си наш!
Велика бъдност иде с таз година!
Не е живял тук българин мърцина –
на старите Балкани верний страж.

В меса ни здрави и в душа ни ясна
през вековете дивна силя зря.
Но слънцето приведени ни гря,
но родната земя за нас бе тясна.

Дни някогашни, вие днес сте дим –
на огън, кой тепърва се подхваща.
Ний ходим и земята се разклаща
от устрема свети: да победим!

И в път, и в дух едно желанье бесно:
да растнем – да населим дивний край
със племе пламенно, което знай
как мъдро се живей, как мре се честно.

И диша днес широко горд народ –
просторни са сега полята наши.
О, българи, да дигнем пълни чаши –
година нова е и нов живот!

МИР

Във всеки дом, под всяка бедна стряха
велика скръб, молитвени слова.
Нас всички бедствия ни сполетяха –
и наши бяха всички тържества.

И всекиму се струваше довчера,
че то до сетния му час ще трай.
Загубили ний сякаш бяхме вера,
че лютата борба ще има край.

И изведнаж прояснва се, разсветва.
Нима е истина? Не е то блен!
Та никои уста не пращат клетва!
Цял свят от радост хълца! Мир свещен!

О, благовест! ти угаси пожара
на гняв и мъст; ти дигнат меч възпря.
И дивна светлина земята стара
и обновения живот огря.

БОЛКА ДО ГРОБ

Ден-два да ми само остават,
погледна ли майка с дете,
в руини у мен съживяват
най-ранни крушения те.

Видът на най-чистото щастье
едно ми открива що ден:
че рана с годините расте,
че е преизподня във мен.

Не чул съм аз майчина песен,
ни: „Сине мой!" – нито веднъж.
От вихър съм сякаш донесен,
намерен из дебрите мъж.

Кога се от нищо запали
пръв път във душата ми гняв,
светà ме ръка не погали.
И раснах аз зъл и корав.

Негодници викат по мене –
все крив съм, все нещо греша;
без ехо „О, майчице!" стене
измъчена детска душа.

Белязан за дело, аз расна
и вика глас в мене: „Хвърчи!"
Излитам. Но радост не блясна
във благи на майка очи.

Еднаж ли кал пръсна крилата,
че роду си служа без страх...
Как права била е съдбата –
едвам в старини аз разбрах.

Пренесла ли би за сина си
най-хулни, най-срамни слова?
Но вол ли ми лавъра паси,
пак тебе, о, майко, зова.

ПРОКОБА

Народе мой, ще дойдат страшни дни,
ще се разпукат с трясък небесата,
ще рукнат те върху ти в съсипни,
ще зине под нозете ти земята.

И ужас нов – благ чудодеен цяр –
у теб от робство рани ще затвори.
Тогаз по чудо тук у всеки звяр
душа на човек ще заговори.

На отчаяние в зловещий вой
ще се запита всеки – пръв, последен:
един ли тук предаден бе от свой?
Где първенците на народа беден?

Едни ний трепем като зверове,
а креят дълго други по чужбина.
Та те ли, те ли бяха врагове?
Кой вожд призван без време не загина?

Как искаш чуждите да пощадят
ред, който божи пратеник отрива?
И ще се сгромолиш за първи път
пред бога ти в отчаяна молитва.

КЛЕТВА

Аз върнах се с най-злите примирен,
с приятелска усмивка и към враг.
О, боже, отдих няма ли за мен?
И в старини ли трън в очи съм пак?

Душа ми всепрощение огря.
Враг взе подадена ръка. Но тез,
които с дружба предана даря,
отмяна драговолна са му днес.

Загасват ми в оскъдност сетни дни,
отравят свои залъка ми сух.
Не ще остане клетва да звъни
в ушите и на чуващ, и на глух:

– Когато бог вожд сетен отзове
и сган събуди се в безумен страх,
добро да видите от врагове –
доколкото от свои аз видях.

ВОПЛИ

Откак се върнах – в мен доброто гине
и мъката ми расне, расне, расне.
Народе мой, не ще те зло отмине,
не ще се пред очите ти разясни.

В безсънните си нощи да се боря
със демони съдбата ми обрече.
Ах, искам аз очи си да затворя
и да не ги отворя нивга вече.

ДВА ГЛАСА

– Ти знайш какво се в трясъците ражда –
кажи, що виждат твоите очи!
– На луд беди, що идат, кой обажда?
Езика прехапи си ти – мълчи!

– Ако бленувано от тях не стане,
те в свади ще живеят и така...
– Убивали най-мъдрите, ще хване
на звяр врата стоманена ръка.

– През векове ли техните утроби
едно зачевали са: само грях?
– О, да не виждаш, по-добре било би!
По-харно да си бил един от тях!

ТРЕПЕТЛИКА

Трясна гръм в скала, преди да се разсъмне,
и събори я във пропастите тъмни.

Буки, дъбове столетни и скали
като себе си тя в бездните свали.

Целий горски мир във тъмена се вслушва,
всяко нещице там като че се сгушва.

Трепетликата – тя само пак не трай
и си плещи все – какво? – сама не знай.

ОБЕЗУМЕЛИЯТ ПУСТИННОЖИТЕЛ

То беше сън зловещ, то бе морà.
Мнозина – цял народ – търчахме ний...
Обрасъл мъж ни спря в една горя
и със гърмоне глас ни вкамени:

„Не чака те добро, народе мой:
у теб се сили девствени таят,
но няма вече с враг да влезеш в бой...
Едно от днес натам те дебне: глад!

Ще работиш земята все така,
а ще копайш и под земята, в мрак,
ще храни чужди твоята ръка,
ти – кретай с немотията във крак.

Ще те напуснат тез, които теб
към вис те водят уж – не е далеч:
побъркани от страх, за късче хлеб
несетно ще прегърнат чужда реч.

Боли ме за юнашкий ти език:
в безкнижност скоро той ще подивей!
Ще се преобрази на стон, на вик.
Не ще певец за радост теб да пей!

Онез, които ти опиянен
за гордост на живота смяташ днес,
те ще те закопаят в близък ден –
и няма да се чуй за тебе вест.

Нито кандило ще гори, ни свещ
над твоя гроб несретнишки – о, знам!
Ако ме, Господи, не прибереш,
ще си отида увреме и сам."

Докопал спълчканата му брада,
аз изревах: „Не чака нас беда!
Народът ни не си е още дал
благата многодбразни, меда!..."
И се събудих разтреперан цял.

УЛИЦА

От потока люде, що тече
и се плакне като сган пияни,
не един едва нозе влече
и от утре дома ще остане.

Днес едни излезли сетен път,
мяркат се в обърканата драма,
подир ден на други е редът
да изчезнат, нигде да ги няма.

За госпожа знатна стане реч,
кажат ти, че никак я не бива:
легнала била отдавна веч,
млада, хубава, а си отива.

Сетиш се за някой друг познат
и запиташ ти къде се дява.
„Той отдавна е на онзи свят!
Ти не знайш ли?" Колко лесно става!

Трети със вида на юнош-бог,
гдето да погледнеш – той сияе;
днес ме спира пресен некролог...
Как бидѐ то – сам едва ли знае.

А колцина, за които ний
виждаме, че малко им остава,
несъгледани завършват дни,
сетен час несетно отброяват.

Кой се пита: „Колко от онез,
гдето вчера са оттук минали,
няма ги: колцина липсват днес?“
Уж за ден, за два дома остали...

Хубав е животът – тежък мед!
Бързай, тичай и граби ти страстно...
Знайш, че и за тебе иде ред,
знайш го, но – но го не виждаш ясно...

Струва ти се хора все едни
ту насам се, ту нататък влачат,
а пък то... Вид уличен мени
толкоз бързо времето – палачът!

ПРЕДПОСЛЕДНО ПРЕСЕЛЕНИЕ

Похлупакът на ковчега черен –
той единствен стряха ще ми бъде:
тъй си мислех примерен и верен
на каквото ми съдба отсъди.

Не запомних бащин дом и свои,
всичко във едничък ден изчезна:
охолност, старинните покои,
милите ми – сринаха се в бездна.

Заживях на скитник аз живота
със дълбока скрита жал безкрайна.
А множи ми се, расте имота:
и най-грозната да виждам тайна.

Опознах аз зверове край себе.
Влачих се години по чужбина.
Болка радост от душа изтреби.
Раснат мъките ми, ден не мина.

Върнах се, очи си да затворя
във страната родна, край вълшебен,
пак това гъмжило дребни хора,
свят объркан, сбъркан, непотребен.

Няма радост в труд, човешка слога.
Прасък от тоягите на слепи...
И измолих кътче аз от бога.
Сврях се. Чувам: „Бяга! Пак се цепи...“

А не е то къщица в полето,
где свободно може да се диша,
храм – да бъде и колиба, – гдето
бог що шепне ми аз да допиша.

Общи дом, съжители случайни,
в хан на кръстопът разнообразе,
пътници с едни и същи тайни
и със колкото желайш омрази...

Ни на косъм повече не може!
То орисано ми – що да сторя?
Тук ли съдено ми е, о боже,
аз очи печални да затворя?

ВЪРХОВНО ЩАСТИЕ

Зле тоз път недъгът ме улучи,
с косъм за живота се държа.
Като престаряло болно куче
ден и нощ безпомощно лежа.

Мяркат ми се в образи подвижни
изживени в грижи, в радост дни –
в грижи и все пак така безгрижни,
в радост – без цена на младини.

И постигам щастьето върховно –
днес едвам: защо съдбата в мрак
скрила е познаньето отровно –
кой кога ще свърши дни и как?

Ако всеки знаеше си края,
точно във кой ден ще догори,
би ли радости познал – не зная –
и най-силният човек дори.

ЖЕЛАНИЕ

Боли, догарям. Немощен лежа.
Отдавна съм готов и чакам края.
Уж някакви юзди и аз държа –
уви... Сега едвам аз всичко зная.

Но дигнал съм глава, да видя пак
от своята бърлога планината.
Виелица я тули в млечен мрак,
светът се с вой във пропасти премята.

Настръхвам и затварят се очи.
И виждам се във гроба. Вечност цяла
във студ и мрак леж кротко и мълчи...
Виелице, да си се ненавяла!

И ново се желане буди в мен:
да си замина аз през есен ясна,
да бъде слънчев сетният ми ден
и с кървавий му залез да угасна.

Ръка да се не свива на пестник
и моята изстрадала душица
да отнесе със себе плахий клик
на закъсняла към гнездото птица.

И стап ли чука паплач от слепци,
где всеки пратеник господен стене,
да трепкат богородични конци
между звездите божии и мене.

РАЗГОВОР С ОГЛЕДАЛОТО

Огледало ли днес доближа,
в гльбината му искрена взрян,
о, разбирам: не знай то лъжа!
Ще се плаща последната дан.

Колко скоро до края дойде!
Сън – безумно честитите дни!
Отлетяха – кога и къде?
Днес сте спомени вий, младини!

– Как изплашен е погледът, спрял
върху теб от оназ глъбина!
Може би от години неспал,
не човек е то – развалина.

– Злополучен другар, аз те знам,
но ти толкова си променен,
че откривам чертите едвам
на нещастника, който е в мен.

Где е буйната твоя коса?
Где са пълните с радост очи?
Где усмивката? Виж, и гласа –
и той друг... Замълчи, замълчи!

– В плен живял съм при своите аз
и в изгнане от свои се крих.
В злополучен завърнах се час
и горчивата чаша допих.

– Та най-жалкият лъ̀ла в тоз край
е по-нужен от тебе, по-скъп.
В нищета и в недъзи дотрай
да опитват завистници зъб...

Не останал е помен от теб!
Роб на варвари – царствен поет!
Що? Порфира? Разчепкана дреб.
Що? Корона – таз кофа за смет?

– Огледало ли днес доближа,
в глъбината му искрена взрян,
о, разбирам: не знай то лъжа!
Ще се плаща последната дан.

АЗ СИ ЗАМИНАВАМ, СКЪПА МОЯ,
доброявам може би днес дни;
морен, скоро ще напусна боя,
който водил съм до старини.

Жал ми е, че този свят оставам
още по-несъвършен и лош:
Бога у човека не познавам:
гдето да погледнеш – святка нож.

Аз едничък само нож признавам:
който е над мене в този миг –
и на славний майстор се отдавам
да ме реже – без да чуйте вик.

С мене е най-скъпата утеха –
ти, другарко, ти, душа светà!
С тебе и под болничната стреха
щеороня в есен аз листа.

Ако се и този път размине,
ако се прескочи гроба пак,
туй, което у човека гине,
и у мен догаря. Пъпли мрак.

Включено в глава IX на поемата „Среща със смъртта“

ПРИ МЕН ПРЕЗ ВСЯКО ВРЕМЕ ИДЕ
тоз, който иска да ме види:
приятел, свой ли. Часове
приказваме: що не ни тежва:
по всички ний сме върхове;
но болката ни миг не секва.
Смрачи ли се, не съм аз сам:
наоколо ми е душата,
която с мен дели съдбата –
най-скъпия човек, що знам
през своите дене несретни.
Облечена се свие тя.
Щом шавна – лампата ми светне.
И рони чудните цветя
на сестринско сърце над мене:
„Какво ми ти е?“ – шепот стене
и бедна, цялата трепти.
Пресрещам мъката голяма:
„Недей се тъй разсипва ти,
почивай, мила, нищо няма.“
През месеци над мен е бдела –
резнà и нея острий нож,
дял преголям и тя е взела.

Така за мене се грижѝ,
че и на Онзи свят – о, мила,
дълг на сърце ми ще тежи.
И таз, коя ме е родила,
не стори повече за мен.
Затуй една молитва стѐна,
гасней ли, пали ли се ден:
„Бъди ми ти благословена!“

Глава XIV от поемата
„Среща със смъртта“

ПРЕЗ ВЕЧЕН ПЛАМ

Щом на душа си очите отворите –
празник, най-светлий ви празник в света:
лесно застигнали бихте в просторите
смайващи образи на вечността.

Ето пространството, цяло отворено!
Там ще откриете в звездния дъжд
много познато вам вече – повторено,
в пламен пречистено! И не еднъж!

Знай ли и Бог колко пъти било е то?
Време, пространство... Слънцата без брой...
Сам ли, последен път, вашето с моето
в своята работа смесил е Той.

Има ли чет колко пъти Земята ни
(наша ли? Ти ли си, аз ли съм там?)
с тез планини, на вразите ни смятани,
и океани – превръща се в плам?

Време, пространство... От века до века ли?
Мирове Божии – дребни искри...
Българи, доста сме хленчили, крекали!
Гледайте! Свои! Разумни! Добри!
Хубави! Светли! Велики дори!

ДУМИ ЗА КИРИЛ ХРИСТОВ

РЕДОВЕ ОТ БИОГРАФИЯТА

Кирил Христов е роден на 23 юни 1875 г. в Стара Загора. Баща му по професия е търговец. Първоначално учи в родния си град, след което продължава образованието си в Самоков, Търново (дн. Велико Търново) и София. Като юноша желае да стане моряк и след като през 1895 г. спечелва стипендия, постъпва в Морското училище в гр. Триест (Италия). Скоро разбира, че интересите му са в друга посока, и се насочва към изучаването на италианската литература. Запознава се с нейните най-видни представители – от Данте Алигиери до Дж. Леопарди, Дж. Кардучи, Л. Стекети и др.

Без да завърши Морското училище, напуска го и се завръща в България. Жаждата за знания не го оставя на мира и отново потегля за чужбина. Установява се в Неапол, след което се премества в Лайпциг.

От 1900 г. е в България и получава назначение като учител в Шумен. След година е библиотекар във Висшето училище в София (днес Софийски университет „Св. Климент Охридски“). Установява близки контакти с писателя Антон Страшимиров и заедно с него пристъпват към издаването на сп. „Наш живот“ (септември 1901 – октомври 1902, септември 1906 – юни 1907 и ноември 1911 – октомври 1912). Списанието излиза месечно и помества художествени произведения и литературна критика. Привлича в редакционния си колектив и други видни представители на българската литература – Стоян Михайловски, Георги П. Стаматов, Ст. Руневски, Д. Страшимиров и пр. Негови сътрудници са Цанко Церковски, Пейо К. Яворов, Теодор Траянов, Трифон Кунев, Георги Райчев, Йордан Йовков и др. Помества кри-

тика за творчеството на писателите и поетите Любен Каравелов, Христо Ботев, Иван Вазов, както и на някои чужди автори – Й. В. Гьоте, Л. Андреев и пр. (по-скоро на преводи на техни произведения на български език). Първоначално отстоява позициите на критическия реализъм, но после се увлича от някои тогавашни модернистични течения и се стреми да се превърне в трибуна на българския символизъм.

След обявяването на Балканската война 1912–1913 г. Кирил Христов е изпратен като военен кореспондент на фронта. Същата длъжност изпълнява и през последвалата Междусъюзническа война 1913 г. и след въвличането на България в Първата световна война (октомври 1915 – септември 1918). В промеждутъка между Съюзническата и Първата световна война известно време прекарва в Германия и Франция.

Като военен кореспондент сътрудничи главно на официалното издание на Министерството на войната – в. „Военни известия".

Краят на световната война го заварва без определени планове за бъдещето. Смятайки за безполезно пребиваването в България, през 1922 г. доброволно я напуска и отново се озовава в Германия. Назначен е за ръководител на Семинара по български език и литература към Лайпцигския университет. От там през 1930 г. се премества в Чехословакия и се занимава с организирането на свободни курсове по български език и литература към Пражкия университет.

Завръща се в България през 1938 г., когато вече е в напреднала възраст и с разклатено здраве. Последните години от живота си прекарва в София, където и умира на 7 ноември 1944 г. По-значителната му изява през този период е участието му в живота на Съюза на българските писатели, за чийто председател е избран.

Литературната му дейност датира още в края на XIX в. Най-напред публикува някои преводи на творби от С. Я. Надсон и А. А. Плещеев. Първото му стихотворение „Върти лопатата, върти" се появява на страниците на сп. „Дело" (1895). През следващите години сътрудничи на голям брой периодични издания. Установява приятелски контакти с литературния кръг „Мисъл", но поради несъгласия с неговата линия след няколко години скъсва отношенията си с него.

От началото на XX в. се утвърждава като един от най-големите майстори на интимната и пейзажната българска литература. Една след друга излизат стихосбирките му „Песни и въздишки" (1896), „Трепети" (1897), „Вечерни сенки" (1899) и „На кръстопът" (1901). През 1903 г. прави подбор на най-хубавите си стихотворения в отделна стихосбирка „Избрани стихотворения". Няколко години по-късно се появява и стихосбирката му „Самодивска китка".

По време на войните 1912–1913 и 1915–1918 г. на преден план в полезрението му са подвизите на българския войник, които той лично наблюдава, бидейки на фронта. На проявените от българите юначни подвизи на бойното поле посвещава голям брой свои стихотворения.

След края на световната война по-значителната му лирична творба е цикълът сонети „Каменният блян на Прага" (1932), както и епическата му поема „Чеда на Балкана" (1928). Обръща поглед и към друг литературен жанр – прозата. Пише романите „Тъмни зори" (1920) и „Мечтатели" (1925). По-голяма художествена стойност обаче имат пътеписите и мемоарите му. Свидетел на жестоките бомбардировки на столицата, предприети от авиациите на САЩ и Великобритания в края на 1943 и началото на 1944 г., под перото му излиза съчинението „Затрупана София", в което пресъздава личните си впечатления от изживяната от столичани трагедия.

Кирил Христов е автор и на редица драми, сред които най-ярко се отличава „Боян Магесникът", посветена на епохата на Първото българско царство и която е играна с успех в Народния театър (1911).

Дълги години поетът води свой дневник „Времена и съвременници", в който са описани голям брой случки из историята на новата българска литература, за живота на някои от нейните представители и пр.

Поетът не прекъсва и преводаческата си дейност чак до края на своя живот. Превежда произведения на изтъкнати представители от руската, немската и английската литература.

МИЛЕН КУМАНОВ

КИРИЛ ХРИСТОВ

Самотен вълшебен кораб сред блясъка на едно море, къпано от изобилни слънчеви лъчи. На кораба бурно веселие: музика свири там, веселят се, насядали около масите, отрупани с разни напитки. И цветя, много цветя, тропически растения, окичват палубата на тоя кораб.

Винаги съм си представял Кирил Христов на един такъв кораб и винаги аз го виждам да взема най-голям дял в пиршеството, опиянен от водния блясък, от люшкането на кораба и от своите младини!

И сякаш аз дочувам от там неговата дръзка песен, тъй нага и тъй съблазнителна:

Прости, мъртвило, роден край, прости!
Пред мене нов живот се днес открива,
с нов трепет се сърцето ми опива,
и моят дух неудържим лети
към щастие – към бури и вълненйя!
Пиян съм аз от моите младини!
Тъй хубаво е всичко окол мене!
Жени и вино! Вино и жени!

Корабът извива край коралови острови и цветни рифове, блестят многоцветните люспи на морето и малки водни птици прехвърлят над повърхността и цепят водни пръски...

Сам Кирил Христов тъй описва своето опиянено пътешествие по пътя на младостта:

Потекоха като насъне дните,
понися се скиталец по светът,
че млад бе той: морето и вълните
не можеше да гледа от брегът.

Замина той – и за всегда замина
по непознати крайща и земи –
но вред намери весела дружина,
но вред намери вино и моми.

Кирил Христов запя, шеметно опиянен от своята младост, че е безумно да се пилее дори ден, незживян в щастие. И той потърси своето щастие в чувствените наслади, в опиянението и в страстта и най-вече – в красотата.

Ако русите наподобяват своя Балмонт на кипящото шампанско, аз бих сравнил Кирил Христов само със старото нашенско отлежало черно вино – гъсто и зашеметително – което удря направо в главата и в сърцето...

Такива са и Кирил-Христовите песни – демонично-страстни и опияняващи със силата на чувството си. До него никой не беше писал такива стихове, които клокочат от неукротим живот и луда страст и лъхат дъх на зряла пшеница.

Кирил никой не го научи на тая песен, той не тръгна подир никого; напротив, когато той се яви със своите „Песни и въздишки" и по-късно с „Трепети", намираше се в едно време, когато се пееше само на граждански мотиви и неговият егоистичен индивидуализъм беше един дързък протест против царящата социална поезия:

Аз казвал съм си сам: „Песните ти са чужди
за българина: те са подигравка днес!
Народът бедствува! О, пей за черни нужди!
Пей, ако има в теб гражданска съвест и чест!"
Но, Боже, заслепи ме да не виждам ясно,
че преброени дни живей туй племе бясно
и че престъпно е да спрем дори за ден
да бъде роб честит тоз, кой е роб роден.

Изглежда, че е имало твърде много истина в звучния манифест на епикурееца поет, защото бързо обществото посрещна с възторг новото верую в поезията и приветства твореца му.

* * *

Стихът на Кирил Христов е елегантен, изпъстрен с перли от художествени картини и музикален; той действа упоително, моментално и обхваща всецяло четеца. К. Христов владее магията на очарователния български стих. Неговите стихове са пластично изваяни от чист, блестящ мрамор, който няма да потъмнее; те дишат страстта на свежа женска плът и са напоени с гъст парфюм, който опива като хашиш: вие се намирате сред страстни видения, които нашепват за опияняващи наслади:

Да ме убие!... Нека!... Остави ме!...
Очите!... Още!... Та не крий лице!...
И хубавицата, що подлуди ме,
аз грабнах на ръце.

И тез очи безумно-сладострастни
със хиляди целувки аз покрих,
и в устните ѝ трепетни, безгласни
аз своите устни впих.

(„Черните очи")

Жената – ето източника на вдъхновение за К. Христов; жената – не символ, не дух, а жената с изяществото на формите и безумния електрически ток в очите; жената, която разкрива балдахина и се открoява пред вас както на Праксител: във всичката си нагота и чарующа прелест.

Кирил Христов е певец на жената – и не на жената домакиня, майка или другарка, а на жената любовница – куртизанката с пламтяща плът. И право се отбеляза на времето за него, че напомня ония поети от Италианския ренесанс, които имаха меч до своята писмена маса и които отиваха да се бият за една жена, след като са написали един сонет за нейните очи.

Едничък поглед твой – и Божието слънце
с мистериите си духа ми озари;
аз виждам, о, жена, във мъничкото зрънце
цвят огненочервен като гори.

Никой от нашите поети не е извајал по-художествен паметник на жената от Кирил Христов, защото никой не и е опознал нея тъй близко, както той.

Вазов почти не се занимава с нея – той тъй несръчно изпя няколко любовни песни; Пенчо Славейков само я бленуваше и държеше на недосегаема висота, а Яворов само се измъчваше от нея и в жажда за нея, когато Кирил Христов разкри всичките ѝ красоти и се упои до шеметност...

* * *

Наред с пластичността в описване на красивото у жената и чувствата си към нея, Кирил Христов е и художник пейзажист от първа величина. Той издебва природата в най-пленителните кътове, когато е пълна с настроение, и долавя най-нежните ѝ нюанси. Неговите песни са малки импресионистични пейзажи, облъхнати от една мекота, която пленява и създава силно настроение. Например „Късно лято“:

Лист първа отранила бука крьстата,
полюшна се, цяла настръхна;
глух ропот изпълни за миг самотата
и татък в горите заглъхна.

Тъй тихо е! Сякаш не искат през есен
зефири листа с листи да свадат.
Самотно над своята бездна надвесен
изглежда кат спрял водопадът.

По-пластично малцина от нашите художници биха могли да нарисуват на платно тази пълна с настроение картина, в която има толкова лекота във въздуха и толкова плътност във водата – сякаш замръзнала на водопад.

Или пък тая разкошна, пълна с фееричен блясък картина, която се очертава в стихотворението „Утро край морето“:

Звездите гаснат в дъжд от изумруди.
Тъй бавно татък слънцето изгря.
Блестят далеч в пустинното море
рибарски лодки – леки пеперуди.

Това е една дивно поетична картина, за платно на която поетът е имал звездното небе и сънено море. И както те са необятни, тъй необятен е бил и размахът, който е можал с толкова изкуство да побере цялата тая пленителна картина в такъв малък фокус.

До какво съвършенство в пластиката на импресионистичния пейзаж е достигнал Кирил Христов, може да се схване от малката оная песен „Оставена“, найценния бисер в нашата импресионистична поезия, която никой не е можал да постигне, нито пък има изгледи, че скоро ще бъде постигната:

Във мрежа вързари петната на рой
притихнали врани.
Тъй бавно в алеи със шума постлани
изгуби се той!

Над нея листец закъснял се отрони,
невиден, нечут –
и сякаш припада безпаметен студ
от голите клони.

Само един голям художник, един тънък естет може да създаде такава перла от една такава малка песен, в която да вложи толкова много настроение.

Нашите „новатори“ и „модернисти“, автори на цели сбирки безкръвни каканижения и бледословни драскотини по вестници и списания, ако имат поне малко усет към красивото, могат да разберат що значи импресионизъм в изкуството и що – чистота на стиха...

Защото напоследък в литературата ни като скакалци налетяха рояк непознати творци и тълкуватели на някакво ново изкуство, които с един безподобен цинизъм се силят чрез безсрамни взаимни хвалби и отрицание на всичко останало да се наложат за носители и първи лястовички на истинско изкуство, опасвайки като гъсеници най-нежните клонки на това изкуство. За тази си цел те убиват всяка индивидуалност на българската поезия със свеждането ѝ до едно бледно подражание най-вече на френската, като я лишават от всеки неин облик и характер, с което се достигало до пълно унифициране на изкуството... Това е последната дума на веруюто на побърканите понятия, зад което ясно прозира една кристализирана душевна нищета и творческо безсилие, защото унифициране според тях значи обезличаване.

* * *

Кирил Христов се яви привърженик на крайния индивидуализъм в изкуството. Той запя за своето лично Аз и го въздигна тъй високо, както никой от нашите поети – дори и Пенчо Славейков, който минаваше за най-голям индивидуалист.

Сборникът му „Избрани стихотворения" наброява немалко стихове, като „Призраци", „Родил съм се – ще карам", „Поет", „Сонет" и др., в които поетът с едно унищожаващо пренебрежение към тия, които го заобикалят, хвърли в лицето им най-дръзкото за времето предизвикателство:

Генералисимус, тъни в злато:
ти призрак блед си – не за тебе, не:
за мен ще спомнят всякога, когато
за славни българи се помене.

(„Призраци")

Това беше първата ръкавица, която бе хвърлена на мнозинството и която причини първото му скарване с него. Но това не отрезви ни най-малко опиянения от своя бърз успех и от шеметите на младостта поет.

Кирил почти докрай остана същият краен индивидуалист, скаран с оная многоглава и многоуста хидра, тъй кротка, когато я галят и ѝ се нагаждат, а тъй свирепа, когато я унижат или ѝ кажат истината в очите, наречена общество.

Съвършенство на това свое творчество, пълно кристализиране на мисъл и форма поетът достигна в най-изящните от своите стихове, наречени „Царски сонети", които са в нашата поезия отъналите в блясък и пъстрота химни на индивидуалния дух:

Източник, който първи път говори;
крило, що трепна в сведени листа;
цветец безимен, който се отвори
и свети – аз съм! В мене е света!

Със мене е родена пролетта
в долините и ледниците горе,
във мене са небесните простори,
денят им безпределен и нощта.

Чрез мене неизменно и превратно
в живот и смърт. Напред или обратно
повърна – всичко в миг преодолел!

Аз цялост съм! Богатство без предел!
Аз – прахолинка светлина, без цел
залутана, и слънце необятно!

Естествено, поетът не остана докрай на тоя пиедестал. През настъпилите войни, които сляха големи и малки в едно, той – по силата на своя необуздан темперамент – беше също въвлечен във вихъра на войната, която му откри дивни ценности в душата на българина. Твърдият дух на българина, който понасяше

всичкия ужас на войната без ропот, без въздишка, с тържествено безмълвие и самосъзнание, буди у поета умиление и смирена почит пред великите безименници:

Виж тъмний българин, обрьгнал на смеха
на чужденеца! Виж – твърдиня на духа!
Какво величие таило се е в тоя
безимен селянин! Виж как е тих героя!

Здравият смисъл на българина, неговият трезв дух и безшумно творчество, в друго едно стихотворение – „Силата на българина" – поетът е изразил с живи, пропити със синовна любов стихове. К. Х. дотогава твърде малко се вглеждаше в простия народ и още по-малко добродетелите на последния бяха предмет на неговото творчество. Като разкаян син поетът се върна към тоя пренебрегнат дотогава олтар и коленопреклонно му въздаде неговото:

О, как многообразно Бог
дарил ни е народа!

А след това Кирил Христов написа няколко стихотворни сбирки – „Към Цариград", „На нож", „Победни песни", сборника разкази „Огнен път" и драмата „Старият воин", с които възпя на една висока гама героизма и здравия смисъл на българина.

* * *

Кирил Христов – чудодейният резач на лирични изумруди – както го нарича Ст. Михайловски, – пламенният поет на еротичната лирика у нас, в последните няколко години биде откъснат, вследствие на събитията, от оня начин на писане, който му създаде име и чрез който той ще живее в бъдеще като един от първите художници на българското слово.

Експанзивен и пламенен темперамент, какъвто е и в своята лирика, той не можеше да се не увлече във вихъра, който увлече цял народ. Епичните дни, които преживя българският народ от Балканската война досега, измениха и развитието на литературата. Както нормалния живот в страната и нормалният вървеж на литературата – в която най-вече от всички изкуства се отрази войната – прекъсна, за да избие в по-друга насока, която съответства на живота, който преживява страната. Несъмнено, че това бе такова силно сътресение за литературата ни, каквото бе и за нацията. И в целия тоя обрат в нашата литература, доколкото изобщо тя се прояви през тия бурни времена, имаше една тясна връзка с етапите, които преминаваше самата война.

Започната с едно голямо въодушевление, с един вихрен полет и с една бурна шеметност, войната не можеше да не даде своя отпечатък и на поезията ни през нея. Тая поезия в по-сериозната си проява носи в себе си тия елементи на шеметност и неустановеност. Нещо бурно, стихийно движи нейните чувства. Боите, с които си служи, са ярки, тоновете – кресливи. Тя се стреми да върви наред със събитията, дори се стреми да ги изпреварва – да предизвестява. Тя поиска да бъде отклик на всеки велик момент в новата ни история, на всеки народен клик, на всеки негов стон.

Дните на велики събития, които преживяваше нацията, вихрено я увлякоха със себе си. И там бе неустойката на нашата поезия, което се отрази и върху стиховете на Кирил Христов. Както събитията, които се раждаха днес и на другия ден трябваше да отстъпят място на други, и поезията ни стана кратковременна – еднодневна.

Както повечето ни поети през това време, и Кирил Христов се отдаваше на моментното, увличаше се, екзалтираше се. И както се изразява Белински, голямата част от стиховете през войната добиха цената на „риторика в стихове", макар че един от нашите критични писатели, още докато се водеше войната, се из-

рази, че тая поезия турила ръка върху пулса на българския народ, който – уви – биеше твърде неравномерно...

Действително, българската поезия имаше нужда да се повърне малко към народа, да се облъхне от широтата на родните полета, да вдъхне повече от бодрия горски и планински въздух и да се вживее повече в здравото чувство на българския народ, защото нашата поезия – както и сега прави опити – се беше откъснала от живота и крайно индивидуализирана, беше отвлечена далеко някъде в тесните кулички на нейните творци, по-тесни и от душите им, където здравият роден лъх слабо можеше да проникне.

Но тая поезия не се всмука дълбоко от жизнените сокове, които в цялата си широта можаха да ѝ дадат народното тържество и народната тъга. Многообразието и разноликостта на войната не бяха доловени от нашите поети. В техните съчинения се долавя повече пукотът на гранатите, гърмежът на шрапнелите, но не и дълбокият смисъл на самото дело, нито нежните интимни чувства, породени от ужаса или от величието на войната.

Естествено, Кирил Христов през войната написа стихове, които ще останат да живеят наред с най-ценните му лирически произведения, но голямата останала част, както и у другите ни поети, ще останат като документи за неговото творчество и за характеристика на настроението през епохата на войните, отколкото като художествени произведения, без да е необходимо, разбира се, да бъде така жестоко отричан заради тях, както сториха някои от нашите критици.

Защото дните на тъмен живот, които ние сега живеем, ще минат. Ще се улегнат тъмите по ъглите и низините на нашите души – и златният блясък на едно трезво съзнание ще озари нас всички ни, които сега слепеем с поглед, забулен от дребничността и от народния трагизъм.

Тогава ще настанат спокойните дни на бъдещето, което ще прецени най-справедливо и вярно всичко, което ние в заслепение възхваляваме или в озлобение отричаме. Освободени от жестокото провидение, което тежи на нашите дни и на нашите съвести, бъдните поколения ще кажат своята безпристрастна преценка и за Кирил Христов, тъй много отричаван напоследък, който въпреки всичко вдига своята пълна с едно ясно самосъзнание, спокойно-философска наздравица:

Другари по съдба, да дигнем пълни чаши –
да пийм за род, призван в добро да израсте!
Да пийм за внуците на враговете наши:
нас, огорчените, ще спомнят с гордост те!

ХР. ЦАНКОВ

ЛИРИЧЕСКОТО ЦАРСТВО НА КИРИЛ ХРИСТОВ

Трудно е с няколко думи да се определи мястото и значението на Кирил Христов в историята на националната ни култура. Неговият път е непрекъснати зигзаги на обществено поведение, на идейни лутания, блъскане от едни противоречия в други. От краен шовинизъм до национален нихилизъм, от идеализма на социалистическите увлечения до пълно отричане на социалните и обществени идеали, от расизма и фройдизма до антифашизма, от възторжени химни на славянството до преклонение пред милитаризма и прусащината на кайзерова Германия. Списъкът на неговите идейни противоречия може да бъде още много продължен. Но ако търсим Кирил Христов в идеологическите измерения, то значи да не видим нищо от него, образът му се разпилява, раздробява се на безброй малки части без значение и стойност. В областта на идеологията и морала, на мисълта и философията той е дребен и незначителен, тук всичките му опити и амбиции обикновено завършват с провали. Само в една област Кирил Христов си остава неизменно голяма величина, фигура с голяма стойност – лириката. Тук е неговото царство, тук той властва, тук се нарежда между първенците на българската литература.

Кирил Христов е роден лирик, без мярка лирик. Всичко, до което се докосне, у него се превръща в лирично изживяване, в поезия. Субективен във всичко – в мисленето, в общественото си поведение, в отношенията си със съвременниците, в идеологията, в политиката и т. н., – той не може да се издигне до един обективен критерий, обективна мярка за света. Но в поезията тая субективност се оказва преимущество, благо, безценно

качество. Това негово качество го направи през 90-те години на XIX в. един от първите лирици на времето, може би първия лирик. Както казва тогава за него Пенчо Славейков, той пее за това, което чувства и преживява, а не за това, което мисли. Трябва да се върнем в епохата на 90-те години, за да видим какво може да означава това в развитието на българската поезия.

90-те години на XIX в. са една сложна и интересна епоха в нашата история. България все още живее с надеждите за национално обединение, за пълнокръвен национален живот. Още е жив споменът от революционните освободителни борби, жива е паметта на героите и мъчениците на националноосвободителното движение. Но в същото време младата държава е още неуредена, обществените отношения са нерегулирани, в управлението и обществения живот съществува хаос. Закъснялото развитие на нацията предизвиква странни парадокси. От една страна, ужасяваща бедност и мизерия, от друга – високи духовни пориви; от една страна, големи културни амбиции, от друга – жалко равнище на икономическото благосъстояние; от една страна, голям размах и подем на културното строителство, от друга – развихряне на низки страсти, егоизъм, долнопробна журналистика, грубост и интересчийство в политиката, алчност и стремеж към забогатяване на всяка цена. От една страна, светли, възвишени характери, от друга – тъмни герои на епохата, неподбиращи средства за лично преуспяване. Вълците на първоначалното натрупване са излезли на историческата сцена.

Всичко това поддържа висок тонус на идейно напрежение в интелигенцията, предизвиква граждански вълнения и чувства, заангажира съзнанието с морална отговорност за съдбата на нацията. В огромното си мнозинство младата българска интелигенция е увлечена в социалистическите и народническите идеи. Сложните и противоречиви настроения на епохата намират естествен израз в социалната поезия, „възникнала под влия-

ние на икономическата ломка и на руската народнишка литература, вапсана при това с боята на социалистическите увлечения"[1]. Не само младата, но и почти цялата поезия на времето е изпълнена с граждански чувства и копнежи, носи печата на обществените борби – а тук основният тон е реторичният. Характерното за тази поезия са патосът и елегията, възвишената мъглявост, алегоричността и смътната революционна символика. Тая поезия е наследница на революционната възрожденска литература и продължава нейните традиции в една нова обстановка. Тя отразява масовите чувства, колективните настроения.

И изведнъж в тая обстановка се появява един поет, който дръзко и надменно заявява за правата на сърцето. Той пее за любов, за сладострастни въздишки, за майски копнежи. С неприличен смях отхвърля всички условности на времето, безпардонно потъпква конвенционалността на обществения жаргон, отрича гражданските идеали, социалните миражи, гаври се с моралните представи на своите съвременници:

Живот разумен, слава, идеали? –
Таз стара песен днес ми се не пей:
със нея – струва ми се – днес се хвали
тоз само, кой не знае да живей.

О, бягайте, идете вие там –
при ваште идеали вий идете...
А мене ме на мира оставете
да поживея, както аз си знам.

Да, във безумства, вихрени наслади
аз ще преваря погребалний звън,
но ще прахосам своите сили млади
във най-разкошен, в дивен райски сън!

[1] Георги Бакалов. „Бягство от живота", сп. „Съвременник", 1909, кн. 7.

Пред смаяния поглед на своите съвременници той се появява като пиян от жизнени сили варварин, който не се интересува от нищо, налага се с бруталността на своята виталност, като млад езичник, за когото няма по-голяма радост от тая да усеща с всичките си сетива насладите на ликуващия божи мир. Той не се свени да излага на показ най-тайните ъгли на душата си, да поетизира еротичните влечения на плътта, той не познава чувството на срам, както дивакът не се срамува от голотата си. Той иска само да живее, да се наслаждава, да се докосне до всички неща, които носят радост на сетивата:

Живот, вълненийя искам аз, вълненийя!
Летете, буйни дни,
летете кат насъне вий пред мене!
Аудейте, младини!

Един страстен темперамент, примитивен, без въображение, без спомени, без минало. Само настоящето, само „днес" цъфти за него. В жилите му гори някакъв атавистичен огън, опиянение от живота на някакви диви прадеди. Той е гол в чувствата и страстта си, сякаш е отхвърлил всички пластове на цивилизацията, всички етикети на традицията. Сякаш над главата му са минали всички времена на историята, всички векове на културата и той се изправя като някой свой далечен предшественик, който броди сред упойващите миризми на природата, оставен на инстинктите си за живот, на здравите си мускули, на тънкия си слух, на изостреното си обоняние. Той посяга на всичко, каквото му харесва, защото още не знае какво е позволено и какво – не. Неговите импулси са поетично цинични, той не познава чувството за срам и душата му се разхожда гола сред хората. Той сякаш не познава всички ония мрежи на обществото, които ни уплитат, които усложняват намеренията ни, правят ни скрити и лицемерни, налагат ни да прикриваме с разни многоцветни парцали тай-

ните си желания. Неговите желания са очарователно безсрамни, неговият егоизъм е дивашки наивен. Д-р Кръстев му пише: „Твоят егоизъм не е нищо по-голямо от нашия, хорския въобще, но ти не го мачкаш, което ние правим с болка често.“ Как да го „мачка“! Та на него не му идва наум, че желанията могат да се прикриват, че чувствата могат да бъдат срамотни, че в обществото, сред хората, ние не сме свободни, не можем да изповядваме най-тайните преживявания на душата и плътта.

Неговите „Пиппина“, „Черните очи“, „В една наленска градина“ и др. са драматизации на любовната игра. Тук страстта е девствена, чиста, цяла и неусложнена, такава, каквато я виждаме в природата – сладострастна забава, неудържимо привличане. Съзнанието е помътено и потиснато, заповядано му е да мълчи: властва непобедимият инстинкт, волята на природата за съединение.

Наивната циничност на тия картини ни кара да си представяме, че сме попаднали в някое скрито кътче на природата и наблюдаваме непозволени нейни тайни. Това мощно привличане на плътта, тая натуралистична голота на инстинкта за живот, тоя могъщ трепет на всички сетива ни връщат към някакви първоизточници на нашето съществуване, към най-древните сили, към прастарите основания на живота. Тук има изобилие на живот, преливане на жизнена енергия, аморализъм на природата, която две пари не дава за нашите норми, за нашите рационални основания, за картонените постройки на нашия морал; която с лекота и безгрижие си взима всичко, което ѝ принадлежи, всичко, което ѝ потрябва от нас, без да се съобразява с надеждите ни, с отчаянието ни, с вярата ни в духа и разума.

Кирил Христов имаше дързостта да се надсмее не само над идеалите, нравствените вълнения и етични представи на своите съвременници, но и да отхвърли всякакви задължения към родината. На него тогава му е сякаш чуждо патриотичното чувство, сякаш не е откърмен с приказки и предания за родното място, с песните на майка си, с топлотата на бащината стряха. Той е от друга раса, от расата на древните мореплаватели и пирати, скитниците по световните морета. Ненапразно първите му зрели стихотворения са „Морски сонети“, тая поезия за мъжките песни на моряците, за шума на морските бури, за скърцането на корабните въжета, за волния живот сред вълните. Него го привличат само хоризонтите, новите брегове, чуждите земи и хора. Неговото прочуто стихотворение „Скитник“ е поема за един такъв живот, за който няма тихо пристанище и роден кът, един живот, изпълнен с авантюри, с „весели дружини“, „жени и вино“, с вечна жажда за приключения и постоянна неудовлетвореност. За Кирил Христов неговата бедна и жалка родина е тясна, той я напуска „без жал“, за него тя е „мъртвило“. За него е хубаво там, където има бури и приключения, скитнишки живот по чужди небеса и съзвездия. За тоя номад няма нищо по-страшно от заседналия живот, от тежкия труд над почвата, от липсата на движение. Убива го неподвижността, еднообразието, неизменяемостта на декорацията, на пейзажа. Смисъла на живота той вижда само в постоянното движение и промяна, в постоянното търсене, във външното неспокойство. Нови земи, нови хора, нови лица, нова любов, нови авантюри – така до безкрайност, до пълно изчерпване на жизнените сили.

Еротичната поезия на Кирил Христов му донесе най-много популярност и слава. Неговото име винаги се свързва с представата за любовна лирика. В нашата литература той ѝ даде право на съществуване, той я санкционира, като я превърна от безплътно, мъгляво, общо място в поезията в реално чувство.

Любовта у Кирил Христов не е свързана с нищо платонично, лунно, сантиментално и възвишено. У него тя е нещо знойно, горещо, едно неудържимо привли-

чане на устните и телата. Лишен от историческа памет, той сякаш е лишен и от лична памет. За него миналото е сбор от случки и факти, но новата страст изтрива в съзнанието му всичко и той живее само с настоящето. Само с това, което може да се види, което е дадено на сетивата. Не е ли до него обектът на неговата страст, не възпламенява ли кръвта му, не бие ли сърцето му от желание, той няма какво да ни каже. Тогава сърцето му е празно, душата му е равнодушна. Когато говори за миналото, той става неинтересен и скучен, стиховете му стават вяли и отпуснати. Достатъчно е да бъде до него любимата жена, и сякаш стихът му се изпълва с кръв, с живот, със звуци и енергия.

Той трябва да чувства нейната плът, нейния поглед, иначе въображението му угасва. Той може да разбира само конкретното, непосредственото, всичко друго за него е вятър и мъгла. За него жената няма никакви тайни, не е никаква загадка, а само обект за обладаване. В неговата любов няма нищо съзерцателно, нищо мечтателно.[1] В едно стихотворение той казва:

Душа, о мила, търсех аз във тебе
съкровищница чиста на мечти.

Но това е само реторична фигура. Какво би направил с тая душа, щом страстта му угасне, щом се осъществи тайното намерение на природата? Тя престава да играе роля в живота му, не може да бъде извор на вълнения, на сладостно съзерцание, не може да разпалва въображението му с мечти по красота и съвършенство. Той е лишен от импулс към метафизичното, отвъдното, крайното. Щом изчезне привличането, желанието, свършва всякакъв живот, сърцето му е мъртво за любовта. Може да го съживи само ново желание. И така до безкрайност.

[1] Вж. Владимир Василев, „Мотиви из нашата любовна лирика", сборник „Мисъл", 1910.

У Лилиев жената е Ничия Никога, неизвестната, недостижимата. Тя е изплетена само от лъчи, от сенки и мечти, бяло видение сред лунните градини на бляновете, здрачен спомен. Тя е сякаш отвъдна, копнежът по нея е копнеж по отвъдното, по други светове. Ние се съмняваме дали тя съществува. Можем ли да си я представим реална, можем ли да си представим нейното тяло, нейното лице, нейните пулсиращи вени, цвета на очите?... Тя само пристъпва безшумно в сънищата и чертите ѝ се губят сред бели мъгли и тайнствени изпарения. Какво общо има тя с нашата груба действителност, с тоя зноен свят, където живеят Кирил-Христовите прелестни хищници с техните земни, сладострастни очертания, където живее Пиппина, огнената Розалия? В нашата поезия Лилиев и Кирил Христов са двата полюса на отношението към любовта и към жената. У Кирил Христов жената е само плът – грешна, сладостна, гъвкава, упойваща. У него жената е „трепетни устни", „безумно сладострастни очи", „топломраморни гърди". Обект на неговите мечтания е тя – „плътта на дълги си мечтания". У него тя е жизнерадостна, здрава, силна самка, която се отдава с упоение на любовната игра, дръзка, предизвикателна. Всяка мечтателност и меланхолност у нея би убила желанието. Тя трябва да бъде като него изпълнена с живот и енергия, палавата Пиппина, знойната Розалия.

От жената Кирил Христов иска тя да постави над всичко любовта, да бъде жрица, която свещенодейства, да превърне в олтар леглото на измяната. Той иска тя да забрави всичко на света: чувството за дълг, надежда за светли тихи дни, женската си чест и върховни задължения:

Аз клетва исках – клетва над главите
на рожбите ѝ – още същий ден
тя да презре чест, дълг за дни честити,
за да побегне с мен.

И за какво тая страшна клетва? За осъществяването на една страст. Какво ще получи тя в замяна на нейното престъпление спрямо своя женски дълг? – Поетовото горещо, лудо сърце – една съвсем ненадеждна гаранция. Защото той не може дълго да остане в робство на една страст. Тоя властен самец взема своето, където го намери, и по-нататък нищо не го занимава.

С егоизма на творческата личност той, както и на всичко, гледа на жената като на обект за творчество. Щом тя му е послужила за „една вълшебна песен", вече е изпълнила предназначението си. Тя е платила своя данък на изкуството, по-точно, дала е тая жертва, която се вгражда в основата на всяко дело. Д-р Кръстев му пише в едно писмо: „За теб жената не е нищо друго освен жена – нито е дори човек." Това е истина. Къде в своите стихове той се интересува от жената като личност със своя стойност? Неговата любов е едностранен стремеж, ние виждаме едната страна, неговите желания, неговите стремежи, неговите трепети. Тя е само пасивният обект, повече или по-малко привлекателен, но неодухотворен, ням, без психически живот, без ответни реакции. Между неговия и нейния психически мир не съществуват връзки и преливания. Тя може да причини страдания, може да измъчи, може да даде върховно блаженство, но винаги като общо, родово отношение. Тя е само вид, представителка на своя пол, но в неговата поезия не се е отделила още от природата, не е израснала до индивид. В един свой „царски сонет" той сякаш под напора на някакво атавистично чувство казва:

Вий за безумства сте ни завещани
от патриарсите на рода мой.
Къс път е вашия, но, о желани,
пресича нашия многажди той.

Тук говори древен варварин, чиято нееманципирана мисъл не може да диференцира стойностите на

своя имот – своите шатри, своите стада, своите жени и челяд. За него всичко има еднаква цена и животът му е невъзможен както без буйните му коне, така и без черноооките хубавици на неговия шатър.

За него няма по-висша ценност от здравето. Много интересно е отношението на тая елински жизнерадостна душа към чуждото страдание. С какво презрение говори той за болестта на Пенчо Славейков, това „болно, дърто дете", за „спарения дъх" на неговото легло на болник.[1] Една болест, която за Пенчо Славейков беше почти гордост, защото подхранва здравето на неговия дух. Но за Кирил Христов изкуството е само „ритмика на здравото свободно тяло".[2] За Леопарди той казва: „Леопарди никога не ми е допадал със своето черногледство, още по-малко със своя безрадостен живот."[3] Кирил Христов не познава състраданието. Най-голямата му гордост е тая, че е познал всички любовни сладости, че никога не са му липсвали женски ласки, че е имал всички „необходими" преживявания на волната, бодра и здрава младост. Той никога не допуска, че може да съществува силен, могъщ дух при тъжен и безрадостен живот. Според него страданието само осакатява душата, озлобява, превръща човека в нищожество.

Това е елински ужас от страданието и смъртта, елинска незаинтересуваност от трансцендентното. Той е тъй далеч от християнския култ към страданието, християнското състрадание и порив към отвъдното, безкрайното – че е просто смешно да слушаш неговите разсъждения за мистичното, за мистицизма, който при по-голямо старание сме щели да открием в неговите произведения. За тоя човек не съществува нищо

[1] Кирил Христов. „Пенчо Славейков", сп. „Българска мисъл", 1941, кн. 2.
[2] Пак там.
[3] Кирил Христов, по повод романа „Бездна", сп. „Българска мисъл", 1939, кн. 1.

друго освен земята, тук е неговият свят в даденото, чувствуемото. Отвъд усещането за съществувание за него е само нищото. Само природата, само страстите, само болката и насладата от съществуването са познаваемото за него битие.

Тук отново ни се натрапва сравнението с Лилиев. Когато виждаме Кирил Христов да гори в своя ад на желанията и страстите, ние си представяме бледосиния рай на целомъдрието и нравствената непорочност, до който се издига Лилиев. Николай Лилиев дойде при нас, за да ни облъхне с чаровете на платонизма и чистата духовност, да се саморазадае. Кирил Христов дойде, за да иска, да се налага, да властва. „Noli me tamgere, Maria!" („Не ме докосвай, Мария!") Лилиев не може да понесе дори нежните целомъдрени пръсти на вярващата жена! Кирил-Христовата чувствителност иска да се докосне до всички предмети на земята, да усети всички качества на съществуващото. „С уста в уста, до кърви прилепени – и цял живот така." Да имаха всички жени на света едно тяло, до което да се притиска, една уста, на която да отнема дъха, една утроба, която да оплоди! „Аз не разбирам, не греша и отминавам пак безгрешна", „Розалия, кога?", „Но божията безсърдечност не ме наказва със любов", „Пиян съм аз от своите младини и от девиза дръз, що нося с мене: Жени и вино! Вино и жени!", „Боже, твоята любов е мощна. Моите сестри са слаби, бледни", „Ах, хищнице драга!", „Възкръсват бавно в моряна памет случайно срещнати жени", „Легло ни нек не е благословено – то все пак е олтар". Възможен ли е тоя дует, не са ли това гласове от два свята, от две планети, които ще се разминат по своите орбити; думи, които сякаш са се срещнали случайно в звездните пространства? Тия гласове идат от най-горещите дълбини и най-светлите върхове – къде ще се срещнат? Единият е нежността на женствената всеотдайност, другият – грубостта на мъжката воля. Не знам дали при Лилиев може да се употреби думата любовна поезия, докато у Кирил Христов всеки несъмнен поетичен трепет е свързан с живата, волна и невъзпирана страст. Единият е крайна форма на нравствената изтънченост – непорочността на девата, ужасът от пола и повелите на природата, другият е крайна форма на жизненото начало. Но и двамата са дисхармония, страдание, танталова жажда, както всеки едностранчив стремеж, едностранчиво начало, както всяко търсене на единия край, на едната страна, на абсолюта в една посока. Както за Кирил-Христовите желания и жажда няма утоляване, няма отдъхване, няма край, а само едно бясно препускане към неизвестна цел, така и за Лилиев няма примирение със света, с материята, със закона на живота.

В нашата поезия те са два противоположни клона, две крайности на възприемане и чувстване на света. Две крайности, плодотворни като всяка крайност, пълни с надежди за поезията, разкриващи неочаквани хоризонти, неочаквани богатства и възможности в духовния живот на нацията. Защото те олицетворяват въобще двете крайни начала на човешката природа. У единия говори непобедимият глас на природата, вложила във всяко същество мощна воля за живот и власт, другият ни вее с ведрия полъх на духа, примиряващ се, издигащ се над желанията и греха. Сякаш всичко у Кирил Христов ни влече към материалното, към земнотелесните низини, към стихиите на пола; всичко у Лилиев ни издига плавно към светлото лице на човешката нравственост, към бялото чело на духа. Единият е беснуваща енергия, затворена в монадата на самоутвърждаващия се индивидуум, другият е молба за примирение и братство, обещание за най-висши етично-духовни наслади. В българската поезия няма по-отдалечени една от друга сфери от тях двамата – вечния светец и вечния грешник, възвишения целомъдреник и неистовия любовник, белия лебед и разярения мъжкар, Ариел и Калибан. Но за нашата поезия и двамата са благо: колкото по-дълбоко са в земята корените на единия и по-високи

нравствените полети на другия, толкова по-голяма е надеждата, че някога ще се обединят, ще се съединят в една личност, събрала в себе си в една хармония идеята и чувството, живота и идеала, природата и духа, земята и небето, обединила в себе си противоположностите, страданията на духа и страданията на тялото, една ренесансова личност, която познава и ада на страстите, и рая на духовността.

* * *

Едва ли друг български поет е пресъздавал с такава пластичност живота на природата, както Кирил Христов. В неговите природни картини всичко е точно възпроизведено, конкретно, всичко е вещество и движение, само материя, само цветове, шумове, форми. Тоя южен човек, тоя средиземноморски тип не познава нищо отвлечено и абстрактно, нищо от света на сенките и призраците. За него светът е само това, което може да се докосне, да се види, да се чуе; само това, което действа на неговата мощна, първобитна чувствителност. Всичко от материалния свят му прави впечатление, привлича го, вълнува го – шумът на листата и потоците, игрите на облаците, въздишките на вятъра, формата на корените, гласът на горите и водопадите, блясъкът на водата. Гласовете на природата са за него език, който разбира; той е в непрекъснат диалог с нея. Той сякаш се е превърнал в несъзнателен орган на природата, чрез който тя претворява своите качества в поезия. Не търсете у него символика, алегории; не мислете, че пейзажът за него е декор, форма за неговата философия, за неговите настроения. Не, него го вълнува просто многобагрието, многообразието, чудото на веществото. Това за него е радост, той сякаш с ликуване се потапя в тоя мир, за да го усети с всичките си сетива. В същото време като древен езичник, изправен пред чудесата на природата, той одухотворява

целия чувствен свят около себе си, несъзнателно се слива с него, диша с неговата хармония, чувства се негова частица. Най-обикновени наглед явления, които ние отминаваме, за него са пълни със значение. Да вземем първия пример, който ни е попаднал подръка:

Кацнала е пъстрокрила птичка
на тополата на гол вършец,
кацнала е и от ранно утро
пее, кърши сребърен гласец.

Слуша я тополата печално
и листце да пошуми не смей;
гол вършец се само кротко свежда
и певеца тихичко люлей.

В тая проста картина, каквито са всичките му песни с природни мотиви, е заключен един мир. Най-напред ние не можем да кажем дали е тъжна или весела, меланхолна или мажорна. Погледната от различни страни, тя може да предизвика различни настроения. Тук има един обективизъм и сухота, както в произведенията на природата. Поетът сякаш я е създал, без да мисли по-нататък какво може да означава, как ще я тълкуваме. Тук сякаш липсва субектът, той сякаш се е „разтворил" в изобразеното явление, не можем да го открием, да разберем настроението му, да разгадаем преценката му, присъдата му над това, което рисува. Но какво го интересува него, той е видял просто един „певец", който се залива от страст и се прехласва от собственото си изкуство, и една печална топола, която слуша замислено – това е всичко. А ние можем да открием още много други неща: тук има една съдба, а може би много сходни съдби. Тук има една драма и ние можем да ѝ дадем много тълкования, без да я изчерпим; ние можем да я обясняваме много пъти, без да сме сигурни, че сме я обяснили напълно. Кое е по-вълнуващо – дали самотата на певеца, или на печалното оголено дърво? Съзнава ли

тоя възторжен певец колко крехка е нишката на неговата съдба, колко безпомощен е сред опасностите, които го дебнат? А може би всъщност най-трогателна е закрилата на печалната топола, нейната замислена и тъжна нежност, може би тук е истинската драма? А каква песен „кърши" тоя сребърен глас – може би това е тържествуващ химн за мощта и покоряващата сила на изкуството или страстно оплакване на една тъжна участ? Нашите колебания само показват, че картината е толкова богата на съдържание, колкото и самият живот. Ако беше една алегория, едно олицетворение, една декорация на поетовата мисъл, ние щяхме да я разкрием,щяхме да разгадаем „какво е искал да каже авторът" и щяхме да бъдем напълно удовлетворени от себе си. Тя нямаше да бъде предмет на съзерцания. Но изкуството не се изчерпва с възможностите на мисълта. Колкото и парадоксално да звучи, съдържателността и смисловото богатство на тая песен се състои именно в това, че тя не е просто рожба на мисълта, а на грамадния изобразителен талант на поета, че е излязла просто и естествено от сърцето му, без насилие и напрежение, че той като че ли, без да съзнава, е „фотографирал" една частица от вселената с всичките ѝ видими и невидими елементи, с цялата ѝ външна прелест на формите и нескончаеми дълбини. У всеки друг поет, без мощната пластична дарба и сензитивност на Кирил Христов, това би било просто картина, репродукция на природата; той би я тълкувал, би вложил своята преценка, своето настроение, би развалил хармоничността и съвършенството на формите, дадени от природата.

Но нашият поглед е уморен, нашите сетива са претоварени, нашият разум ни пречи да видим света такъв, какъвто си е. Ние виждаме само растения и животни, класифицирани в учените книги, само мъртва материя. За него всичко е живо, всеки предмет си носи своята съдба, отредена му във вселената. За него сякаш всичко се извършва за първи път – за първи път се съмва, за първи път се издига слънцето, за първи път блясват звездите; не познавам друг поет, който с такова напрегнато внимание следи как се ражда и как умира денят. Всяко явление за него е едно дивно чудо в своята простота, в своята обикновеност и вечна повторяемост. Като такова то е пълно със значение, независимо от това, какво говори на нашата мисъл. Тая простота на неговите природни картини говори може би повече на духа и философията от всяка сложна и замисловата символика.

Разбира се, като претворяване на живота тия картини носят и своето психологическо съдържание. Иначе не би могло да бъде. Всеки звук, всяка природна краска, всяко движение, което той изобразява, намира резонанс в душата, предизвиква вълнение. Но аз досега настоявах на следното: вълнението от природата у Кирил Христов не е от морално естество, както би казал Шилер[1], а има само естетически характер. Истинско чедо на природата, Кирил Христов може да чувства естествено, да възприема естествено всички нейни явления в много по-голяма степен, отколкото ние, модерните хора. Тя го вълнува не сантиментално, както Вазова например, а просто така, защото е такава, каквото е той, защото и в нея има движение и състояния, защото се чувства добре в нея, затворен в нейния закон. Тя го удовлетворява напълно, той е неин и тя е негова, той не страда от нейната ограниченост, неговата мисъл не се насочва вън от нея. Тя е предел на всичките му стремежи и всичко друго той се мъчи да доближи към нея. Във всичките му песни за природата той самият като че ли отсъства, като че ли не можем да го открием като субект, той е дълбоко вътре в отразявания обект. Той никъде не се намесва в изображението, не участва с отношението си, сякаш тук има една безчувственост, безучастност, един студен обек-

[1] „За наивната и сантиментална поезия".

тивизъм, който ни кара да си мислим дори за лиризма на най-хладния съвременен интелектуален поет. И в най-студените си стихотворения модерният поет участва с много лично, много индивидуално страдание или радост, рефлексия или чувство. А в песните на Кирил Христов сякаш има нещо безлично, анонимно, сякаш са се родили така, от само себе си, без никой да ги прави, анонимни като природни създания. В тях няма възклицания, анализи, обяснения. Той няма какво да обяснява, в неговия духовно млад свят още няма любопитство. В пълно съгласие със себе си, с обекта, който рисува, радостен и щастлив от това, което съществува, той просто претворява неговите форми. Примитивността на неговото чувстване и възприемане го кара да олицетворява и одушевява предметите, но той не ги засенчва със себе си, със своя дух, не ги прехвърля в измеренията на един друг, идеен, мисловен свят.

Всеки поет – тук пак ще цитирам Шилер – е хранител и свидетел за природата, рицар и поборник за нейните права, отмъстител за това, че сме я загубили в себе си. Той винаги ѝ дава право пред изкуствеността на човешките норми и отношения. Но у модерния човек вълнението от природата идва от това, че вече я е загубил, че не може да бъде естествен като нея, че сам той не е вече природа. Той може да разбере естественото, да го почувства, да се трогне от него, но той сам не чувства естествено. Той винаги търси да се наслади от наивитета на природата, защото вече му липсва тоя наивитет. Ако я изобразява, той я преценява, влага присъдата на нравствеността и разума; той страда, изпитва носталгия по тоя загубен рай, но не може да я възприеме чисто естетически. Пред природата той е сантиментален. Устремен към безкрая на мисълта, на идеала, той разкъсва всички връзки с нея и се мъчи да я преодолее в идеята. Той е продънил нейния плътен небосклон, нейните детерминистични прегради, нейните ясни чувствуеми форми, защото неговата цел е извън нея. Той е неин буден син и тя си отмъщава, тя вече не му се „дава", не го приема в лоното си. Затова на нас ни се струва, че никога един съвременен художник не може да постигне това съвършенство на формите в изкуството, както древните. Защото от гледището на модерния художник природното е ограничено, то е само възможност, която още не се е осъществила. За него тая ограниченост може да бъде преодоляна вече в друго битие – в разума, в идеята, в стремежа към идеала. Оттук и дисхармонията на неговото изкуство. Докато за древните не съществува друг свят освен материалния – тук е Родос, тук скачай, – само върху него е съсредоточено тяхното внимание, тяхната мисъл, той ги удовлетворява напълно. Затова тяхното изкуство е хармонично.

Достатъчно е да сравним „Тихи песни" със „Сън за щастие" (не, разбира се, за да изтъкваме предимствата на едните или на другите), за да видим огромната разлика в отношението към природата. У Пенчо Славейков природата е философско съзерцание, отражение на негови настроения, той ѝ налага формите на своята мисъл. Той я наблюдава, но не живее с нея, тя му е противоположна, враждебна. За него тя е храна за мисълта, той я възприема опосредствано, чрез разума и духа. В „Сън за щастие" всичко е просмукано от размишление и умствена съсредоточеност, върху всичко лежи тежкият печат на една интелектуална, духовно необикновена личност. Там простата картина не може да ни вълнува, там не съществува интерес към явлението, към предмета. Защото там е важен символът, идеята, другото е нищо. Или пък това стихотворение на Лилиев:

Знам сърдечен свиден кът –
сред замрели в сън ели,
звучен ручей ромоли
и лъчи-стрели трептят.

Там в забрава рой пчели
своя сватбен танц въртят.
Боже, в тоя цветен път
моята вяра окрили.

Ние чувстваме, че зад всеки ред тук има и нещо друго, някакъв друг план, друго измерение. Сякаш през нарисуваната картина като през някакъв невидим отвор ние преминаваме в един друг свят, нематериален, невеществен, идеален, свят на мечтите. За Кирил Христов тоя друг, нематериален, невеществен, невидим, идеален свят не съществува, всичко у него ни връща към видимия, материален, веществен, неидеален свят на природата. Само той му е даден, само него усеща до най-големите дълбини. Оттук идват хармонията, дълбочината, съдържателността на неговите природни картини, които у всеки друг поет биха били просто фотографии, репродукции, без смисъл, без значение.

* * *

Кирил Христов навлезе в поезията през 90-те години като нещо ново и необикновено за нашата литература. Без да отрича изключителния му лиричен дар, българската критика тогава даде най-противоречиви оценки за неговото творчество. Тесняшката критика го отрече изцяло, тъй като не можеше да възприеме неговия индивидуализъм, неговия хедонизъм и отрицание на нравствените идеали. Тя не можеше да възприеме липсата на социални и граждански вълнения у него, еротизма му, граничещ с краен егоцентризъм, това разхищение на жизнени сили и жажда за чувствени удоволствия. В една статия Георги Бакалов казва: „Лозунгът, даден от Кирил Христов, „Жени и вино – вино и жени!“, бе прегърнат от златната младеж на буржоазията, нажадувала се за наслаждения.“ Тесняшката критика свързваше идейно Кирил Христов само с българската буржоазия. Неговата поезия тя разглеждаше само като израз на буржоазната идеология.

Ако погледнем в историческа перспектива на творчеството на Кирил Христов, ще видим ограничеността на тая оценка. Георги Бакалов е прав, лозунгът „Жени и вино!“ в историята на човечеството винаги е допадал на реакционните елементи на обществото, които се боят от настъпателния ход на историческото развитие и се стараят да отвлекат съзнанието на народните маси от социалните проблеми. Укрепващата и развиваща се българска буржоазия имаше нужда от такива лозунги. Тя беше уморена от големите си исторически отговорности. Строгостта на българските нрави, коравият морал на доосвобожденска България, колективизмът на родовата нравственост, която продължава да влияе върху обществеността и в много по-късни периоди, ставаха вече пречка за нейното развитие, те вече не могат да бъдат норма за буржоазно еманципираната личност. Принципът на буржоазното общество е индивидуализмът, свободата на личността за удовлетворяване на егоистичните ѝ амбиции. Капиталистическото общество можеше да се развива и укрепва само върху този принцип. Братското сътрудничество в труда, общността на интересите, колективната отговорност, характерни за родовия строй, тук губят всякакъв смисъл. А в поезията на Кирил Христов сякаш вика от радост и свобода една незаангажирана с никакви морални и социални отговорности личност. В тая поезия крайният индивидуализъм се издига в култ. Тук няма никакви отговорности, никаква повинност; тук всичко е съсредоточено в затворения вътрешен мир на личността; тук сякаш е отменен всякакъв закон и е даден пълен простор за егоизма на индивида.

Но всичко това е така, погледнато само от едната страна. В същото време трябва да видим, че в най-слабите, най-антисоциалните страни от лириката на Кирил Христов се съдържат и най-силните ѝ страни.

Най-напред не всичко у него се свежда до грубата еротика и хедонизъм. Въпреки тия елементи неговата лирика е един реализъм на човешката душа. До него нашата лирика не познава тая правдивост на любовното чувство, тая искреност. До Освобождението душата е потисната, тя няма право да се разкрива, няма право да заявява за себе си. Въобще робските условия в патриархалното общежитие потискат всяка по-ярка изява на индивида.[1] Вазов, който е израснал и възпитан в патриархална среда, си остава една свенлива, затворена българска душа. Той няма кураж да изнесе сърдечните си преживявания в целия им естествен реализъм. Дори с „Люляка ми замириса“ той прави една мистификация, като представя стихотворенията там за преживявания на младостта си. Трудно може да се приеме, че Петко Славейков е родоначалник на нашата любовна лирика. Вярно е, че в преводите, които той прави от гръцки и турски източници, се възпява любовното привличане и страданието от несподелената любов и самота, че там се говори за жизнените наслади, за радостта от живота и „любенето“. И това са първите кълнове на надежда у пробудилия се еснафин. В същото време това е стремеж да се събуди у човека чувството на лично достойнство, на уважение към вътрешния мир на индивида. Сам Петко Славейков изповядва, че влага и друга, обществена цел в своите песни, идеологическо намерение. В тия песни има фриволност, те излизат извън рамките на „свенливия реализъм“ на народната песен, в тях има нещо по-волно, по-лично и индивидуално, повече стремеж за узаконяване правата на индивидуалния живот. Но всичко това като намерение, като полужест, като немного смел опит, като перспектива. Защото въпреки всичко Петко Славейков е една още несвободна, буржоазно нееманципирана личност, неговите реакции,

[1] Владимир Василев. „Мотиви на нашата любовна лирика“, сборник „Мисъл“, 1910.

рефлекси, неговата психология още не са освободени от родовата патриархална наследственост. Той все още не може да допусне в пълна степен важността и значението на вътрешния живот на човека, психологически той не се е отделил от родовото чувство, неговите лични цели, стремежи и амбиции все още се сливат с целите, стремежите и амбициите на общността, на цялата нация. Тук все още трудно можем да говорим за психологически реализъм, защото душата на личността за него все още не представлява в необходимата степен любопитна и значима гледка.

Ако вземем цялата предосвобожденска литература, ще видим колко малко място е отделено в нея на личния живот на човека. Тук всичко е подчинено на общата цел, на народностните идеали, индивидът тук има малко значение. Разбира се, възрожденските дейци като личности са великани в сравнение с тия, които идват след тях. Но изкуството, представите, категориите на мислене и на Възраждането до известна степен са в рамките на родовото, възрожденската душа все още не е еманципирана от общността. Колкото и да изглежда странно и невероятно, все по-голямата еманципация на индивида след Освобождението води към неговото издребняване, разцепване и раздробяване, а в изкуството именно това издребняване на личността води към нейното психологическо уплътняване. Психологическият елемент в изкуството се засилва все повече именно след Ренесанса. В Ботевата поезия например се сблъскваме повече с онтологично-философски, отколкото психологически категории, което разкрива нейната близост с народното творчество, митологията. Тук още няма психологическото детайлиране, а поетически и философски общото. Тук понятията, представите, идеите, категориите са всеобщи, огромни, всеобемни – майката, юнакът, смъртта, Балканът, либе хубаво, юнашките птици и т. н. Тук личността принадлежи повече на общността, отколкото на себе си и затова

нейният вътрешен мир има малко значение, не представлява интересен терен за изследване. Каква страхотна разлика между отричането от всяко лично щастие в „До моето първо либе" и тия думи на Яворов:

Че няма зло, страдание, живот
вън от сърцето ми...
Че няма дух и няма вещ
вън от гърдите мои – пещ
на живия вселенен плам.

Това е един неотвратим диалектически процес, който се извършва в цялото световно изкуство след Ренесанса – сякаш човешката душа, прокудена от общността, трябва да изживее всичките приключения на своята самота и нещастие, на своята прокълнатата самостоятелност и свобода, за да се завърне отново в лоното на общността, вече обогатена от своето пътешествие, на един нов етап от своето собствено развитие и това на рода.

Ако от тая гледна точка анализираме поезията на Кирил Христов през 90-те години, ще видим, че тук имаме работа с една личност, несравнимо по-дребна от личностите на Възраждането, но вече напълно еманципирана от рода, психологически от нов тип, с нова душевност. За него вече няма нищо по-важно от неговия вътрешен, душевен свят, респективно – най-любопитната, най-значителната, най-чудната и достойна за изкуството гледка е психологическият мир на човека.[1] В

[1] Тук не трябва да бъркаме изтънчената чувствителност на по-късната наша лирика – Дебелянов, Лилиев и т. н. – с Кирил-Христовата примитивност. Наистина той не е поет на тънките и сложни душевни движения, но вярното, реалистичното, натуралистично изобразяване на собствените му страсти е грамадно превъртане на насоката, погледа, интересите на цялата българска поезия.

тоя смисъл той е първият, който въведе психологическата правда в любовната поезия. За пръв път в нашата лирика се разкрива един неподправен вътрешен свят, нещата тук се назовават с истинските им имена, чувствата се описват вярно, без да се скриват или разкрасяват. Неговата поезия е правдива повест на неговото сърце, на неговите преживявания. Независимо от това дали ще харесваме, или не тая повест, ние имаме една правда, една неподправена истина. Това, което до тоя период трябваше да потискаме у себе си като нещо срамно, не за пред хората, изведнъж се оказа, че може да бъде поетично, красиво, че то също има право на живот, че неговото потискане води до осакатяване на душата. Той възвиси любовната поезия до истината. Пък и не само любовната. Той е толкова непосредствен лирик, че всяко чувство у него излиза на бял свят в своята девствена чистота, необременено от мисловност, цялостно, автентично. Той изгони от лириката всяка абстрактност, всяка безплътност и сладникав сантиментализъм.[1] В поезията той даде живот на живата човешка страст.

В тоя смисъл можем да разберем думите на младия Антон Страшимиров – „еротическият навей в нашата лирика се диктува от нуждите на нашия живот". Тръгнала по пътя на капиталистическото развитие, България не можеше да остане със своята родова психика. Нуждите на живота диктуват освобождаване на човешката личност от коравия морал на доосвободженска България. Това е сякаш разпукване на някаква дебела кора, за да избликнат от сърцето неподозирани богатства. Сякаш личните душевни преживявания са извадени от влажни подземия на ведри простори, под топли слънчеви лъчи. Това е един процес на разкрепостяване на сърцето, който ще продължи по-нататък с Яворов,

[1] Вж. Никола Атанасов, „Поезията на майските копнежи", „Периодическо списание", 1908.

Дебелянов, Димитър Бояджиев, Лилиев и т. н. Без Кирил Христов не можем да си представим тоя процес, той даде първия смел и дързък тласък в тая насока. Разбира се, в някои отношения неговата поезия беше просто беснуване и разгул на индивидуализма, пароксизъм в самоутвърждаване на личността, обожествяване на вътрешния живот и първична страст. Но никой не може да му отрече заслугата, че той разчупи печата върху душевния свят на българина, издигна сърдечните човешки страсти до поезия, откри пътя на психологическия реализъм в поезията. Той откри нов свят, където Адам сам сложи имената на нещата в него. Затова той може да се смята за етап в нашата поезия. Мисля, че от тая гледна точка трябва да разглеждаме неговото значение за нашата литература и въобще за нашето културно развитие. Като такъв той принадлежи на демократичната българска култура и на българския народ.

КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ

СЪДЪРЖАНИЕ

ЛЕГЕНДИ И БАЛАДИ

СЛЪНЧОГЛЕДИ

САМОДИВСКА КИТКА

INTERMEZZO

ЦАРСКИ СОНЕТИ

ПОБЕДНИ ПЕСНИ

ИГРА НАД БЕЗДНИ

СТАРИ БРОНЗИ

ЦАРИЦИ НА НОЩТА

ВЪЛНОЛОМ: МИГОВЕ И ВЕЧНОСТИ

КАМЕННИЯТ БЛЯН НА ПРАГА

ПОСЛЕДНИ ПОЖАРИ

ДУМИ ЗА КИРИЛ ХРИСТОВ

Класическите произведения на българската литература са слънчевите стълбове, крепящи националното ни самосъзнание. Те са кристалните мостове на възторга, по които Отечеството ще премине през огън и страдание и ще пребъде в третото хилядолетие.

Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица - най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

ИЗДАТЕЛСТВО • ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ •